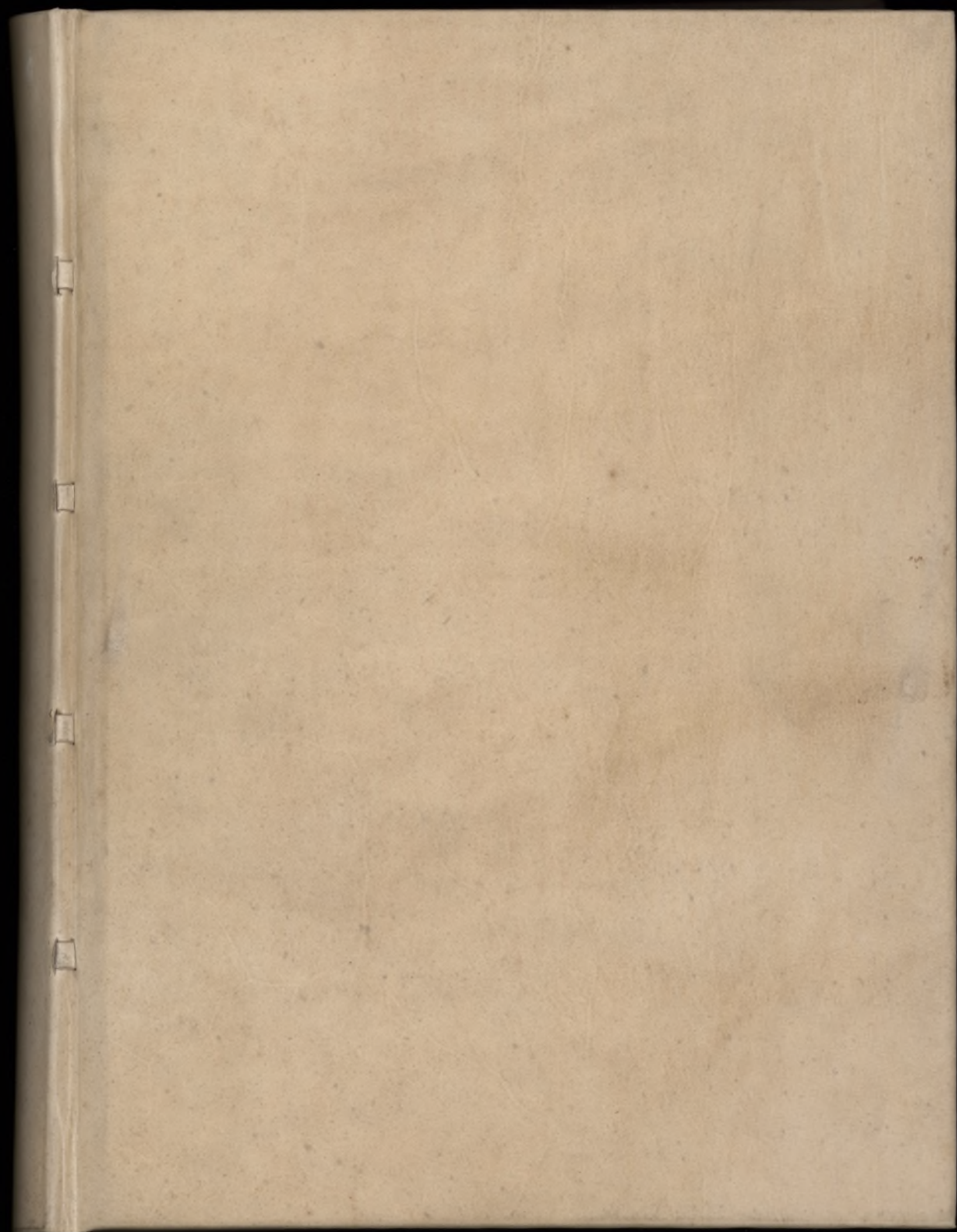
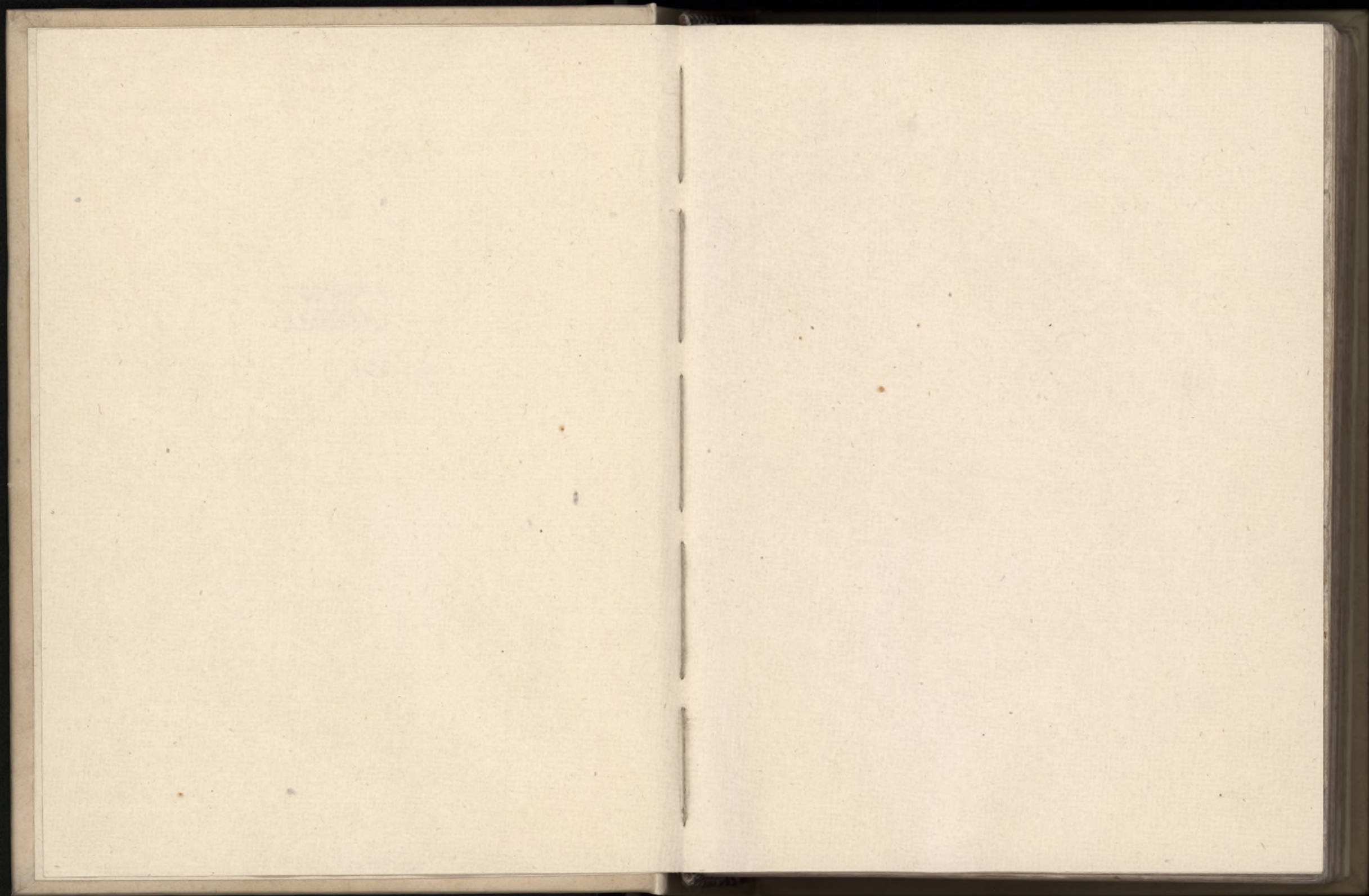

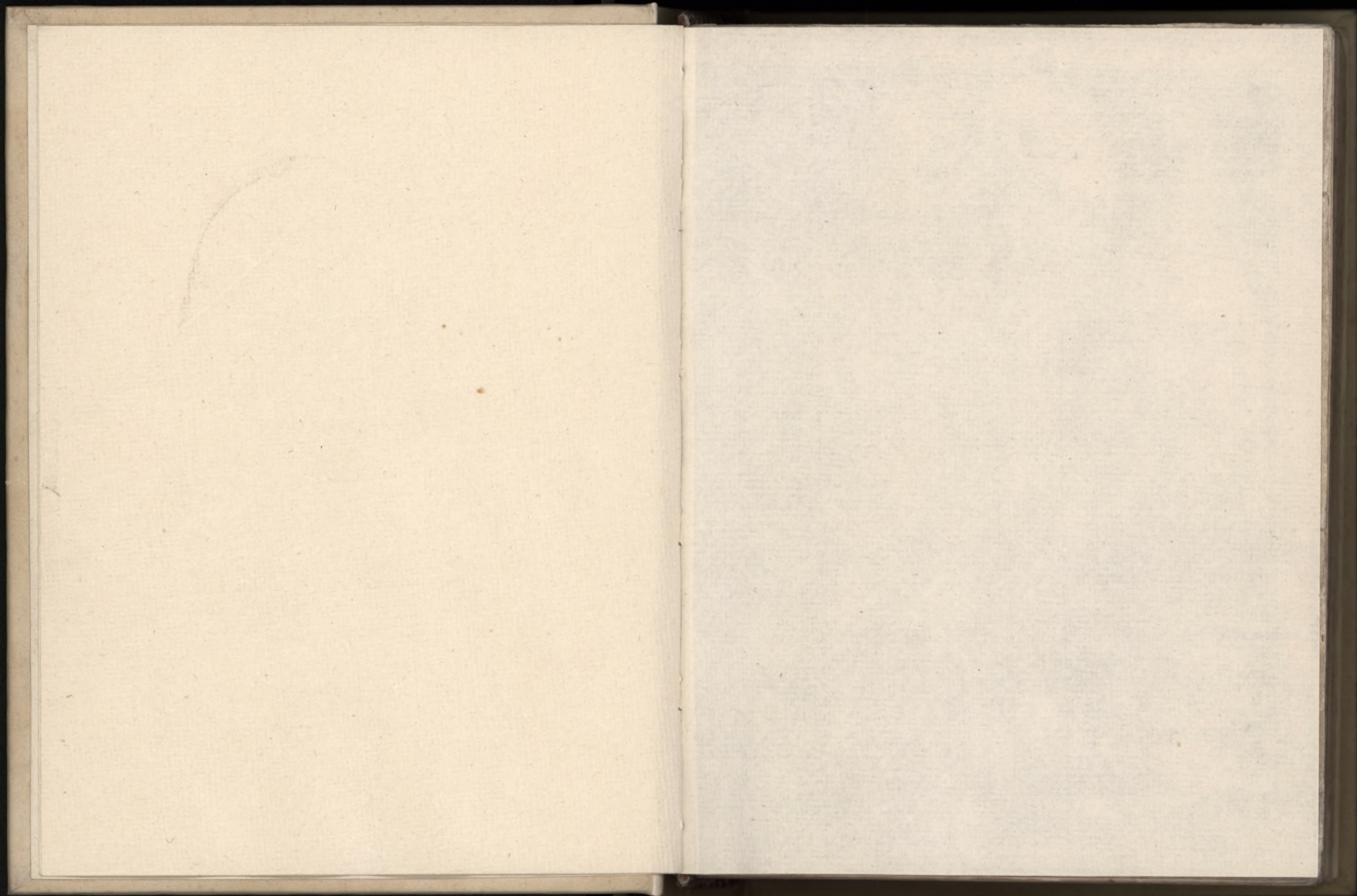

WBP
Opole

II

244 st

BELLUM SCYTHICO-COSACICŪ
 Seu
 De Conjuratōe Tartarorum
 Cosacorum et plebis Russicæ
 Contra Regnum Poloniæ
 ab
 Invictissimo Poloniæ et Sveciæ Rege
IOANNE CASIMIRO
 profligatâ
 Narratio
 Plenioris Historiæ operi præmissa
 Autore
 Ioachimo Pastorio.
DANTISCI
 Sumptibus Georgij Försteri
 S. R. M. Bibliopolæ
 Anno 1652.

Vis Consili expers. Medantibus delin. G. Handius sculpsit. Sic lterno rebelles.

SERENISSIMO AC POTENTISSIMO
POLONIÆ & SVECIAE REGI

IOANNICASIMIRO.

Quam antè perduellionem propiti-
um Virtuti Tuæ Numen subjecit;
eam nunc iterum, Rex serenissime,
sed literarum monumentis impressam Ma-
jestati Tuæ subjicio. Vtinam in describen-
dâ eâ æquè feliciter vestigia Tua legerim,
quàm Tu, in oppugnandâ, præviæ Divinæ
Majestatis secutus es ductum! Vtinam & e-
narrata hîc rebellio non minus saltem cle-
mentem Mis Tuæ vultû experiatur, quàm
nuper eadem profligata & victrici dextere
supplex facta sensit! Equidem non ambivi
hîc ego, dum scriberem, Maj: Tuæ gratiam:
sed tantò majorem mihi spem ejus feci, si
non ambiissem. Non amat illa verborum
blanditias, nec eget fucatis laudibus, vero-
rum sibi decorum conscia. Ea egisti, fortis-

a 2

sime

WIMB
Opole

244 st.

IOANNES CASIMIRO

Piemontis Historie operæ perma-
nente

Antore
Ioachimio Pastore

DANTISCI

Samuelis Georgii Pastoris
S. R. M. Bibliothecæ

Anno 1642

Akc U 430
4/67 C

sime Regum, ut citra additamentorum lenocinia admirabilem Te reddant seculo: & posteritati Te satis commendabunt, si suis modò coloribus, misis omnibus offueijs, fuerint expressa. Stupuimus nos, cum miros Virtutis & fortunæ Tuæ gressus vel auribus oculisve usurpavimus, vel calamo sumus secuti. Sed non minùs futura etiam stupebit ætas, cum Te tantorum laborum victorem Herculem, cum tam perturbatæ ante, & concussæ vi subitâ Reipubl. velut Statorem Iovem audiet vel leget. Mirabitur exercitus, quales Orbi olim flagellando suffecere, in Regni, antequam Tuum esset, viscerib. grassatos, simul atq; id, consensu suffragiorum, Tuum factum esset, ad ipsam novi fastigii famam, ad primum manûs Tuæ, quanquam nondum ferrum, vix & sceptrum adhuc tenentis nutum, arma victricia retraxisse. Mirabitur Te postea immensâ barbara-

bararum gentium multitudine penè circumfusus, virtute tamen Tibi Tuisq; etiam loco dissitis, sed periculo pariter & maiore circumdatis viam fecisse, & mox ex feroce successibus rebeli supplicem, ex immanissimo hoste habuisse stipendiarium, ex teterimâ deniq; magnorumq; discriminum minacissimâ nube sudum pacis retulisse. Mirabitur, cum toties hæc seditionis lerna viribus nil imminutis adversum Te resurrexerit, Te pariter animis copiisq; nunquâ non majorem ivisse contra: donec vasta illa & ex bellacissimorû populorum societate coalita potentia ensis Tui aciei illisa, in fragmenta & partes disiliit. Iam Virtutes Tuæ, quibus ista post Deum debentur, quam Tui venerationem in animis omniû, qui intelligent, excitabunt? Ego ut in historiâ effecta earum, non ipsas memoro: ita hic ipsas, quippe extra historiam, extollere oratione poteram.

teram. Attamen ne quicquam auribus Tuis dare, & sic juxta rerum in historiâ memorandarum fidei detrahare videar, malo aliquas tantum & paucis attingere. Quâ reverentiâ adstupebunt omnes Pietati, ubi nihil nisi factis ritè supplicationibus, & impetratâ Numinis pace ordientem Te; ubi cum DEO lubenter, quoties licet, piequâ morantem videbunt? cum alioquin morarum omnium sis impatientissimus. Certè si quæ Tibi Virtus propria est, est Celeritas in rebus agendis. Non inanibus unquam, non somno, non ullis voluptatum illecebris attineri Te pateris, quin agas agenda; quin quæ occæperis, persequare. Inde fit, ut omnium judicia & spem quoquâ velocitate præcurras; & sæpè in metâ rerum consistentem Te audiant, qui stadii carceribus vix putant egressum. Nempe trahis haud parùm de naturâ coelestium, quæ jugi agitatione servare se creditur: & haud

haud delicatè enutritus, nec molliter habitus à Fortunâ, ita aëri cuivis, cuivis molestiæ ferendæ insuevisti, ut labor in naturam Tibi videatur vertisse. Jam ubi ad periculorum aciem deventum est, quàm Tu imperterritus manes inter crepera! quàm aliis quoquâ metum eximis nihil metuens ipse! quàm fiduciâ sacrum Caput inter media hostium tela circumfers! quàm fortiter ipso corporis objectu fortunam abire visam sistis! Tanto præterea animo, quanta accessit rei militaris peritia! quàm pulchrè assecutus es, ut aciem ordinare ipsemet, ut imperia dividere Tuo Marte possis, ut omnes etiam Veterani Ductores non auspicia tantum Tua, ut summi Regis, sed & ductum, ut experti Imperatoris, animis non auctoritatem magis, quàm prudentiam Tuam reverentibus sequantur. Nec tamen Tui fiduciâ inflatus alienum spernis judicium. Habes

DEDICATIO.

bes audisq; lubenter eos, qui iussa Tua non exequi tantum, sed & capere ac expendere rectè queant. Junxit se istis in Te Virtutibus Fortuna, & semper hætenus, quod præfiscinè dixerim, conatibus pro Republ: Tuis, supra opinionem & spem propè omnium, favor divinus subscripsit. Reveriti sunt Te adhuc inermem armati; & quòcunq; postea ferro accinctus ivisti, prægressus terror, secuta est victoria. Succesit deniq; Pax & tranquillitas, optatissimus omnium bellorum finis. Jam inter successus egregios quam Tu animi æquabilitatem, quam Fortunâ Tuâ major, moderationem, servas! ut Victoriis omnibus pulcherriam semper addis coronidem, Victoriâ Tui! Quàm bellatorem gladium lubenter cohibes, ne præter summam necessitatem, ne in supplices sæviat! Ne vitam eripiat iis, quibus satis sit vires & licentiam

DEDICATIO.

tiam peccandi eripuisse! Sed porro ut prosperam Fortunam modestè ferre soles; ita animum minimè submittis sinistrae. Non semel Tuæ in publicis rebus felicitati privata se calamitas interposuit; & si qua est fatorum invidia, quæ magnos successus comitari soleat, ea Tibi, translatis quasi à Regno in Regios penates malis, domi expianda fuit. Certè tertium jam, ubi universo, quâ patet, Poloniæ Regno pacem reddideras, intra Regiam repperisti, quod tranquillitatem Tuam non sineret esse meram, quod læticiam infuscaret. Ante inter laureas ac Triumphos revertentem Te acerbum unicę filiolæ excepit funus; mox Serenissimæ Sororis repentina mors, postremò deniq; ostensa terris, sed jam intra alterum mensem prærepta Proles mascula Aulam familiamq; Tuam omnem atratissimâ quasi nube doloris obtexit. Non dubium est, penetrasse istos a-

b deò

DEDICATIO.

deò crebrò repetitos ictus animum, quantumvis Heroicum: nec credi potest, citra dolorem fuisse vulnera toties refricata, toties aliis rescissa vulneribus. Nihilominus ita sub fræno tenuisti affectum, ita mentem nec de gradu deturbari suo, nec à rerum arduarum tractatione avocari passus es, ut cum solandus esse credereris, maximum omnibus fueris solamen: cæteris verò planè miraculo sis constantiâ istâ, in quam adeò parùm Fortuna irata possit. Ego, Rex Serenissime, inter recens nati Principis gaudia hoc offerre opusculum parabam: & Augustos illius natales fætui huic per se tenui, & nonnisi ex virtutum triumphorumq; Tuorū fulgore splendenti, gratiam, tempore ipso conciliante, addituros augurabar. At destituit eum sperata ex illo fidere lux: & pullam Aulæ faciem subire trepidus iste cogitur, cui alioquin diffusa per Regiam universam læticia se-

DEDICATIO.

cia serenior aditum videbatur datura. Nihilominus etiam sic fidenter accedit; futurum scilicet sperans, ut Tu, Auguste, postquam illam Naturæ & Vultûs Tui suavissimam imaginem præcox fatum abripuit, hâc alterâ Virtutis Tuæ qualicunq; effigie inspectâ, damnum istud, quantumvis ingens & incomparabile, solari ac lenire quodammodo sustineas. Deus opt. Max. quem singularibus semper beneficiis Patrem Tibi esse agnovisti, id deniq; tantis his doloribus addet solatium, ut felicius posthac, nec unius sobolis Patrem Te reddat. Sed & Regios labores Tuos ita provehet, ut magnificum illud Patris Patrię nomen, quod faventis populi jam dudum Tibi acclamatio dedit, crescentibus indies meritis Tuis faciat perenne. Ita spero, ita voveo

T. Maj:

*Subiectissimus**Servus*

IOAGHIMUS PASTORIUS,

b 2

PRÆ-

PRÆLOQUIUM
AD LECTOREM.

Cum omnis historia, Lector benigne, ardui operis est, tum illa inprimis, quæ res sui ævi, atq; uti à dirigentiū moderamine manuq; administrantium recentes sunt, excipit describitq;. In unâquaq; accurata rerum noticia, iudicium benè subactum, vis dicendi matura, & dictis facta æquare potens, animus deniq; gratiæ odijq; expers requiritur. Quò parcius singula ista vel universa scribenti adsunt, eò longius ab historici & officio & laude abesse iudicatur. Porro Principum plerumq; & gentium totarum res ac facta argumentum sunt historiæ. Principum autem secreta consilia, ex quib⁹ rerū cardines & gravissima negotia dependent, nec scire nec tradere semper fas est: tum si non tradas, perfunctorius videberis historicus. Iam Regnorum gentiumq; certamina quando enarrat scriptor, fieri non potest, ut adversis inter se illis vel æmulis idem placeat narrator. Sicq; in quiete etiam armorum bellum in historiam gerunt alterutrius partis iudicia. Sed

AD LECTOREM.

13

Sed historicorum difficultates omnes mihi experiri sensu magis datur, quàm vel verbis exprimere, vel ingenio industriave eluctari. Aggravari autem eas dixi cumulariq; ubi in re recente stringendus ijs stylus & formandum aliquod opus est. Rapit equidem id, si aliquid genij habet, in se oculos seculi, sed minimè omnibus plerumq; satisfacit. Haudquaquam sanè illis, qui famæ suæ vel cum dispendio veritatis ab historico vellent consultum. Uti equidem maxima pars mortaliū, etiam bonorum & sapientum, post animæ salutem nihil magis ferè expetit, quàm prosperam sui memoriam: gaudetq; eam historiæ imprimi, inprimis tali, quæ & se & ea, quæ memorat, ab interitu vindicare idonea videatur. Sed quemadmodum meritis & fortunæ successib⁹ homines differunt, ita non eodem modo haberi in historia possunt. Quæ speculum esse debet, faciem meritorum cujusq; bonâ fide referens. unde fit, ut imagine sui, quam istic expressam, & absentes etiam repræsentare sciunt, delectentur alij, alij multū offendantur. Sunt, qui nullam sui, aut parcam, aut frigidiorē saltem quàm alterius factam mentionem dolent: in diminutionem scilicet sui accipientes, quæ de alio traduntur gloriosa. Ita offensam, quam in æmulum vel inimicum concipere,

cepere, in historicum derivant. Aliquorum stomachus libertatem scribentis ferre non potest: aliorum austerus & seculo rebusq; obirascens genius nimiam libertatem desiderat. Quibus adeò non placebis, nisi multum subinde miscueris acerbi, propeq; ad obrectationem accedas, quam pronis auribus accipi jampridem acutissimus historicorum dixit. Alius deniq; non ita, ut tradat historia, rem gestam esse memorat, aliter eam, etsi non melius, & magis sæpè ostendendi sui, quod præsens fuerit, quam veritatis studio narrans. Cum quæ unius in belli præliiq; diversis locis geruntur, vix ullus privatus ita plenè scire queat: quam ij, qui in omnes partes imperia dividunt, aut dividendibus adsunt, undiq; etiam, quid agatur aut actum sit, exigere cum curâ, nosseq; adeò accuratius possunt. Ab his igitur liquidiorē veritatem haurire valent, qui rebus componendis manum applicant. Ex talibus maximam partem hausta est, quam hic vides, belli Scythico-Cosacici narratio. Viris nempe genere & dignitate Primarijs, & quod caput est, talibus, qui rerum hic descriptarum pars magna fuere: ad Veritatis autem curam bonæ conscientiae pretio, & ipso cum primis vitæ genere ducuntur. Ex similibus, si non iisdem acciperunt,

pêrunt, qui antehac aliqua hîc memorata (nam totam belli hujus historiam nemo hucusq; quod sciam, evulgavit) scripsere. Quibus uti laudem ego suam ab omnibus, ita à me alicubi in istis meis multum deberi lubens profiteor.

Cæterum hoc quoq; ne, Lector, nescias, oportet: de primis Belli hujus initijs actibusq; alio in opere prolixius curatiusq; me scripsisse. Vt ne mireris, quæ ad Flavas aquas, quæ ad Corsunum, quæ ad Pilaucos, ad Leopolin, Zamosciam, quæ in interregno alia, in Electione item & Coronatione Serenissi Regis nostri acta sunt, levi adeò brachio hîc attacta esse: merèq; adeo Compendium hîc tantum offerri tibi. Non enim repetenda duxi, quæ peculiari executus sum libro: gratiore forsân Tibi, cum prodibit, futuro, quod plurima togata bellicis misceat, cum istud nunc nihil nisi Martia spiret. Si quis est, qui aliquid, ad augendum ornamdumve illud opus, utile aut necessarium habeat,

*Legi autem præter illa prima-
ria, quæ in
nui, literas
varias vi-
rorū in ne-
gotiis ver-
satisimo-
rum: ali-
qua etiam
Commen-
taria, seu
diurna: In
primis quæ
vir na-
talibus &
virtute in-
signis nec
otiosus re-
rū specta-
tor Andre-*

com- as Mias-

kovski, Dapifer Haliciensis, Aulicus Regius, ad Serenissimum Principem Carolum, Episcopum Plocensem & Vratislaviensem vernaculo sermone scribere solitus est. Vidi etiam ea, quæ Rever. & præclara tum eruditionis, tum eloquentiæ Vir Albertus Winiuk Kojalovicus de S.I. Theologus de prioribus belli hujus actibus sigillatim scripsit. Sed de Lithvanicis rebus legere quoq; mihi contigit ipsius, qui præcipua ibi, auspicijs Regis gessit, Illustrissimi Principis Janusii Radzivillii relationem. De Zborovianâ & Berestecianâ expeditione extant relationes anonymæ, quæ etsi breviter & raptim scriptæ, utiles tamen mihi fuere.

AD LECTOREM.

communicet quæso mecum: benè utiq; de me
& magis de publico meritorus. Et ista maxi-
mè causa est, cur hæc, utcunq; cruda adhuc, præ-
mittere properaverim. Ego semper & à quoli-
bet docere idoneo discere aliquid, & docenti
gratias agere paratus sum: id quærens solum, ut
historia in perfectionem aliquam tempore ipso,
Veritatis ut ajunt, magistro, maturescat. In i-
sto, quod jam minus cultum limatumq; accipis,
opusculo, severitatem judiciorum meritò de-
precor, poscoq; veniam; cujus equidem indi-
gum metum mea inter multas occupationes hæc
scribentis, tum Typographi imprimentis festi-
natio effecit. Vbi res & plura identidem ape-
riens dies stimulum copiamq; ad curam secun-
dam dederit, faxo DEO favente, ut meo Tuoque
cumulatiùs satisfiat desiderio. Interim vale, Le-
ctor, & comiter frui præsentibus.

HISTORIÆ BELLI SCY-
THICO COSACICI
LIBER I.

Bella Poloni, omni-
bus retrò seculis, varia &
subinde magnæ molis
gessere. Ac plerumq;
fortunam virtuti parem;
sed & interdum, quâ fatorum vicissitu-
dine res humanæ versantur, adversam
expertisunt. At nullus unquam iis atro-
cior vel periculosior belli labor, quàm
nuper à perduellibus Cosacis incubuit.
Qui in perniciem Poloniæ, non immen-
sam tantum Russicæ plebis multitudi-
nem; sed simul universam Tauricanam
potentiam traxerant, & trahere cæpe-
rant Turcicam. Inaudita ante & tantò
A nunc

nunc sanè formidabilior ista, servilis quidem turbæ, sed ut numero, sic armis pedestribus, & inediæ, cœli, laborisq; cuiusvis tolerantia apprimè validæ, cum perniciosissimis Tartarorum alis conjunctio fuit. Hâc quippe minimùm quater iteratâ coitione ingens semper, ter quadringentorum propè millium conflatus est exercitus. Qui quantum magnitudine potens, tantùm animis infestus, omni profectò virium suarum connisu, nec datis, nisi brevibus temporum quasi spiramentis, ipsum planè jugulum Regni hujus appetijt. Luctata olim Polonia est cum Germanici imperij mole, & postea cum Cruciferis, qui pariter Germaniæ nervis nitebantur, acerrimè & diu Marte ambiguo decertavit. Sed in finibus tamen Regni constitère ea bella, & integrum hoc, secumq; domi concors,

cors, in hostem, bono ordine, exsurrexit. Nunc fortuna securam & longæ pacis felicitate penè laborantē deprehenderat Rēpubl: Eiq; insuper, casu inexpectato, eodem tempore & exercitum finium protectorem infelix clades, & caput rerum Regē mors intempestiva abripuerat. Vnde robore, regimine, consilio, quale res crepera poscebat, destitutæ, impunè aliquandiu insultatū est. Pervolitârunt quondam has terras Tartarorū ingentes exercitūs, & Vistulâ fl: superato, imò & Poloniâ omni trajectâ, Silesiâ quoq; corripuere. Sed depredatio tamē hæc magis, quàm bellū fuit, & velut ē stipulâ ort⁹ iste ignis facilè deflagavit. Nūc eadē illa gens cum ipsomet Principe suo in viscera Regni sese injecerat, & rebellium Ruthenorum, ipsasq; adeò Poloniæ vires opesq; pro stabilimento adeptæ,

pta, longè majusquid, quàm prædam
tumultuariam agitabat. Etiam Turca,
adductâ ad Chotimum omni potentiæ
suæ mole, obruere hoc Regnum statue-
rat. Sed vim exercitûs Poloni, & hos
ipsoſ perfidiâ nunc deformes Cosacos
sibi multum noxios expertus, universos
deniq; Cives rectis auspicijs & pulchro
inter se consensu, in patrię defensionem
concitos sentiens, omiſſâ spe superbâ,
ad pacem quærendam flexit. Nunc il-
li ægrum malis internis Reipubl: latus
offerebatur: nudantibus hoc ei, atq; ob-
jicientibus illis ipsis, quos is antea in fi-
nium Regni præsidio positos, subinde
verò per Pontum Euxinum liberè graf-
fatos, intra ipsam Constantinopolin su-
am exhorruerat. Porro ex inopinato
erupit bellum istud, èq; tenui & in oc-
culto gliscente scintillâ, Sed quæ facile
vires

vires sumpsit, quod in gentem inciderat
populosam admodum, & jam pri-
dem excursionum Scythicarum me-
tu, tum in Herorum suorum satellitio
arma tractare benè doctam; Polono-
rum verò & Religioni & Dominio (de
majori parte loquor, nam sunt, qui ex-
cipi merentur) intra animum vehe-
menter inimicam, & non nisi necessitate
tolerantem præsentium, cœterum oc-
casiones ad nova avidè jamdudum ve-
stigantem. Quò proniùs, ubi Ducem
nacta est, ad ostensum libertatis signum
accurrit. Dux ille & autor seditionis
Bogdanus Chmelnicius erat, vetus mi-
litæ Cosacus, & præter usum armorum,
quem bellis superioribus acquisiverat,
literarum etiam, quod rarum in illâ bar-
barie, non rudis. Vnde olim ex grega-
rio Centurio, & Cosacorum subinde ad
Comi-

*Autor
belli ser-
vilis &
initium.*

Comitia & Regem internuncius, postremo Notarius erat Ordinarij illius Cosacorum exercitus, qui ex arbitrario & infinito quondam eorum numero, annis superioribus, in sex millia contractus, sub militiæ Polonæ Ducum regimine, quod antea effrenes illi diu respuerant, agebat. Sed idem homo Regi fortissimo VLADISLAO IV. bellum longinquum paranti, visus erat idoneus, quem exercitui Cosacorum, primo scilicet belli huius instrumento futuro, (quam in rem ejus etiam numerum tum augeri voluit) præficeret. Vnde ille inflator, & quia belli externi decreto intercesum esset à Republ., domi opus quærens, cum fortè in litem super agri sui finibus cum Czaplinscio Subpræfecto Coniecpolsciano incidisset, privatam, quam accepisse videbatur injuriam, publico

blico malo ulcisci statuit. Et facile socios flagitij repperit in locis, ubi licentiæ, quam Cosacorum ante fuisse omnes meminerant, spe ac desiderio, pax ipsa plerisq; quasi servitutis alimentum, fastidio erat.

Quibuscum etiam tandem in solitum Cosacorum receptum profugit: ad insulas scilicet Zaporovianas, quas Borysthenes rapidissimus Sarmatiæ fluvius, quinquaginta admodum infra Kioviæ milliaribus per objacentes transversim scopulorū complures gradûs*, præcipitans, & in multos hinc alveos divisus, efficit. Piscatui quidē & faciendis in Pontū Euxinum excursibus opportunas, cœtera steriles & inhospitas, & in quibus duritiem quisq; qui non intulisset, facile indueret. In his hyeme ad arcendam Polonorum vim, suaq; interim

firmanda

* Qui in linguâ Sclavonica Porobi & inde qui ultra hos habitât, Cosacici Zaporoviani vocantur.

firmanda, usus perduellis, literas tamen subinde scribebat obsequium præferentes, & ut de injurijs, quâ suis, quâ Cosacorum publicis querulas, ita bellum deprecantes. Haud dubiè moram, quâ coëpta sua robur acciperent, ita quærebat. At cum deniq; vere incunte, arma in se à Nicolao Potocio Castellano Cracoviensi & simul supremo Regni exercituum Duce moveri intelligeret, viribus suis, quanquam subinde augescentibus, diffusus, ad Tartaros confugit; qui tum in camporum desertorum solitudinibus hybernabant, prædæ, suo more, intenti. Eos ducebat Tohaibegus, Precopienfis Præfectus, homo militiæ impiger, turbidus porro, & ipsi Tauricæ Principi Chano sæpè refractarius. Unde adeò hic vim illius aliò diverti haud ægrè permittebat. Eum itaq;

itaq; Chmelnicius blandâ spe prædæ in societatem armorum & foedus pertrahit; nihil obstante antiquâ hostilitate, quâ semper antehac Tartari Cosacis, & hi magis illis sese formidabiles, damnis mutuis, effecerant. Sed facile tales, ac nempe prout utilitas suaserit, sumunt ponuntvè odia. Hi porro, nunc, ut fieri solet, converso à sese in communem hostem bello, tanto arctiore amicitia coaluere.

Favit locorum, in quibus hæc agebantur, longinquitas ac solitudo, ut non nisi serò de societate istâ suboleret Ducibus Polonis. Qui hyeme hætenus præpediti, jam tantò celerius ad restinguendum incendium, toties scilicet ante, sed ægrè semper, nec nisi multo Polonorum sanguine extinctum, sibi properandum duxere. Et ut in ipso

B

suo

suo cubili, insulis scilicet Zaporovianis, opprimeretur perduellium factio, eò pars exercitûs Poloni, stipendiariorum præcipuè Cosacorum manus, flumine, pars terrestri itinere, sub regimine Hyacinthi Schembergii, Cosacorum, qui Reipubl: merebantur, Commissarii, præmissa est. Iussi simul ibant Stephanus Potocius Supremi exercituum Ducis filius, Sapieha, Czarneci^o, alii: alacres omnes & generoso in gloriam impetu calentes. Sed quos secundum Borystenis flumen devexerat, cum in Insulas Zaporovianas delati essent, occisis Tribunis suis, ad Chmelnicium transiêre: nihil fidem morati, quam & olim, dum in ordinariam Reipubl. adsciscerentur militiam, & nunc, antequam egrederentur, iterato sacramento, addixerant. Occasio nempè aperuit

ruit animos, qui perfidiam in Polonos, fidem in gentem suam interpretarentur. Atq; hi Chmelnicio adjuncti, ubi unâ cum illo in cæteros sodales suos, qui terrâ iverant, incidissent, facile nutu clamoreq; persuasere, ut idem, quod ipsi fecissent, facerent. Nutantibus suâ sponte & nunc, insuper exemplo, hortatuq; sociorum commotis nonnisi, primâ voce op^o erat. Quæ ubi sonuerat, transijt sine morâ & uno impetu quicquid Cosacorum istic erat, præeunte cæteros Draganorum manu, quæ gente Ruthena, habitu Germanos mentiebatur. Vti passim tum, etiâ alibi, inter Nobiles mos inoleverat; ut subditos suos ita indutos armatosq; satellitio suo admoverent. Quæ res sumptuum compendio inventa, hostilem exercitum, hoc contra Nobilitatem bello, multum auxit. Cæterum

terum tali quater propè millium Cofacorum transfugio multum animatus firmatusq; Chmelnicius cum reliquis Polonis, qui mille quingenti erant, tanto minus negotij habuit. Multis e quidem diebus fortissimè se illi tutati sunt, & tandem etiam, quanquam, pactione insidiosâ, machinis suis exuti, & jam ad paucos admodum redacti; structâ tamen ex curribus, quos secum duxerant, carragine, reditum ad Duces suos majoremq; exercitum moliebantur. Et ita euntes pugnantesq; simul, tria milliaria confecerant, donec tandem circumfusâ multitudine fatigati, ubi insuper Schembergius & Potocius graviter vulnerati, Sapiëha verò captus esset, omnes in hostium manus devenire, & quotquot superstites essent, in Tauricam abducti sunt. Potocius cum

*Prima
Clades.*

cum ob fauciatum admodum corpus duci non posset, in campis relictus, ibidem animam, decorâ æquè ac luctuosâ suis morte, exspiravit.

Præcursorem hunc exercitum ubi partim transitione, partim victoriâ in arbitrium suum redegerat Chmelnicius, utendum fortunâ & primâ initiorum famâ ratus, in ipsos Duces, qui pedetentim interim reliquum quinque plus minus millium exercitum, admovebant, eundi impetum sumpsit. Hi verò diu successuum nuncios frustrâ præstolati, tandem & Tartarorum apud Chmelnicium præsentia, & perfidiâ stipendiariæ Cofacorum manûs, & clade deniq; reliquorum intellectâ, retrocedendum duxere; ne hoc, quod restaret propugnatoris Reipubl: exercitus ibi in casum darent, ubi multitudi-

tudini hostili impares, ex Poloniâ auxilio suffulciri non possent. Sed cedere, non fugere volentes facile affectus est hostis, inprimis Tartarus, notæ celeritatis. In cuius antecursores cum strenuè detonuissent machinæ tormentariæ, atq; etiam ab exfiliantibus hinc speculatoribus impigrè subinde certaretur, capti deniq; ex hoste aliqui, qui tormentis subacti, quadraginta millia Tartarorum, septem Cosacorum, sed quæ in horas accurrentis è Colonij multitudinis affluxu augerentur, adesse confessi sunt. Inde tantò magis virium nimia imparitas implicabat Ducum consilia,, adeò ut alij svaderent, plures & potiores dissuaderent prælium. Et in loco morari non tutum erat, ubi circumfusus undiquaq; hostis pabulum viris equisq; crepturus erat.

erat. Sub Carraginis igitur tegumento porrò exercitum retroducere visum est. Et ita ad sesquimilliarè, acriter dimicando, hostemq; præcurrentem sclopetorum ictibus fortiter submovendo, processum erat ad sylvam, quam tum densa arbuta, tum inprimis solum uliginosum & vernâ tempestate ad gradum instabile, arduam transitu, & curuli præcipuè aciei (qualis Carrago est) ineluctabilem faciebant.

Hærebant passim in cæno currûs, ^{Altera} alij evertébantur, nec minus equi ho- ^{clades} minesq; pedem è tenace limo vix ex- ^{à Cosacis} trahere sufficientes, laborabant. Iniquissimo loco deprehensam se sentiebat Polonorum fortitudo, tamen usq; vires suas omnes contra intendebat: nil morata etiam, quod in ipso luci Be- ^{Proditio} tulacei ingressu, mille octingenti Rutheni

theni ex Cosacis stipendiarijs ad hostem profugissent. Sed curruū plurimis in cœno relictis, hiabat magis magisq; Carra-go; & progredi jam etiam ideò vix poterat, quod Cosaci viam fossis transversim ductis & concædibus impederant. Ita quatuor ferè horis non cum hoste magis, quàm cum adversissimo loco luctati Poloni sunt, donec Carraginis sepe alibi interruptâ, alibi per ipsos cadaverum cumulos conscensâ, undiq; subiret hostis, & strage inter obvios datâ, reliquos vinciret; atq; inter eos, ipsos Duces & complures Tribunos Ordinumq; Ductores. Quos omnes in navate pretium operę Scythæ in Tauricam secum abduxere; in viâ insuper hominum pecudumvè immensis agminibus juxtâ correptis.

Parum

Parum erat irato Numini custodem Reipub: exercitum, & tot fortissimos viros in hostium lubidinem tradidisse: Capite etiam Rege miseram trunca-^{Vladislai IV. Regis extrema.} vit; & tanquam non illicò revalescere eam vellet, præsentissimum omnium istorum vulnerum remedium abstulit. Erat in Lithvania tum Rex, sed simul ut nuncium de rebellibus Chmelnicij cæptis acceperat in Poloniam reflexit, consilia & Majestatem suam, hominis, Regio favore adeò nefariè abutentis, audaciæ oppositurus. Sed ubi Merecium, (Lithvaniæ oppidum est) pervenerat, subito doloribus calculi & feбри deprehensus, dies aliquot inter morbi incrementa consumpsit, magis medicamentis, quàm medicis ægrum destituentibus. Cum langvescere se videret, testes ultimæ

C

volun-

voluntatis suæ tabulas Leoni Sapiehæ
M. D. Lithvaniæ Procancellario si-
gnandas & porro, ut uni illorum qua-
tuor, quibus eam curam commiserat,
exequenda tradidit. Inde magis ma-
gisq; vocantium fatorum vim sentiens
â claro Societatis Jesu Presbytero Gre-
gorio Schönhovio ad extrema præpa-
ratus est, nec multo post vigesimo die
Maji, anno ætatis suæ LII. placidè &
integris animi virib⁹ expiravit. Princeps
fanè inter fortissimos & felicissimos nu-
merandus. Qui pueritiam statim sub pel-
libus agere insuefactus, in Moscovia pri-
ma belli tyrocinia deposuit, pro præmio
ipsum etiam Moscoviæ dominatū ade-
pturus, (uti fanè jam electus erat) nisi
fraudem gentis reveritus Sigismundus
Pater deliberando vitæ poti⁹ filij, quàm
dignitati consulere maluisset. Postea
ad

*Ejus elo-
gium.*

ad Chotimense bellum missus, haud
exile ibi momentum rebus addidit.
Certè ejus felicibus auspicijs Osmanes
Turcarum Tyrannus, post effusas attri-
tasq; vires suas, cò compulsus deniq;
est, ut remissâ Poloniæ occupandæ spe,
satis sibi putaret, securam â Polonis
pacem retulisse. Patri deniq; defun-
cto suffectus propè simul cum purpu-
râ Regiâ paludamentum induit. Smo-
lenscum enim tum Moschus vi ingen-
te circumfederat. Id longè minore
exercitu liberavit Vladislaus, ipsum si-
mul obsessorem ita deniq; circum-
gressus, ut ad arma suppliciter depo-
nenda militem, ipsum verò Principem
ad redimendam aliquot provinciarum
damno quietem adigeret. Pariter po-
stea Abasibassam ipsâ adventûs sui fa-
mâ è Podoliæ finibus exegit; & mox
C 2 quæ in

quæ in Prusfiâ amissa erant, pactis cum Sveciæ Regno inducijs, recuperavit. Deinceps pacis artibus ævum transegit, magis hoste quàm belli amore carens; unde ad extremum, ne otio luxuriaret aut corrumpetur Poloniæ felicitas, pacem ferè bello mutatam optaverat. Sed vitio hominum arma aliò destinata in viscera patriæ conversa vidit; facile tamen, quicquid esset, suâ autoritate compressurus, nisi fatum inclemens, cæteris malis, omnium maximum mortem ejus adjecisset. Quod ereptæ ex summo discrimine Poloniæ gloriam uni JOANNI CASIMIRO fratri & successori VLADISLAI reservabat.

Nesciebat mortem Regis Chmelnicius, majores haud dubiè spiritûs post tam prosperos successus ostensurus, si scivisset non superesse, quem

quem unum maximè reverebatur. Ad hunc proin literas scribit, in quibus ^{Chmelnicius se excusat.} *turbarum istarum calamitatumq; occasiones, gravissimas nempe Præfectorum injurias, & intolerandas ludæorum depeculationes latè exequitur; simul veniam orans eorum, quæ in necessariâ sui defensione commissa sint. Tartaros remissurum se, & porro in obsequio Regis mansurum pollicetur, dum datæ jam olim à Regibus libertatis usus sibi & Cosacis permittatur firmeturve. Postea simul cum obitûs Regij nuncio accipit literas Adami Kisiel, Palatini tum Braclaviensis, viri autoritate tam apud ipsum, quàm in Republ: validi. In ijs Palatinus ad Chmel- ^{Adami Kisiel Palatini Braclaviensis literæ ad Chmelnicum.} *nicium scribens. Nihil se, ait, de bono ipsius ergà Rempubl: affectu dubium, ut pariter prosperam apud alios Senatores ac cives existimationem famamq; experiatur, efficere conari. Militem Zaporovianum semper quidem libertatis & gloriæ avidum, obsequium tamen Regum suorum nunquam exuisse. Et gentem ipsam Ruthenam fidei suæ adeò tenacem esse, ut mortem potius decoram, quàm vitam perfidiâ deformem probet. Patriam deniq; quamvis nunc discordibus, & sanguine mutuo pollutis, eandem esse, in quâ sua cuiq; jura, sua & libertas, aut asserendæ saltem libertatis ratio non desit; patente inter ceteros, & præter ceteros, viris militaribus, in liberâ Republ: pro se loquendi tantâ potestate, quanta in nullo Regnorum alio. Hæc reputantem Chmelnicium, non posse Reipubl: Poloniæ ini-**

micum esse: indeq; aded sibi ad ipsum ut amicum, per Monachum, hominem sacris suis & ætate venerabilem, scribendi natum impetum, quo sic simul suam erga exercitum Zaporovianum benevolentiam vellet testatam. Non ignarum Chmelnicium, & quotquot cum ipso militarent, se solum Senatorum, Religionis Ruthenica, templorumq; & jurium ejus Patronum, in eâ curâ consensuisse & mori velle. Post Cumejense bellum intaetas sibi sanguine Russico manus; & si quâ durius in ipsos consuleum sit, se invito & repugnante factum. Merito itaq; suo postulare se, ut fidem sibi habeant, cujus negandæ nullam possint ostendere causam. Quæ post ortû hunc tumultum facta sint, infecta fieri non posse. Bella, atq; hinc ortam famem, pestilitatem; mala esse divinitus immitti solita, & nunc Reipubl: universa hæc incubare vel impendere. Ea autem porro in exitiû patriæ sponte asperare velle, indignum & nefas fore. Satius enim verò, ulticem Numinis iram precibus, suam penitentia inhibere, mitigandisq; potius quàm diducendis vulneribus applicare manum. Certum sibi, quæcunq; acciderint tristia, præter voluntatem defuncti Regis accidisse. Potocio etiam ipsi, quem infelix expeditio in captivitatem jam deduxerit, diu componendi magis tumultus, quàm armis persequendi placuisse consilia. Scire se deniq; ex affine Chmelnicij, nec ipsum quidem, cum in Insulas Zaporovianas secederet, quicquam aduersi in Regem aut Rempubl: molitum. In hostilitates non nisi post suum ex illis terris abitum, devenit: quibus stimulis, quâ culpâ, nec notum satis, nec promptum sibi dicere. Ceterum ab hoste, seu Victori seu victus abieris, non uno certamine, vel Victoriâ pertexendam, vel sarcendam cladem. Inter domesticos ubi certatur, etiam Victori gloriosus gladium cohibere quàm stringere ultra, aut ostentare. Idcirco & Chmelnicio autorem se esse, ne Dei Majestatem,

jestatem, ne vè Reipubl: quietem lacessat amplius. Quin relegatis ad sua Tartaris, & retracto ad sœtas Cosacis sedes exercitus, inde per Delegatos vera tumultus istius primordia, injuriasq; quâ exercitus, quâ suas, sed simul mox fidem, in posterum Reipubl: haud defuturam, exponeret. Se ipsum, addit (idq; Sanctitatem Ecclesiæ suæ, cujus uterq; ipsorum filius sit, & antiquæ gentis sanguinisq; Rutheni sacra & decora obtestans,) Cause ipsorum, quicquid operâ & autoritate possit, semper promptissimè commodaturum. Eum sibi in Reipubl: locum esse, ut se infcio, nec belli, nec pacis consilia haberi aut rata esse queant; eum porro animum, qui non bello ejusmodi interno fomenta, sed terræ & Religioni patriæ apta malorum, quibus ingemiscat, remedia & equam pacem afferre optet. An enim non melius vires, in mutua mala jam conversas, in communem potius Christianæ gentis & Religionis hostem impendi? annon vel ab illo saltem modum internis calamitatibus medendi discendum? Non semel scilicet istas gentes, Tartaricas in primis, mutuis discordijs inter se commissas ad arma provolare: faciliè tamen, ubi primæ detumuerint iræ, & sine arbitris externis, in concordiam redire. Ipsos igitur Barbaros faceffere jubeant, ipsorum in ponendis dissensionibus, exemplum retineant & sequantur.

Qui literas portabat Monachus ægrè manûs Tartaricas eluctatus, in exercitu etiam Chmelnicij turbida omnia repperit: tandem tamen convocatâ ad consilium bellicum turbâ, numerosâ admodum, eoq; ad audiendum ægrè com-

compositâ, literę lectę sunt, & primus Chmelnicius Palatini consilium approbavit, cui assensis sine morâ cæteris, constitutum, *positâ omni hostilitate, responsum ab aulâ præstolari; Tartaros in Campestria dimissos extra noxam Provincia, in casum tamen promptos habere; ipsum verò Palatinum ad se invitare.* Et in eam sententiam missum Palatino responsum, additâ detestatione malorum, quæ ipsis nolentibus & deprecantibus in nocentes juxta & innoxios reciderint. Cum inusitatam hanc hostis moderationem considero, nescio equidem, cui alij eam causę potius, quàm nutui factorum tribuam. Illo sanè factum est, ut facinoribus suis quasi instupescens & fortunę velut impar, cursum rerum suarum pateretur sufflaminari. Sed & astu non carebat moderatio. Nam licet ipse, quasi parsimoniâ humani sanguinis

Respondetur à Chmelnicio & Cosaciis moderate.

guinis & venię facilius impetrandę spe, victoriarum suarum impetum stitisse videretur, juxta tamen alibi vim ferumq; ostentabat Polonis: vel invitis scilicet extorquere sperans, si quid perduellibus dare abnuissent. Unde cum ipse ad Album Fanum Civitatem Regiam, (*Bialacerkew* vulgò appellatur) hæreret, haud procul inde, non sine ipsius scitu impulsuq; coortus alius, nec minoris exercitûs Ductor Crzivo-

Sed alibi Crzivo- nossius tu- multua- tur.

Cui primº omnium Jeremias Michael Dux Visniovecius, ægrè ex ultimis Rusiæ trans-Borystenianæ oris, cum selectâ suorum manu eluctatus, & nunc Janusij Tiskevicij Palatini Kioviæ comitatu, nec non paulò post præto-

Dux Visniovecius Crzivo- nossio se opponit.

D

riâ

riâ Regis defuncti legione, quam Osfin-
sci⁹ Castror. Lithv. metator ducebat, suf-
fultus, manū iniecit, progressus ejus uno
alterovè prosperrimo conflictu strenuè
& summâ suâ cum laude remoratus.
Absq; hoc fuerat, jam tum statim cum
immensâ illa Rusficæ plebis multitu-
dine (quæ parùm à centum millium nu-
mero postremum abfuit) in Poloniæ
viscera infudisset se hostis, regno ad sui
tutelam, quia capite careret, nimis tum
langvido. Agnovit sensitq; fatum su-
um Respubl: & quantumcunq; post fe-
lices, sed nullo maturo subsidio ere-
ctos Visniovecij impetus vires suas,
durante Interregno, concuteret, nihi-
lum ferè proficere se animadvertit. Ivit
equidem post frustrâ tentatam compo-
sitionem, in occursum hosti pulcherri-
mus Regni exercitus, sed in copiâ re-
gen-

gentium regimine caruit. Unde & ni-
hil rectè ibi successit, &, quod pes-
simum in bello, successuum quoq; bono-
rum spes ferè & fiducia abfuit. Non ar-
duum erat videre, improsperè istic
rem cessuram, quia nullâ sat validâ au-
toritate, tot conspicua Regni capita
præumbrante vel regente, imperia, con-
silia, negotia omnia mirè implicaban-
tur. Quare tum quidem à pugnando
abstinendum potiùs exercitui pruden-
tissimi quiq; credidèrunt: ne flos Regni
exponeretur aleæ, quæ in certio-
rem longè perniciem, quàm victoriam vi-
deretur inclinata. Convenerat tamen,
ut bono ordine & sub usitato his ter-
ris Carraginis tegumento, nec nisi Con-
stantinowum usq; recederet miles. Ve-
rùm dum alij movere castra incipiunt,
alij hâc occasione abusi, deserunt ea-
dem; ^{Pilaucia-}
^{nus recess-}
^{sus.}

dem; qui mox comites sociosq; plurimos adepti, manendi & voluntatem & securitatem cæteris abstulere. Et sic ortâ confusione, dum ejus causam pleriq; nocte inprimis jam incertiora omnia reddente, ignorant, omnes tandem, etiam pugnacissimi, abrepti sunt. Ignoravit felicitatem suam Chmelnicius, imò dolum suspicatus, rem nuntiantibus fidem negavit; fato haud dubiè rem sic moderante, ne is dilabentem suâ sponte, & nescio quâ Panicâ perturbatione præcipitem exercitum urgeret. Postea quoq; is velut fortunæ suæ parùm adhuc credens, lentius procescit. Ac primò ad Leopolin detineri se aliquantum passus est, urbem celebrem quidem commercijs, & ut cunq; munitam, sed tum non ab annonâ, non à milite instructam: adeò ut in ea re-

ea relictus Christophorus Arcissevius, senex laude militari etiam apud exteros inclytus, tum verò in patriâ reitamentariæ præfectus, cùm quas ad provinciam suâ desiderabat, copias è Polonia citeriore demùm expectare jussus esset, defendendæ Urbiconfilio magis, dum posset, adesse, quàm imperio præesse reciperet. Et ejus quidem ductu, urbs aliquot diebus tutata se fortiter est: sed cum arx à defensoribus destituta in hostis potestatem venisset, & hujus immenso robori (ad trecenta enim millia hominum ille habebat) nullus locus, nedum iste adeò velut derelictui tum habitus, sufficere posse putaretur; in urbe porrò ipsâ annonæ difficultas magis magisq; valesceret, non est visum consultum inani obstinatione ad extrema illum lacescere.

*Leopolin
attentat
hostis.*

D 3

Quare

Quare objectâ offâ, & auri scilicet argentiq; jacturâ exitio se exemit civitas. Inde Zamoscium contendit hostis: oppidorum, quę interjecta essent, nullo iter ejus remorante. Eam autem Urbem operibus Martijs jam olim â Magno illo Johanne Zamoscio egregie firmatam, tum verò unicam profugę Nobilitatis Rusficę receptatricem si occupasset, Cor Polonię in manu sibi videbatur habiturus. Et ultra mensem equidē magnâ vi illam oppugnavit. Sed tantam oppidanorum, Nobilitatis Belzanę, Miscovii Palat. nunc Sendomirię, & deniq; Ludovici Veiheri Palatini Pomeranię, qui mille quingentos milites in Prussiâ conscriptos, opportunē huc induxerat, virtutem expertus est, ut magno illo & temporis & sanguinis impēdio parū efficret, & tandem ingruente hyeme

*Zamoscū
obsidetur.*

hyeme, inprimis verò de Serenissimo Joanne Casimiro in Regem electo alapsis nuncijs, literisq; ab eodem acceptis, facile sibi persvaderi fineret, ut exercitum in Rusfię extrema reduceret. Dedit hoc Cœleste Numen primis mox optimi Principis auspicijs, ut vix dum Regem nominatum reformidaret hostis, & maximo statim beneficio devincta ac quasi ab exitij liminib; revocata Respub; eundem ut summum â Deo datum servatorem veneretur.

Cum in hyberna digressus esset hostis, agere cum eo de pace cæperunt primarij quidam viri, quos Respub; ad id destinaverat. Sed jam istic superbiorem, quàm unquam antehac fuerat, experti sunt. Quippe quod reducem illum Rutheni passim ut liberatorem

Inducia.

rem suum gratulabundi, & multum ubiq; assentantes exceperant, admirari se ille & circumspicere fortunam suam cæperat. Unde insolentissimè identidem legatis Regijs responsavit: & vix longâ horum patientiâ impetrari à se passus est, ut in inducias aliquot mensium consentiret. His nondum plenè elapsis, præludebatur utrinq; novo bello: hic illic catervis rebellibus Regionum arma in sese identidem provocantibus. Et cæ quidem non semel tum insignitis cladibus attritæ sunt: rem hinc fortiter gerentibus Andrea Firlejo Belzensi, tum Stanislao Lanckoronio, Camenecensi, Castellanis: inter quos tum belli regimen diviserat iudicium Regium. Egregia ab utroq; virtutis specimina edita, sed inprimis celebrari merentur, quæ ab illo ad Zvehalum, Korecij fortissi-

*Bellum
redinte.
gratur.*

tissimi Ducis, & Christophori Przyemscij Tribuni, bellis etiam externis exercitatisimi operâ; ab hoc, ductu ferè proprio, apud Ostropolin, Barum, aliq; gesta sunt: ubi non tantum oppida hæc capta, sed multa Cosacorum milia cæsa & ingens præda reportata est. Posteaquam verna tempestas necessarium magnis exercitibus pabulum reddiderat, præstolatus eam hætenus hostis evocat mox denuò auxiliares Tartarorum alas, quas præmultas (ad centum scilicet amplius hominum milia) ubi acceperat, denuò in Polonicum exercitum vi immensâ progreditur. Hic verò propè fines, quos egredi induciarum legibus vetabatur, hætenus circumductus, castra aliquoties, prout res exigere videretur, mutaverat: & diu inter Ductores ipsos

E

disce-

WEB
OPOLIS

disceptatum est, quo loco expectandus hostis esset. Erant qui Camene-
ciam præferrent, cui unico adversus
Orientis minas propugnaculo sollicitè
inprimis prospiciendum censebant.
Firlejus exercitum adeò longè abduci
noluit, ne præsidio omni orba & ve-
luti nuda hostili libidini exponeretur
patria; & ut hæc vicissim ipsum etiam
exercitum, in propinquo positum, tan-
tò maturioribus fulcire subsidijs posset.
Ejus itaq; Ducis consilio ad Zbarasi-
um, vetus Visnioveciorum Ducum
hæredium, confedit exercitus, virtute
equidem quàm numero melior. Neq;
enim nisi novem millibus hominum
constitit: connumeratis etiam ijs copijs,
quas procures nonnulli, opibus privatis
in publicum liberales, & simul cum
opibus vitam patriæ suam offerentes,
adduxerant.

Quip-

*Firlejus
ad Zbara-
siū castra
firmat.*

Quippè eadem hæc castra præter
Lanskoronium & Nicolaum Ostroro-
gium Regni Pocillatorem, collegas Fir-
lejo additos, ingressi sunt Jeremias
Michael Visniovecius unà cum altero
ejusdem sanguinis Duce Demetrio,
Alexander Koniexpolsci^o Regni vexil-
lifer, magni illius Stanislai Coniecpol-
scij filius, Adamus Sieniavius, Hy-
acinthus Rozrarzevius & alij quos hîc
longum sit memorare, sed memora-
bit historia plenior, & omnis perpetuò
venerabitur posteritas. Omnes isti Fir-
lejo, ætate in bellis contritâ cæteris
omnibus venerabili, manu consilioq;
adjutores, & ut laborum periculorumq;
ita gloriæ postea socij fuere. Cæte-
rùm quia providus futuri & hostilium
consiliorum non inscius Firlejus castra
sua ab hoste, immensæ scilicet copiarū

E 2

mul-

multitudini præfidente, circumventum iri facile præsentiebat; maturè & de annonâ sibi suisq; prospexit, & tum oppidi atq; arcis vetera munimenta refici firmariq; curavit, tum ante oppidum posita stativâ sua, latè circumductis validissimis vallis operibusq; succinxit, eâ etiam inprimis circumspeditione, ut opera aquis adstagnantibus tegumento essent, ne hæ ab hoste eripi exercitui Polono possent.

*Obsidio-
nis Zba-
rasianæ
initium.*

Vix dum, imò nec dum etiam satis permunita castra erant, cum Cosacorum & Tartarorum exercitus ijs circumfunditur: ingens fanè & quod dubito, an post Hunnorum aut Tamerlanis seculum ulla ætas viderit majorem. Et huic præterea, quod nunquam ante hoc bello factum, ipse Tauricæ princeps Chanus aderat; ingens virtu-

virtutis incitamentum suis, & amplâ spe atq; apertissimo quasi hiatu in prædam sibi Poloniæ hoc Regnum despondens. Istis enim planè invitamentis & Chmelnicius hominem, societatem ipsius ac foedus implorans, & ipse barbarus se ad bellum acuebat. Hanc equidem exiguum Polonorum manum, ut facillimo circumdederant negotio, ita uno pedatu quasi proterere ac debellare speraverant. Unde Chmelnicius, simul ut copias suas castris nostris admoverat, non morâ vel fame fatigare & ad extrema compellere, sed expugnare & vi capere instituit. Tanto majorem sui terrorem, & cætera faciliora sibi daturum se ratus ipsâ successuum famâ. Ac tam vasta ipsi militantium multitudo erat, ut parvo dispendio suo, plurimos hominum, in

E 3 oppu-

*Primi
assultus.*

oppugnationem castrorum prodigere posse videretur. Erat decima tertia Julij, cum castra aggredi & ingente impetu ac furore invadere Chmelnicius cæpit. Ipse alicubi præviſus ducebat ſuos, alibi Ductores cæteri, voce, manu, gladio agebant plebem. Quamquam & ipſa hæc tum adhuc virtutem Polonorum minus experta, ſuiq; adeo periculi parum intelligens, propriâ etiam ſponte in obſeſſos non ibat, ſed ruebat. Peribant ubiq; plurimi; nihil id tamen morati cæteri inſiſtebant operi; graviffimè inprimis in Firlejanam ſtationem, utpote cæteris eminentiorem, & discrimini maximè patentem incubantes. Et hanc quidem per ſubjectam colliculo vallem furtim ſuggreſſi, vallum jam ipſum tentare ac conſcendere cæperant: ægrè vix demum à Fir-

à Firlejo ſuos fortiter animante, & quâ opus videbatur, contrâ ducente, reje-cti. Etiam Viſniovecij Principis egregia tum non fortitudo tantum in pugnando, ſed & prudentia ac dexteritas in milite erigendo emicuit. Nam cum alicubi langveſcere hunc videret, ſigno per tubicinem dato, interdici publice juſſit, ne in Tartaros jacularentur ſelopetarij. Hos enim miſſis internuncijs pacem & amicitiam Polonis offerre. Eo artificio (quod in arenâ, ſed proſectò ex re inciderat Duci, nam totum id fictum erat) excitati milites tanto acriùs in Coſacos inſurrexere: & adeo quidem tum in Regiis recaluit animus, ut & Caſtris etiam proruentes, cæſis Coſacorum plurimis, cæteris in admirationem audacię ſuę verſis, ejus diei oppugnationem, atrociffimam fanè & ſepten-

*Viſniovecij
Virtus
& ſtrategia.*

septendecim assultibus extrema omnia
obsessis minatam, glorioſo ſibi fine ter-
minarent. Non deſtitere tamen ho-
ſtes ſequentibus etiam diebus infeſtare
caſtra, violentiæ armorum aſtum etiam
ſubinde addentes. Nec enim tantum
tempora quieti dari ſolita ad impres-
ſiones ejuſmodi captabant, ſed & terro-
rem Regijs, e mentito Turcarum ha-
bitu incutere, nitebantur. Quippe
Dolus Co- ut nova à Turcâ ipſo auxilia ipſis adef-
ſacorum. ſe crederet Polonus, tentoria Turcica
latè expandere. Manipulos porro ſtra-
mineos tiarjs (ſveta hæc apud Turcas
tegumenta capitis ſunt) intectos, equis
impoſuerant; quos ita inſtratos Coſacus
Turcico pariter veſtitu indutus rege-
bat, miro ſanè, ſed Polonis, qui, quid rei
eſſet, conſpicillis adhibitis perſpexe-
rant, innoxio dolo. Etiam literas ad
ob-

obſeſſos mittebat Chmelnicius, qua-
rum alijs Firlejum ad amicam compo-
ſitionem; alijs Germanos milites ad
proditionem ſolicitabat. Cum nihil
incurſibus continuis, nihil artibus ef-
ficeret, cuniculis actis ſubire vallum, &
caſtra ipſa ſubruere aggreſſus eſt. *Cuniculi.* Di-
es nocteſq; induſtria agreſtium ducen-
dis occultis meatibus, & mirâ arte mili-
tem ſuum tegentibus mæandris incum-
bebat. Et brevi tempore adeò propè ad
vallum acceſſerunt; ut cum præſidiario
milite ſermonem fociare poſſent. Ac
ſubinde, inprimis de nocte, audieban-
tur agreſtium iſtorum voces: nonnullo-
rum, laboribus ſuis ingemiſcentium,
querulæ; aliorum maledicæ & mina-
ces Polonis. Hos verò, externis ho-
ſtis molitionibus minùs hæcten⁹ territōs,
occulta iſta machinamenta, quibus ſo-
lum

lum sibi subtraheretur, non parùm habuere sollicitos. Et non multò post deserto illo exteriori vallo, intra aliud interius, quod in casum interim edu-xerant, recepêre se. Fuerunt etiam postea, qui desertis omnibus externis munitionibus, in urbem retrahendum, quicquid exercitûs superesset, svade-rent. Sed id consilium alijs probatum, alijs omnimodè displicuit. Et eâ oc-casione paulò post non exiguæ in ca-
Diffensio-
nes.
stris turbę ortę sunt, adeò ut in multas sinistras voces prorumperetur: quibus, ne & Visniovecius ipse cum Firlejo committeretur, metui cæptum est. Sed is senem militari laude & magnis de Republ: meritis præsignem eximio semper honore prosecutus, favore, quo apud cęteros valebat, ad stabiliendam illius auctoritatem utebatur. Subinde
& pro-

& prosperrimis eruptionibus molestus & formidabilis hosti erat. Sed ille in tantâ copiarum multitudine, non sen-tiebat, quicquid etiam acciperet, dam-ni. Ipse etiam contrà assultationibus non cessabat vexare obsessos. Quos ^{Fames in exercitu} tandem super continua ab hoste peri-^{obfesso.} cula, interna inprimis mala, victûs præsertim inopia, multùm affligebat. Nam jam pridem equi, pabuli penu-riâ emoriebantur, & fętore inficiebant castra universa. Buccella panis denis sestertijs, dolium hordeaci quinquaginta florenis emebatur. Tandem & militi gregario, nihil penè, quod come-deret, suppetebat, præter equinam, & postremò canes macTABANTUR in ci-bum, ac si qui ex his cadaveribus e-quorum se saginaverant, inter summas delicias habebantur. Neq; latebat hoc
F 2

hoc hostem, cum subinde aliqui ex istis obsidij angustijs ad ipsum profugerent. Tantoq; hinc insolentior duriorq; erat, si quando vel ipse invitaret obsessos ad conditiones accipiendas, vel ab his invitaretur. Paulò benigniorem se Chanus ostendit, sed & ipse nonnisi Visniovecium & Coniecpolscium negociari secum cupiebat, quos cum tanto periculo exponere sui nollent, eò magis barbarus istà quasi diffidentiâ offensus est. Agrestes quoq; ipsi in brevi, quod durante illo colloquio dabatur, armorum interstitio Heros suos, qui in castris aderant, affabantur, miserationem præferentes, & in Cosacorum erga vulgus rusticum, truculentiam multa jacentes obliqua. Sed ij mox, cum frustra compositionis consilia agitata aliquandiu essent, ad iterandos assultus

sultus avertabantur. Ab alijs etiam interim suggestus stupendi operis erigebantur, unde pronissimus in castra nostra despectus tanto certiores ictus obsessis, & in plures terrorem, dabat. Propè non mirum fuerat, si qui istorum elanguissent, cum inter continua discrimina, sine interspirio versantibus propius subinde, & alijs atq; alijs modis ingrueret hostis, nulla verò vel via elabendi ullâ virtute aperiretur, vel spes auxiliij à Poloniâ adspiraret. Scribebantur identidem ad Regem literæ <sup>Literæ
intercipi-
untur.</sup> afflictissimam obsessorum fortunam nunciantes. Sed penè omnes unà cum latoribus interceptæ sunt. Nec à Rege ullæ perferebantur: arctâ adeò indagine obsessis itineribus; nihil ferè ut inscio hoste transire posset. Fingebantur tamen subinde à Ducibus lite <sup>Astus Du-
cum.</sup> ræ,

ræ, quæ tanquam à Rege profectæ pro-
perum auxilium miseris promitterent.
Ijsq; ne fides abesset, sigillum ex lite-
ris Regijs, sed olim scriptis, ablatum
affigebatur. Tali arte animum identi-
dem militis refocillabant Duces. Qui
& famelicis, quibus poterant, succur-
rebant: aliis foedas putidasq; bestia-
rum carnes blandæ vocis condimento,
propè & exemplo, jucundas efficere
satagebant. Certè Firleius, quanquam
senio & morbis invalidus, iam semel
iisdem his dapibus manus admoverat,
ori & stomacho, nisi proximi attinuis-
sent, ingesturus: ideò tantum, ut eò
minus cibum miles fastidiret, quem
dux ipse non aspernaretur. A Visnio-
vecio autem, Coniecpolscio vexillife-
ro, alijsq;, iterabantur subindè erupti-
ones, ut istius veluti carceris tædium
tali

*Excursio-
nes.*

tali excursu discuterent; tùm quò ho-
stis cerneret, ad inhonestas conditio-
nes adigi non posse, qui mortis peri-
culis se identidem obiectarent. Porro
eò jam paulatim deveniebatur, ut non-
nisi manu & cominùs pugnandum sibi
cum hoste obsessi viderent. Nam pul-
veris pyrii instabat penuria, adeò ut
idcirco explosiones tormentorum ha-
ctenùs frequentatæ jam cessarent: Co-
faci verò non iaculationibus tantum
atq; incurfibus urgebant obsessos, sed
& cuniculis iterum subterraneis oppi-
dum ipsum suggredi nitebantur. Ali-
bi porro aquam, quæ obsessis ad ali-
mentum necessaria, latere etiam uno
adversus hostem tegumento erat, eri-
pere tentabant. Et iam semel aliqui,
nocte appetente, lembo stagnum tra-
vecti, aggerem moliebantur, & potiti
essent

*Cofaci
varia tē-
tant.*

essent voto, nisi Firleji famulus ab hero in oppidum missus, cum deprehen-
 sos in aggere hostes ægrè ipse effugis-
 set, primò excubitores, mox & cæte-
 ros de periculo monuisset. Cùm in a-
 quâ adimendâ frustrâ laborasset hostis,
 ignem oppido injicere instituit, inpri-
 mis portæ uni, quæ altiùs educta Co-
 facis multum nocebat. Namq; in eâ
 latebant fistulatores, & inprimis But-
 lerus equestris Centurio, qui jaculan-
 di peritissimus plurimos inde necabat.
 Quod idem ex aliâ arcis portâ Mucha-
 vecius de societate Jesu dandis pari-
 ter è fistulâ ictibus minimè errans, i-
 dentidem factitabat, adeò ut ad du-
 centos Cosacos sustulisse ita feratur.
 Cæterum ibant jam Cosaci fascibus
 stramineis instructi, ad portam, à quâ
 succensâ, ignis in reliqua facilè transi-
 turus

turus videbatur. Sed creberrimis ob-
 fessorum jactibus intercepti, partim
 fugâ, partim animâ effusâ nefarium
 consilium omisere. Dum hæc ita a-
 gerentur, bono quodam fato in ca-
 stra obfessorum delapsa sagitta sche-
 dam attulit. In eâ scriptor (nam quis
 ille fuerit, incertum est, Equitem qui-
 dem Polonum ipse se nominat) id pri-
 mùm excusat, quod in castris Cosaco-
 rû mereatur opprèssione nempe poten-
 tiorum, & postea inclinatâ Polonorum
 fortunâ eò se actum; animo tamen
 Polonis suis usq; addictum manere.
 Cui rei testandæ jam tertium se, mis-
 sis tali ratione literis, quæ ex usu esse ju-
 dicaverit, monuisse obfessos. Nunc
 autem scire se ipsos velle, adesse Re-
 gem & jam Zborovium usq; progres-
 sum, properè obfessis suppetias latu-
 rum.

rum. Gnarum id esse Cosacis, tantoq; adeò enixius expugnationi incubituros. Sed & Polonis eò maiore constantiâ ac virtute contra nitendum, quò propior spes asit liberationis. Quisquis fuit, qui schedulam istam exaravit, fidem quidem non apud omnes repperit, quippe multoties jam à Ducibus delusos, sed meruerat is fidem, quam minimè profecto fefellit.

*Rex in
subsidium
venit ob-
sessis.*

Quippe Rex, jam dudum quidem afflicto exercitui succurrere molitus, postquam remoras, quæ properantem hætenus retinuerant, eluctatus erat, festinatis tandem, quantum poterat, itineribus hoc ipso tempore, quintâ nempe post cæptam Zbarasij obsidionem hebdomadâ, Zborovium (oppidum Russicum est) venerat. Haud co tamen exercitu instructus, qui com-

muni

muni modo rem metientium iudicio, adeò immensæ hostiū multitudini, non dicam perrumpendæ, sed utcunq; sustinendæ videretur par futurus. Erant quindecim circiter stipendiariorum millia, quibus quinq; ferè alia Proceres, Regi & Reipubl: de suo militaturi addiderant. Nam cætera Nobilitas, contra Regis mentem, seriori edictione evocata, tardiùs accesserat. Adeò ut propiores tantum aliquot Palatinatus venerint in hanc arenam. Ubi de adventu Regis intellexerat Chmel-

*Regi ob-
viam ten-
dit hostis.*

nicius & Chanus, partiti exercitum sunt, & mox, relictis ad Zbarasium ducentis propè millibus Cosacorum Russicæq; plebis, Tartarorum verò millibus quadraginta; cum reliquo milite adversus Regem venientem junctim ivère. Ducebat Chanus sexaginta am-

G 2

plius

plus millia Tartarorum; octoginta plus minus millia Cosacorum Chmelnicus. Et ambobus adeò bellè seu astutia sua, seu fortuna ancillata est, ut propè à castris Regijs inobservati constiterint. Adeò nihil de ijs miseri speculatores subolfacere aut referre quivèrè; Seu quod minimè quicquam de hoste tam propinquo suspicati, remiserant industriam, seu, quod vero similius, quia hanc ipsam, quantumcunq; sedulam, obviorum agrestium malefidæ narrationes fefellèrè. Isti enim, Rutheni omnes, & Cosacis, si non alijs, saltem religionis autoramentis obnoxij, Polonis, quàm possent, os sublinere non negligebant. His quidem conscijs & adjutantibus Zborovium oppidum clam ingressus Chmelnicus exercitum Regium in propinquo stantem lustrasse
& exin

& exin consilia temperasse sua fertur. Quicquid sit, cum multis miliaribus abesse crederetur hostis, improvisus adstitit castris. Commodum quoq; illi in latebram quercetum obtigerat, è quo, inexpectato impetu, procellæ cujusdam instar, effundebatur. Etiam nebula^{Nebula.} illum juvit, quæ post serenissimam auroram coorta, diu veluti diem auferebat, & deniq; in molestissimam pluviâ solvebatur. Quâ adeò viâ, jam ante soli illius genio, & tum præter solitum etiam cænosa, magis ita permaduère. Inprimis vero limosus altoq; cæno tenax agger, & pontes præterea duo difficiliorem exercitui ac præcipuè impedimentis transitum faciebant. Inter has angustias, ubi pars exercitus cum apparatu militari aggeres trajecisset, pars citra adhuc confisteret,
G 3

*Tumul-
tuaria
irrupti-
ones.*

steret, castraq; adeò nulla dum forma-
ta essent, hostis, accepto ab oppida-
nis perduellibus, æris, quasi ad rem sa-
cram pulsati, signo, è latebris suis ex-
sultans, in nostros nihil tale metuentes,
& in eundem demum campum ex illâ
uligine evadere laborantes, irruit. Pri-
mò autem in quosdam Regionum cur-
rus incidit, quos nescio quis error à viâ
rectâ & à reliquo adeò exercitu abdu-
xerat. Quibus præviæ cohortes que-
dam se tueri contra prævalidam mul-
titudinem haud potuere: curribus ta-
men ab alio properè allapso milite sub-
ventum est. Mox à tergo Regios la-
cessere cæpit Tartarus, aquarum al-
veum, quem perfidi agrestes, aggeri-
bus infra dirutis, vadosum reddide-
rant, subito transgressus. Hic pri-
mum ejus impetum Premisliensis No-
bili-

bilitas & Dominici Zaslaviæ Ostrogi-
æq; Ducis equestres copiæ, ducente, Co-
ricio, excepere: paulò enim lentiùs
reliquos infecutæ erant. Ac aliquan-
diu equidem magnæ illi numero lon-
gè prævalentium moli obnisi Premis-
lienses, plurimos suorû, at iidem impa-
res deniq; ,etiam impedimenta sua ami-
serunt. Coricio Castellanus Sendomi-
riensis Stanisla⁹ Wituskj, & Leo Casimi-
rus Sapieha Lithvaniæ Procancellari-
us subvenere; tam feliciter, ut tum qui-
dem pedem referre cogeretur hostis.
Sed mox idem reversus, majore impe-
tu in Sapiehæ Procancellarij copias in-
cubuit. Quæ septem turmarum cum
essent, (nam reliquas suo quidem ære
autoratas, non hîc secum, sed aliâ aci-
ei parte locatas habebat) sex horis in-
tegris, conflictu triplice, contra hostem
se tu-

se tutatæ, tandem plurimis cæsis (inter quos, sed primo mox congressu Felicianus Tyskevicius pulcherrimè pugnans ceciderat) succubiturè videbatur: nisi Castellanus Sendomiriensis & Baldwin^o Ossolinscius Stobnicensis Præfectus in se hostem avertissent: non sine ingente pugnantium utrinq; clade: Regionum tamen vel ideò maiore, quòd alter Ductorum Ossolinscius egregium familię suę decus sanguinem vitamq; illic profudit. Non procul inde in Nobilitate, quę è Palatinatu Rusië aderat, & mox alibi circa currus multam stragem, etsi non impunè, edidère Scythę: adeò feroces, ut in ipsa ferè castra impetu invehentur. A quibus dum arcere illum juxta cum alijs connititur Georgius Rzeczius Præfectus Urzędoviensis, insignis Pa-

Patriæ civis, Scythico acinace truncatus occubuit.

Dum hæc in aversâ parte castrorum aut ad latera aguntur, majori interim mole rebelles, Tartaris comitati, in Regem ivère. Qui subitò aciem quoq; suâ contra instruxerat, ita ut Georgius Ossolinscius Magnus Regni Cancellarius duceret dextrum latus, in quo Aulicæ Regis, Stanislaus Potocij Palatini Podoliæ, senis hoc omni in Cosacos bello de Republ: optimè meriti, Palatinatûs Belzensis, tum & Dönhofij præfecti Sokalensis, aliorumq; cohortes ac turmę equestres erant. Alam verò sinistrâ præcipuè Georg: Lubomiersci^o Præfectus Cracoviensis & Dux Corecius regebant, cui Puzovi^o honorariarum aliquot cohortium ductor, alijq; Tribuni, cum cohortibus quiq; suis, adjuncti. Medię

dię aciei robur in Rege inprimis & pedestri milite consistebat. Cui post Regem semper præsentem, & quę usus posceret, jubentem Hubaldus germanicas aliquot legiones & Volfus Prætoriam ducens, præerant. Huc itidem accesserant subsidiarię cohortes: sexcenti inprimis pedites, quos Sapieha Lithvanię Procancellarius suo ære in Reipubl: usum conduxerat, & eodem porro, dum res posceret, alebat. Ac primum quidem Tartari vario excursu atq; expansis latè alis, quasi adversam tantum aciem specularentur, suggesti, mox confertissimis agminibus dextro se lateri, sed irritò conatu iniecere. Cumq; inde, ut levis ea gens est, circumacti à pedestri insuper acie densissimo pilarum nimbo excepti essent, hęc dein summo studio evitatā, gravius

*Conflictus
ad Zboroviam.*

vius mox in sinistrum latus Regiorum incubuerunt. Ubi Dux Corecensis, in primā statione positus, omni equidem fortis viri officio strenuè defunctus, multitudine tamen obrutus ægrè exitum evasit, equo, quo vehebatur, adeò graviter fauciato, ut tantum non procumberet, antequam vectorem ad suos pertulisset. Et Puzovius tramissā per utramq; genam sagittā saucius, ipsaq; eā, quā acceperat, parte telum ferens, ad Regem advolat, opem laborantibus suis poscens. Tum verò Rex fastigij sui propè oblitus, & vitæ ferè prodigus, ad primos ordines procurrit, & quā gladio, quā voce suos in hostem impellit, patrię amorem, majorum decora ingeminans, & se simul ad omnis fortunę, atq; etiam mortis consortium animosè offerens. Ad eum

modum virtute Regiâ in hostem redu-
cti suppetijsq; etiam firmati, ambiguo
aliquandiu Marte, mox deinde iterû in-
iquo certârunt. Denuò itaq; Rex accur-
rere, cedentibus manum injicere, Du-
ctorum absentiam querentibus, se Du-
cem offerre. Et jam ibat in densissi-
mam prælij tempestatem contemptor
sui Princeps; ægerrimè demum à suis,
præcipuè Casimiro Tyskevicio Pocilla-
tore Lithvanię, qui capite ab isto o-
mnem belli hujus fortunam depende-
re submonebant, retentus. Auctus est
omnibus, exemplo tanti Regis, ani-
mus, ut fortius pugnarent, alijs ut impe-
tum hostilem, quantumvis acerrimum,
loco suo non moti exciperent. Eo-
dem accurante submissa laborantibus
auxilia, ut quâ labascere cępisset acies,
restauraretur; & vis hostilis retuso impe-
tûs

tûs sui quasi aculeo tandem frigesceret.
Perruperant alicubi equitatum Scythę,
cedentiq; illi instabant ferociter: sed â
turmâ Regionum equitum, tum â ma-
joribus machinis, duabus deniq; sclo-
petariorum cohortibus, quas tum Gi-
za, ex præcipuis Prætorię legionis Cen-
turionibus unus ducebat, duriter ac-
cepti remisere animos: sic ut deniq;
nullum summo conatu dignum preti-
um ferentes, & victis quàm victoribus
similiores campo tunc excederent.

Diem tam atrocem nox excepit,
magis ab hoste, quàm à belli medita-
tionibus libera. Nam quod in futu-
rum diem similis pugnandi necessitas
impendere videbatur; singula, Regio
jussu, prout res exigeret, sollicitè or-
dinabantur. Dum autem super sum-
mâ rei cum Proceribus deliberat Rex,

id animadvertentes alij quidam & quæ ignorarent, in pejus rapientes, suspicari cæpère de fugâ consilium iniri. Ac confestim unius vel alterius sequiore iudicio sparsus in plures rumor est, Regem aut abiisse, aut abiturum, cumq; eo præcipuos Procerum, veritos scilicet obsidionem, cuius instet periculum. Jamq; parùm aberat, quin similis Pila-vecianæ consternatio occuparet militem. Id ubi Rex, qui ad reficiendum corpus interim paululùm secesserat, intellexisset, abruptâ illicò quiete, intempestâ nocte, prælucentibus funalibus, castra equo conscenso obijt: præsentem se obvijs ostendens memoransq; neq; fugiendi, sed pugnandi sibi animum, & boni successûs amplam spem adesse ingeminans. Mox & legum militarium acies in eos, quos pri-

prima trepidatio abduxerat, stricta est. Cæterum inter consilia ante habita, id plerisq; & inprimis Magno Cancellario placuit, ut ratio ineatur, quomodo abstrahi à Cosacis Tartari possent.

Levem eam gentem, & nullâ injuriâ à Polonis nunc lesam, si antiqua ijs beneficia ostententur, non difficulter forsan à rusticæ & Dominis suis perfidæ turbæ societate Tartarû discessuram. Ac sine morâ missus ex cap-^{à Cosacis} tivis Scythis unus cum literis, quarum ^{abstrahere nititur} hæc erat sententia: *Memorem haud dubiè esse Rex.*

Chanum beneficiorum, quæ à Vladislao Rege nuper defuncto acceperit. Cum captus in Poloniâ olim, non benignè tantum habitus, sed tandem etiam libertate donatus, Regiæ gratiæ imperium, cui nunc præsit, debeat. Eo magis mirum, tantorum ipsum meritorum consciùm, rebellibus Poloniæ servis arma sociasse. Sed minimè illi inquam hanc conspirationem emolumento fore. Nec enim Dei favorem conatibus ejusmodi adfuturum. Interim visum fuisse Regi, fratris sui beneficia in mentem revocare immemori, & amicitiam, si Regium fœdus, quàm servile malit, offerre.

Posterò die unâ cum luce eedem Scytharum copiæ, & alibi Cosacorum universus exercitus com-

Pugnatur iterum. comparuere. Et horum quidem vis prima in oppidum ipsum conversa est; aliâ parte Tartari impedimentis manum iniecerant. Sed Cosacos quadringenti primû desultorii equites per horas aliquot, & deinde in auxilium submissi alij, ductoribus prævijs, non repulere tantum, sed & longè extra oppidum persecuti sunt. Pariter & Tartaris abigendis lixæ, qui curribus adesse asveti; nunc arma corripuerant, suffecere. Sed postea hostis, diviso trifariam exercitu Castra ipsa Regis oppugnare aggressus est, occupato inprimis, quod castris Regijs imminabat, Templo Ruthenico. Vnde his plurimum noxæ inferebat: amotisq; alicubi per tormentaria fulmina propugnatoribus, in castra ipsa jam nitabatur. Repertus est unus, qui in vallum

vallum castrorum eluctatus, hostile in eo signum attollere auderet, temeritatis tamen suæ mox præmium, lethali globi ictu, adeptus. Concurfu hinc porro Regionum facto majore, adeo acriter propulsatus est hostis, ut non tantum oppugnationem, sed & pugnam defereret. Et insecuta illum Castrensis famulitij turba multa millia istic occidit. Nec minor aliorum, ejusdem fortis, cum in oppidum procurissent, virtus eluxit; quibus cum porro Lifecius, de Societate Iesu presbyter tû Martios pro patriâ labores haud refugiens, extra oppidû progressus mox nobilis & hosti multum funestæ pugnae victoriaeq; Dux atq; autor existit: sed cui tamen ipse novem faucius vulneribus immortuus est. Cum pari felicitate etiam alibi rem egisset gregaria ista

I

Ca-

Castrensis famulitij turba; propè sedit consilium, equis inter illos distributis, autoratæ militiæ eos adjungere, & sic, aucto exercitu, justî prælij fortunam experiri. Sed alijs, quibus cauta magis cum securitate, quàm felicia cum periculo consilia placerent, haud tutum videbatur, exercitum, uti animosum quidem, ita magnitudine hostili minimè comparandum, dare in casum. Facile enim fieri posse, ut & ipse hic, qui alteri Zbarasiano liberando venisset, semel campum minus felicem expertus, à tam immensâ multitudine pariter circumfideretur. Sed effecit cælestis providentia, ne ullo jam prælio vel excursu esset opus. Etenim Chanus proclivem sibi ante expugnationem Regionum pollicitus, ubi tanto sanguine sibi rem constare, & jam à periculis

lis ipsis fidentiores Polonos in hostem subinde erumpere, magnasq; dare strages vidisset: ad literas Regias comiter & cum multâ benevolentia significatione respondendum sibi duxit: *Chanus ad pacem inclinat.* Fateri se, agebat, Regiæ in se Domûs beneficia: & si maturè à Rege recens inaugurato foret compellatus, ejus sanè benevolentiam, quàm rem Cosacorum potiore sibi futuram fuisse. At silentio se ac incuriâ tramissum, imò vix hominum numero habitum esse hætenus, cum jam satis appareat, suæ quoq; amicitia aliquem usum esse. Cæterum venisse se hyemandi quidem animo in has terras, quia tamen ineundæ cum Rege præsentis amicitia occasio offeratur, ei se non defuturum. Ac si sibi ex vetere fœderum formula à Polonis satisfiat, positurum se arma, atq; ab iisdem ut Cosaci etiam discedant, effecturum. Mitteret Rex Cancellarium suum & locum colloquio deputeret, eò suum quoq; Vezirum firmandi fœderis causâ venturum. Ad erat simul à Chmelnicio epistola, modesta admodum & ut resipiscentiæ index, sic hominis in Regem fidem & obsequium in posterum largiter promittens.

Respondit Chano Rex, adfuturum, quemadmodum posceretur, Cancellarium.

68 HISTORIÆ BELLI SCYTHICO-
rium. Sed venire occupavit Vezirus Cri-
mēsis, ad quem cum medio inter utraq;
castra loco processisset Cancellarius, sa-
lutatione præmissâ, Tartarus Domini
sui nomine petijt, ut stipendium militare, antiquitus
à Polonâ Republ: Chano in præmium operæ, quam dare Rei-
publ: teneantur, dari solitum, sed à Vladislao Rege denegatum,
persolvatur. Ut porro Zaporoviorum postulatis satisfiat: &
ut turmis Tartaricis domum nunc reversuris, quâ
vellent, excurrendi & sic expeditionis hujus, fusiq; sanguinis
suorum fructum querendi potestas sit. Cum amplian-
dum super his postulatis & Regem con-
sulendum diceret Ossolinus, digressus
uterq; ad suos est: Vezirus verò & Co-
facis & Tartaris edicendum curavit,
ut ab omni hostili opere cessaretur.
Non ubiq; obtemperatum est; & ubi
obtemperabatur, nihilominus Regi ad-
vigilabant curâ intentissimâ, ne quâ si-
bi, specie amicitiae, à Barbaris illis im-
poneretur. Postero die (erat autem deci-

COSAGICI LIBER I. 69
decima septima Augusti) prodiere ite-
rum in campum transactionis patra-
tores, terni ex parte Polonorum, ter-
ni ex alterâ. Illi erant: Palatinus Kio-
viensis Kisielus, Georgius Ossolinus
Cancellarius, & Leo Casimirus Sapie-
ha M. D. Lith: Procancellarius. Hi:
Vezirus, Sieferkazius, Sulimazius A-
ga. Quibus deinde Chmelnicius quoq;
accescit, amnistiam factorum petens,
& ut Cosacorum, tum & Religionis
Græcæ libertati consulatur. Cum a-
liquandiu inter se partes disceptassent,
tandem intra vigesimam quartam, â
primo compositionis hujus initio, ho-
ram, in hæc capita conventum est:

*Ab hoc tempore inter Regem Ioannem Casimirum ejusq; Conditio-
Successores Reges Poloniae, & Islan Gieriejum Chanum Tartaro- nes pacis
rum, ejusq; familiam Gieriejam amicitia & fraternitas in per. Zborovi-
petuum esto.* anæ,

*Rex Poloniae ex liberalitate ordinarium stipendium Chano
Tartarorum retentum hætenus pendito, & in posterum, ubi
id per Legatos Cameneciam missos petet, dato.*

Chanus Tartarorum vicissim adesse Regi, quandocunq; hic iusserit, cum omnibus copijs suis contra quemvis hostem tenetor.

Nulli Tartaro hostili animo fines Regni ingredi aut prædas agere fas esto: & Chanus ab omni invasione Tartaricâ indemnes Poloniæ ditiones præstato.

Ab obsidione Castrorum Zbarasiensium confestim & Tartari & Cosaci discedunto; & exercitum illum, quocunq; Rex iusserit, transeuntem ne infestanto.

Tartarus omnes exercitus & quicquid Turcarum Rumiensium adest, sine morâ ex ditionibus Regni educito.

Rex Poloniæ in gratiam Chani, Chmelnicius & universum exercitum Cosacorum Zaporoviorum, veniam facinorum suorum precantem, à crimine absolvito: & fidem suam iurejurando Regi & Reipubl: coram Senatoribus obstringentem in gratiam recipito: eundem deniq; exercitum numero, libertate, more antiquo componi curato.

Stabilitâ ita pace iussus est Chmelnicius sacramento coram Senatoribus se Reipubl: obligare, & porro mittere ad Regem nuncios, qui exercitûs totius nomine veniam orarent. Quod cum factum esset, conditionibus etiam, quas impetrarant Cosaci, Rex subscripsit. Deniq; Chmelnicius ipse in tentorium Regis perductus, provoluto in terram & ad

& ad ipsosmet pedes Regios corpore, lachrymans patratorum veniam oravit; multis verbis contestatus, maluisse se se egregiæ Regi Regnoq; præstitæ operæ conscium, quàm tanto sanguine effuso erubescens venire in conspectum Regiæ Majestatis. Sed quia aliter fatis visum, jam clementiam, quam meritis suis minimè deberi fateatur, se supplicem & facinorum suorum pœnitentem precari. **Responsum ei**

à Lithvaniæ Procancellario: Regem pœnitentiam subditorum suorum quàm pœnam malle. Quæ hæcenus pecasset Chmelnicius, remittere: sed eâ lege, ut constante impostero fide, & promptâ devotâq; patriæ decori virtute culpam admissam compenset.

Iussus deinde Cosacorum exercitum reducere, paruit sine morâ. Nam & huic, qui ad Zborovum pugnaverat, abire confestim, & ut alter exercitus à Zbarasio obsessio discederet, mandavit.

Chanus etiam, uti ante jam, datis acceptisq; vicissim à Rege amicitiae pignoribus, turmas ab excursibus revoca-

vocaverat, ita nunc exercitum univ-
 sum reduxit. Postridie tandem Rex
 quoq; castra movit, nonnisi tamen
 Glinianum usq; tūm progressus. Un-
 de nuncio demum de liberatis obsidi-
 one Zbarasianis accepto, Leopolin
 vergente Augusto perrexit, ad solven-
 da DEO Opt. Max. gratiarum solennia:
 Cujus singularem scilicet gratiam in
 servato duplici exercitu, Regniq; a-
 deo assertā salute esset expertus. Et
 enim quo in discrimine fuerint castra
 Regia, satis jam ex memoratis patet.
 Sed profectō Zbarasiani etiam ad ex-
 trema redacti, non jam spe prope ul-
 lā salutis, sed solo potius desperationis
 ardore se hucusq; sustentaverant.
 Jam etiam cives oppidanos eō tædij
 mora & fames adduxerat, ut oppidum
 incendere, aut hosti prodere cogita-
 rent.

*Zbarasia-
 norum an-
 gustiæ.*

rent. Cum id per vigilantiam Polo-
 norum non possent, saltem ut ex urbe
 dimitterentur, anxie orarunt. Et hoc
 maribus negatum, foeminis verò cum
 liberis egrediundi potestas facta est:
 sed ita, ut haud quicquam secum re-
 rum suarum efferrent. Et nihil equi-
 dem ab egressuris tam scite oculi po-
 tuit, ut manus militum, quaternis sta-
 tionibus singulas excutientium, effu-
 geret. Atq; ubi oppido excesserant,
 pertingere ad Cosacos, apud quos, ut
 sanguinem suum, meliore se loco fore
 speraverant, non potuere. Nam ā
 procurrentibus Tartaris omne id ag-
 men, cui & lixæ aliquot profugi se
 adjunxerant, abreptum est. Paulo
 post hæc (xxi. Augusti) Cosaci, Zbo-
 roviae compositionis conscij, in clama-
 re cæperunt obsessos, pacem initam

*De libe-
 ratione
 nuncij.*

K

nun-

nunciantes. Quidam ijs fidem non habebant, alij creditâ pace plurimum angebantur. Etenim quia se inscijs pacta esset, sui non habitam rationem suspicabantur. Et tubicen quidam militibus, proprio ausu tubâ concitis, indicaverat, pacem à Rege initam, sed ejus fructum non pertinere ad Zbarafianos. Hos suo pte Marte sibi consulere iussos. Quam ob causam Tubicen ille, in vincula raptus, capitis non effugisset supplicium, nisi alter Ducum intercessisset. Paulò post etiam Chmelnicij ad obsessos literæ afferebantur, quibus obsidij solutionem promittebat; sed hâc tamen conditione, ut Chano Tartarico certam pecuniæ summam penderent obsesi. Responsum est à Ducibus præcipuis, exercitui tot mala hæcenus perpeffo animum

haud

haud esse, ad extremum pecuniâ se eximere. Abiret Chmelnicius, prout teneatur pactis. Tartari, si ita lubeat ipsis, manerent, certi, nullo se hinc obulo abituros propensiores. Tandem à Rege Minor, vetus belli Tribunus, in castra venit, epistolâ libertatis nunciam à Rege & Magno Cancellario ad Firlejû ferens, & hunc ipsum Palatini Sendomiriensis titulo salutans. Hunc enim senatorium locû non ambienti sed merentissimo bellatori Rex interim tribuerat, vacuum scilicet post Dominicû Zaslaviæ Ducem, qui in locum defuncti Stanislai Lubomierscij Palatini Cracoviensis, ingentis in Republ: Viri successerat. Etiam cæterorum nonnullis aucti sunt ex publicis bonis proventus, Visnovecio Duci præfectura Przemisliensis, Nesselviensis Ostrorogio, Lanskoronscio præ-

K 2 ter

ter Stobnicensem præfecturam Palatini quoq; Braclaviensis dignitas paulò post collata est. Sed iudicio omnium nihil tam amplum dari potuit, quin Virtus fortissimorum virorum majora meruerit. Digna equidem veneratione etiam posteritati videbitur constantia, quâ parvus hic exercitus incubantem omnem Taurici Principis Rusficq; potentiam, duobus propè mensibus, inter extremos perpetuarum oppugnationum conatus, inter admota varii generis machinamenta & fabricas, in tantis loci angustiis, tantâ commeatûs penuriâ, tot accumulatorum cadaverum fætores, adeò deniq; lubricâ & penè jam emoriente spe liberationis, sustinuit tenuavitq;. Pleriq; ex Primoribus ejus exercitûs Leopoli Regem salutavere, effuso vicissim gaudio tam illustria & tanto pro Republ: periculo

culo defuncta capita excipientem. Ibi dem aliis pariter pro benè navatâ operâ gratiæ actæ sunt. Inprimis etiam Haliensis terræ Nobilitati, quod ea ductore Ioanne Theodorico Potocio finium ejus terræ arbitro, seu Succamerario, fortiter se & provinciam suam contra Scytharum incursus defendisset.

Verùm provehebat tum fortunam *Res Lith-* Polonię singularis cœli favor; & eodem *vanica* tempore multis bonis successibus præ- *per hoc* ritorum malorū acerbitem solabatur. *bellum.* Nam non tantum duos Polonię exercitûs, è tam instante discrimine, quasi manu arreptâ, exemit: sed paulo ante Lithviam etiam, insigni ac in omne ævum memorabili victoriâ beârat. Infuderat se ab initio statim in eam quoq; provinciam ista Rusficæ rebellionis pestis: tanto proniore illapsu, quod incolę hujus

terre, earundem cum Russis consuetudinum, ejusdemq; pleriq; in sacris ritûs sunt. Aliquandiu etiam impuni licentiâ persultaverât oras affines Podlessiæ, quæ Volhiniensis & Kioviensis Palatinatûs pars, longissimo sylvarum tractu vicinæ Lithvaniæ prætenditur. Parte aliâ deniq; Urbibus Starodubo, Homeliâ, alijsq; proditione potiti erant, plebe passim non favente tantum conatibus eorum, sed & operam manumq; addente. Cui strenui Viri Joannes Pacius, & Ladislaus Volovicius Notarius Campestris in eo Ducatu, Sapientia item Procancellarij præsidia Bichoviæ, fortissimo propugnaculo, imposita, Orsana deniq; Nobilitas Duce Horacio Orsæ Governatore, raptim collecto milite, feliciter tum sese opposuere. Sed potissima defendendæ totius pro-

provinciae cura Janusio Radzivillio S. Rom: Imperij Principi, Samogitiæ Generali Præfecto incubuit, eo quod Dux Campestris hujus Ducatûs esset, & summum belli regimen, invalido altero supremo Duce Kiskâ, avunculo ipsius, solus administraret.

Verum huic lentius ex publico supeditabantur, quæ ad delectus faciendos requirerentur. Unde gliscen-
tibus circa Pripetum & Berezynam tumultibus maturè & validâ satis manu obviari non potuit, posteaq; cum Ducem Electio novi Regis & Matthiæ Lubien-
scij Archiepiscopi Gnesnensis sollicita invitatio Varsaviam vocasset, abusa erat absentia ejus aliquot in locis rebellio. Sluckum tamen Boguslai Radzivillij, (qui S. R Imperij Princeps & M. D. Lithv: stabulo Præfectus, Campiductori

ctori patruelis frater est) hereditari-
am civitatem, datus à Principe Gu-
bernator Joannes Sosnowski Dapifer
Vilnensis egregiâ virtute & prudentiâ
defendit: & Czerekovię, ab Horscio a-
lijsq; qui ad eum concurrerant è vici-
no, mille quingentorum hominum cla-
dem accepit hostis. Hujus deniq; postea
vim Bichovia acriter oppugnata, felici-
ter propulsavit. Pinscum frequentem &
copiosam Urbem proditione civiũ ab-
reptam, Gregorius Mirscius excubijs
Castrorum Lithvanicorum præfectus,
Vir fortis, alacri virtute Alexandri
Komorovij, Samuelis Corvini Go-
siewij, Pauli Nievarovij, Lucę Jelscij
& plurium aliorum adjutus; Maximo
Hladkio, non postremo rebellium co-
piarum Ductore cęso, occupavit; & ut
arcem rebellium præcipuam, atq; ut
simul

simul alijs punitæ perfidiæ ostentui ef-
set, flammis ferroq; diripuit.

Redeuntem Varfaviâ Radzivilli-
um Principem morbus Brestię paulum
attinuit. Attamen is, non expectato, dũ
percuraretur valetudo, contempto e-
tiam hyberno, quod egris aut conva-
lescentibus grave esse solet, frigore,
versus Borysthenem duxit. Ubi, de-
dentibus se sponte & ad solam venien-
tis famam, oppidis Turoviâ, Grode-
co; primum impetum in Mozyrum
vertit. Quod cum à rebellibus, fru-
strâ per Pavloviciũ & postea Mirsci-
um ad pænitentiam invitatis, magnâ
obstinatione defenderetur; multorum
dierum oppugnatione, in quâ Gans-
kovius, Legionis Radzivillianæ Vicetri-
bunus, primus cum suis vallum obti-
nuit, hosti fuit extortum. Inq; eo Mi-
chnen-

*Mozyrũ
expugna-
tur.*

chnenko, rebellium Ductor, manu carnificis obtruncatus, caputq; ejus, in terrorem cæteris, ex arcis turri suspensum est. Inde versùs Bobroiscum, oppidum ad Berezinam situm promotum arma. Ibi Ladislaus Vollovicius Notarius Campestris deprehensas aliquas hostis copias circumfederat. Cui *Bobroiscum dedit se.* in auxilium mox missus Vincentius Gossievius Tribunus & Matthias Fronkevicius hastatorum Ducis Boguslai Radzivillij Vice-Tribunus arctius circumclusèrunt obsessos. Tandem & ipse militiæ Dux Radzivillius cum cætero exercitu supervenit. Oppidani terri-
ti missis deprecatoribus clementiam Principis invocant. Et is vim Martiam famâ lenitatis temperare cupiens, ignovit quidem supplicibus, sed eâ lege, ut habitatores singuli mænibus suis egres-

egressi, arma & omnes eos, qui hîc Duces rebellionis, vel usquam alibi Cosacis socij fuissent, dederent. Achorum aliqui conscensâ ligneâ turri, mortem, quam à Victore Duce metuebant, subjectis turri flammis occuparunt. Ductor tamen eorum Poddubiti⁹, cum flammam perferre non posset, præcipiti in subjectas aquas saltu vitam conservare quæsit. Verùm & sic in formidatas Victoris manus delatus, supplicium unâ cum alijs subiit.

Succesit inde hyems, quæ Regno tota paciscendis & ægrè demum patratâ cum Chmelnicio inducijs, Radzivilio autem Duci morbo, militi hibernis pauperioribus miseriùsculè extracta est. Eâ elapsâ, uti Polonis, sic pariter Lithvanis intentata denuò arma sunt; missusq; fuit à Chmelnicio in Lith-

*Bellum
post indu-
cias re-
integratur.*

vaniam Elias Holota, acer militiæ Tribunus, nunc decem millium Ductor; sed quibus ex plebe agrestium magna agmina mox accessura credebantur. Is primum eam Lithvani exercitus partem, quæ Zahalij ad Pripetum sub regimine Volovicij hiemabat, aggredi statuit. Et quod inobservatus venerat, propè suffuratus fuit Victoriā: nisi Falencio Tribuno, qui Volovicij ægri & absentis vices administrabat, Vincentij Gosievij Tribuni velites, & Joannis Donavaij peditatus properam strenuamq; opem tulissent. Unde conversā fortunā Holota ille in fugam & uligines impulsus, moxq; à persequentibus Radzivillianis exercitu & simul vitā exutus est. Ei postea Stephanus Podobaylo à Chmelnicio fuit subrogatus. Cujus jussu is Borysthenis & Zulæ conflu-

*Holota
ceditur.*

*Podobaylo
succedit.*

fluentium ripas insedit, structisq; operibus munivit: Lojovum autem oppidum ad Borysthenem situm, ne Lithvano Duci suffugium aut adjumentum præberet, unā cum arce flammis subjecit. Adversus hunc Vincentius Gosievius Dapifer Lithvaniæ peditatum Borysthene secundo devehere jussus, primus omnium, nec sine acri certamine, stationem occupavit, hosti plurimum mox offecturam. Interim alius quoq; à Chmelnicio Ductor & cum eo Crzicze-
vius sub-
venit.
triginta plus minus millia hominum Lithvaniam intraverant. Ductor erat Crziczevius gente Polonus, nec ignobili stirpe ortus. Is captum antehac à Polonis Chmelniciū fide pro ipso interpositā ē vinculis liberaverat. Postea ipse ad Corfunum, unā cum Ducib⁹ alijsq; commilitibus captus animum in
L 3 hoste

hoste repperit beneficij memorem. Sine mora enim & pretio, libertati redditus à Chmelnicio est, sed ita ut tum humanitatis, tum fortunæ Chmelnicianæ lenocinio inductus, alijs rursus vinctus se ultrò homini injungeret. Militiæ enim ejus innexus, & mox vasti exercitus ductore esse jussus est. Cum quo Lithvaniam ingressus, trajecto Pripeto, Rzeczyczam opportunitus oppidum primo aggressurus impetu videbatur. Sed is non oppidum, quod ex proditoribus satis præsidio validum cognoverat, verum castra Radzivillii adoriri statuerat, quæ dimissis tum à principe in diversa legionibus aliquot, infirmiora credebatur: nequicquam id ejus consilium improbantibus, qui ipsi aderant, peritioribus Tribunis, ut postea ex captivis intellectum est. Et ini-

initio quidem tam bellè rem, rusticis adiutantibus, administravit, ut non longè à castris Lithvanicis pede inoffenso constiterit, evitatis mirâ felicitate iis, quos hinc speculatum Dux præmiserat. Qui erant Samuel Comorovius hastatorum equitum præfectus & Adamus Pavlovicius, singuli mille hominum manum ducentes. Postridie hostis improvisâ celeritate advolvebatur castris: in quibus, quam de tam propinquo hoste non constiterat, omnia tamen, ex primâ venientis Crziczevij famâ, ad pugnam stabant parata. Primus succedenti hosti obiecit se Lucas Chodorkovius prætoriam velitum turmam ducens; quem quadringenti pedites, Podlecko & Juskievicio ductoribus, subeuntibus Cosacis crebrâ globorû grandine infestis juvê-

*Castra
Radzi-
villiana
invadit
Crzicze-
vius.*

juvère. Interim equitatus reliquus ad pugnam se rectius composuerat; ex quâ Dapifer Gasievius & Paulus Niewarovich cum hastatorum turmis eâ vi procurrere in hostilem aciem, ut sinistra ejus ala profligata sylvam mox respiceret. In quam tamen recepta pugnare non destitit, sed ab equestri prælio ad sclopos conversa multos equis insequentes stravit, plurimos verò etiam ex Ductoribus faucia vit. Urgentibus nihilominus Radzivillianis ala universa in penitiores porrò sylvas dispersa fugataq; aciei suæ postea usum, Radzivillianæ damnum afferre non potuit. Sed tres equestres turmas, cum longè à castris ardor dimicandi abstulisset, eas Cosaci alij, alæ sinistræ jacketuram ulturi circumvenire connisi sunt. Et voto potiti erant, nisi fortuna

tuna vel potius benigna Dei cura insperatum auxilium submisisset. Dum enim pauci isti cum tam multis luctantur, en opportunè Comorovich ille, quem antè exploratum & carpendis antecursoribus miserat Radzivillius, advolat, ipso armorum strepitu admonitus de hoste, in quo vincendo suas quoq; habere partes vehementer optabat. Et quamvis nō adeò numero validâ manu (mille enim hominum erat) instructus, suæ tamen post Deum suorumq; virtuti fides, tum verò, per summum Patriæ & laudis amorem, nihil vel de periculo suo vel hostium numero sollicitus, à tergo hostem invadit, & tum vi illatâ subitâ, tum qui vim superabat, terrore percellit. Et infidias, qui dextrum cornu tuebatur, suspicatus Cosacus, veritusq; ne itidem plures ingruerent,

M

rent, maturè se in proximas sylvas recepit: nec solitis illarum suffugijs contentus, vallo etiam raptim acto se circumduxit. Lævum cornu cæterorum fugâ desolatum, & Radzivillianorum tantò jam graviore impetu impulsum diremptumq; non jam pugnae, sed cædis materia fuit victoribus. Ita campo quidem tum submotus hostis, nisi quâ cæsi vel faucij eum repleverant. Paulo post tamen, eadem, quæ refugerat, multitudo sylvarum & paludum opportunis sibi latebris usa, plurimum damni scloporum ictibus intulit Radzivillianis: propè etiam Vincentium Gosievium Palatinidem Smolenscensem præclarum genere & virtute virum abstulerat. Nam & equus sub ipso procubuit faucius, & in pectus viri globus inciderat, solo loricae tegumento

mento repulsus. Sed tum, equestribus turmis extra iactum scloporum nonnihil subductis, Noldij Curlandi peditatus subseffores istos æquo armorum genere aggredi, atq; in aperta camporum propellere iussus est. Quod cum egregie ille fecisset, equitum mox denudò facto concursu, quicquid istic hostium erat, circumventum deletumq; est. Inter hæc Podobailo alius Cosacorum Ductor duodecim millium peditatum navigijs impositum ad citeriorem Borysthenis ripam trajiciebat, Krziczevio opitulaturus. Et si maturo adventu integras Krziczevij reppe-
risset, longè difficilior profecto negotiū Radzivillio Duci reddidisset. Sed quia divisim isti in campum venere, factum est Dei favore, ut dum singuli pugnarent, universi vincerentur. Nam &

hunc Podobailonem, cum is jam majori parti suorum in citeriore ripâ expositæ munitionem opere subito circumjecisset, missus à Principe Ganskofius Vicetribunus, cui Kasperfcus, Przypkovius & plures alij ordinum Ductores, cum cohortibus suis adjuncti sunt; sed deniq; & ipse cum turmis equestribus accurrens Dux ita invasit, ut hinc quidem multi Ductorum fauciarentur, sed hostis, istâ oppugnantorum virtute superatus, in flumen proturbaretur: ita ut nantiû capita omnem penè aquæ conspectum eriperent: & cum stantes in ripâ sclopetarij, quasi perlusum, destinatis ictibus natantes figerent, ex quatuor millibus & quingentis vix trecenti evasere.

Nondum finis erat laborum. Restabat adhuc, quod superari oportuit;

tuit; ut plena esset victoria. Etenim Carrago hostilis cum peditatu & impedimentis supererat, ibatq; ad Krziczewium. His obviam, ex copiis Mirscij Excubiarum præfecti, missus inter alios Reinholdus à Tisenhausen, curruum illam compagem peditatu suo, auxiliantibus Noldio & Vechmanno, disjecit, machinisq; quatuor potitus est. Et frustra in subsidium è sylvis eruperat Krziczewius. Namq; lætus extra latebras & in æquo hunc videre Radzivillius rectâ mox acie in illum ivit. Primò omnium turma hastatorum immissa, cum rem fortiter ageret, & mox sequerentur alij, brevi tempore motus loco hostis & in sylvam rejectus est. In cujus ille intimas latebras profugiens, concædibus, cadaveribus, alijsq; ejusmodi, quæ fors de-

derat, objectamentis, festinatissimo labore se circumsepsit. Istic non à perditatu tantum, quem commodè tum Joannes Ottenhauzenius Vicetribunus ex alterâ parte amnis huc transportaverat, sed ab equitibus etiam, pedestres labores singulari quodam ardore capeffentibus, oppugnatus, multos Radzivillianorum fauciauit stravitq; atq; inter eos Christophorum Cotovium virum præclarum militiæ. Sed nocte ingruente, cum relictis ad excubias agendas copijs, reliquum exercitum ex illis nemorum vepriumq; angustijs Dux cautissimus reduxisset, hostis suâmet sponte, & inprimis à speculatoribus oppugnationem denuò parari nunciantibus, territus, summâ trepidatione in fugam abiit, omnibus quæ morari posse viderentur, relictis vel abiectis.

Ductor

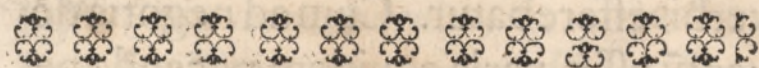
Ductor ipse Krziczevius vulneribus invalidus ac aliquandiu suorum manibus gestatus, cum dein periculum vel metus augesceret, desertus, in manus Radzivillianorum, semi animis devenit; & ab his in castra curru devectus, ibi infelicem animam exhalavit. Nihilominus resurrecturi denuò belli minæ erant, & ad Babicas sexaginta millia Cosacorum trajicere Pripetum ferebantur: adversusq; eum iam ituriebat exercitus. Sed Zborovianâ compositione & hostiles Cosacorum copie revocatæ, & Radzivillio victori, militiq; universo ad respirandum quies data est.

Ad hunc modum victis alibi, alibi fortissimè propulsatis hostibus, universum hoc Regnum non modo ex summo periculo, evidentissimo DEI auxilii favore ac curâ ereptum sed & pace,

ce, præter opinionem omnium, exhilaratum est. Certè plurimi nuper Reipubk huic, hostium multitudine expensâ, omnia adversa ominati erant, alii in spem quidem bonam proniores, haudquaquam tamen adeò citum belli colophonem expectaverant. His proin omnib⁹ rem somnio similem narrare visi sunt, qui primi pacis initæ nuncium attulere. Aliqui etiam ex remotioribus falsum esse nuncium, depositis magnis pignoribus, affirmare ausi sunt. Ægrè demum famæ constanti, & insequentibus mox pacis effectis crediderunt fieri posse, quod factum esset.

LIB. II.

LIBER II.

REvertentem inter exultantis ubiq; Poloniae plausus Regem habendorum comitiorum cura mox excepit.

*Comitia
habita
Anno. M.
106. L.
Mense
Novemb.
& De-
cemb.*

In quibus & transactionis pacta firmanda, & militi tot laboribus fesso quies ac stipendia procuranda erant. In eorum auspicijs nomine Nobilitatis salutatus Rex est à Boguslao Comite de Lesno, Generali majoris Poloniae, nunc & Ærarij publici supremo præfecto, magnificâ allocutione: quâ DEI, miris adeò modis Patriæ auxiliantis beneficium, & Regia Virtus, ingens Divinæ opitulationis instrumentum amplissimis

N

verbis

verbis efferebatur. Cum ad negotia deventū esset, varia equidem, pacando penitus Regno, constituta, sed & inter alia decretū, ut Respubl: perpetuò Kioviæ habeat Senatorem, arbitraturū ē propinquo res actionesq; Cosacorū. Eamq; in rem Adamus Kisielus, recens tum ex Braclaviensi Palatinus Kioviæ à Rege nominatus, aptissimus esse visus est. Et, illo accurante, composit⁹ à Chmelnicio, in numerum & leges certas Cosacorum exercitus est. Sed ægrè in obsequio manet multitudo armata, ubi successu & viribus sibi placuit. Ægerrimè verò tūm, cum congregari, ubi lubitum est, potest: nec in propinquo summum sentit rectorem, cujus auctoritatem reformidet. Cosacorum hic exercitus quadraginta millium capitum erat, & ita distributis per Ukrainam stabulabatur agris,

agris, aut contubernijs, ut coire semper facillimo negotio posset. Frænum itaq; Reipubl: eò usq; non recutaturus videbatur, quam diu id ferre ē re suā esse putaret. Nihil quidem fidum aut diuturnum sperari ab eā poterat multitudine, quæ licentiæ avidissima, ejus porrò usurpandæ arbitrium & vires in manu se habere existimaret. Attamen perstitit ea, recente adhuc pacis initæ memoriâ, & quod vires minus usq; compositas sentiret suas, per anni ferè spatium in officio; sed ita, ut bellum identidem timere, nec minus quoq; minari videretur. Præcipue Chmelnicius, haud firma ratus, quæ iniquo Reipubl: tempore obtinisset, nova potentiæ munimenta quærebat, quibus obtenta tueri, atq; etiam, si fortuna vellet, majora adipisci posset.

posset. Itaq; in pace ipsa inquires cum
externis quibusdam Principibus clam
consilia fociabat. Inprimis verò cum
Aulâ Ottomanicâ, cujus præsidio non
tutum se duntaxat, sed & omnibus a-
lijs formidabilem fore sperabat. Vn-
de eos, qui illud imperium vel consilio
regerent, vel colerent obsequio, in ar-
ctioris conjunctionis sollicitabat sacra-
mentum. Basilium autem Moldaviæ
(quam per errorem Valachiam vulgò
vocant) Palatinum oderat is, & apud
Aulæ Turcicæ præcipua capita calum-
niabatur, quasi Turcam quidem ut
Dominum venerari videretur, sed per
occulta & magis fida in Polonos incli-
naret. Quibus, si quid Chmelnicius
moliretur, eo indice illicò innotescat.
Per quem etiam Tartarorum consilia
& machinationes hucusq; occultæ esse
non

non potuerint. Actantum apud Turcas valuit Chmelnicus, ut inde nuncium deniq; eliceret, qui maximis ab Aulâ Ottomanicâ allatis promissis, & inprimis dandæ in feudum Chmelnicio, si Turcicum patrocinium amplecteretur, Rusiæ, fidem hominis non jam sollicitavit (nam satis promptum ad omnia repperit) sed firmavit Hero suo.

Sub hoc ipsum tempus à Chano
quoq; nuncijs cum literis aderant, qui
pro auxilio ipsi contra seditiosos Cir-
casios, cum consensu Regis, lato, gra-
tias Chmelnicio agentes, easdem co-
pias adversum Moscoviam postularunt.
Et in hanc equidem terram jam pri-
dem acuebat ferrū Tartarus, injuriarum
istūc illatarum sibi conscius, vindictamq;
adeò prævertere cupiens, & præ-
dis deniq; , quas superioribus annis

inde abstulerat, illectus in spem majorum. Sed nunc tamen Moscoviticam expeditionem obtentui tantum sumptam, eventus docuit. Quippe enim fulmen hoc parabatur in Valachum, qui ut incautior opprimi posset, technis ejusmodi circumveniendus videbatur. Et sanè non multo post nubes hæc rupta Palatinum illum summis periculis circumfudit. Multa quippe milia Tartarorum quater mille Cosacis comitata, rapidissimis itineribus ipsam Valachiæ metropolin subitò invasere. Palatinus nullis hætenus nuncijs, de impendente à Tartaris tempestate monentibus, fidem habuerat: unde jam ipsâ securitate imparem se irruentibus factum, serò sentiens, in proximum nemus, densum & hosti haud facile pervium, cum familiâ & pretiosissimis qui-

quibusq; rebus, vix evasit. Istic septimento ex provolutis arboribus structo defensionem sui moliens, & per nuncios interim de injuriâ & suâ & Imperatoris Turcici, cujus hæc terra sit, multa querens interminansq; missosq; in ulterioris transactionis fidem obfide fratris filio, pecuniâ deniq; oblata (viginti millia aureorum fuisse feruntur) discrimini se exemit. Cum postea ad pactorum conditiones ventum est, multa gravia non tam Tartari, quàm Chmelnicius ab illo exigebat: remittenda tamen pleraq; si unum impetrasset, ut filiam suam, quam non nisi unicam jam domi habebat Palatinus (nam alteram Janusio Radzivilio Principi, M. D. Lithv: Campiductori elocaverat) filio Chmelnicij Timotheo daret in uxorem. Audax & arduum.

duum id videbatur Chmelnicij postulatum, tamen necessitas expres-
sit, ut promitteret Palatinus, spe intra ani-
mum fretus, antequam in manum Ju-
venculus ille, tali equidem conjugio
minimè dignus, cum sponsâ conveniret,
impedimenta aliqua interjectum iri,
quæ pactum rescinderent. Cæterum
eodem tempore, quo Turcicum Tar-
taricumq; Chmelnicio, ut supra retuli,
Legatum adfuisse dixi, miserant ad e-
undem Proceres quidam Poloni famu-
los de agrestium, Heros suos recipere
vel ijs parere dedignantium, insolentiâ
questuros. Quibus ille comiter pri-
mum exceptis, postea multa de poten-
tiâ suâ, de Turcico patrocinio, & hinc
secuturis Muldavi Valachiq; subsidijs
differuit: bellum etiam Poloniæ, & his
qui fundos suos postliminio occupas-
sent,

sent, Nobilibus internecionem inter-
minans, si castra aliqua à Polonis in vi-
cino locari audiret. Ac eodem die
cum inter pocula nescio quis nunciaf-
set illi, castra jam posita, & tendere ad
illa undiq; militem Polonum, ita ex-
arsit, ut Tribuno mandaret suo, no-
cte provectiore Polonos istos omnes
uti submergi curaret. Interim illum
quidem somnus ebrium corripuerat:
at ministri ad necem Polonis istis, im-
minentis periculi ferè ignaris, inferen-
dam parati stabant. Favor tamen Nu-
minis fecit, ne facinus ante aggrede-
rentur, quam illi è somno evigilanti
uxor nunciasset, quid jussu ejus strua-
tur in hospites istos. Tactus tum pæni-
tentiâ mittit mox aliquem, qui cædem,
nisi patrata esset, vetet perfici. Nem-
pè redeunte post crapulam mente, non
susti-

sustinebat eo modo effundere conceptam in Polonos bilem, quàm ebrius subinde liberius evomebat. Fuit etiam, cum ipse Kisielus Palatinus, arbiter à Rege rebus Cosacorum datus, de vitâ apud ipsos periclitaretur. Cum enim Kioviæ Chmelnicius iram nescio quâ ex causâ erga Palatinum ostendisset, plebs cætera rem Duci suo gratam facere cupiens, Monacho quodam Rusfico stimulante, cruenta omnia machinari, & tandem in patrandam necem ejus se promptam offerre cæperat. Sed Chmelnicius offensam in Palatinum apud tumultuantes extenuans, & quicquid ejus fuerit, deflagrasse jam testatus, maleconsultum sæva machinantium impetum represfit.

Quod autem de castris Polonicis nunciatum illi dixi, verum equidem erat.

erat. Potocius enim Castellanus Cracoviensis & summus exercituum Dux, postquam ex captivitate Tauricâ, in quam virum fortissimum clades Corfunensis conjecerat, relicto istic obside & in lytri residui pignus filio, liberatus erat; exercitum Reip: ordinarium, paucis aliquot millibus tum auctum, ad Cameneciam deduxerat; nullam tamen vim cuiquam tum inferre cogitans, sed pro incolumitate Reipubl: excubiturus, præsertim cum fines illos novi Tartarorum Cosacorumq; motus circumstreperent. Et id antea quâvis æstate factum nemini vicinorum suspicionem belli fecit; at fecit Chmelnicio, omnia scilicet tuta timenti, & quod suæ sibi perfidiæ conscius esset, parem ab alijs expectanti; ut cunq; etiam Kisielus Palatinus, jussu

Regio, diffidentiam conaretur eximere. Nec mora. Mittit Cosacus ad Potocium, quem simul atq; is ē vinculis Scythicis redierat, maximè suspectabat, Krawcencum, qui nunciaret: *mirari Chmelniciū admotas finibus Polonorum copias, nec cur admotæ sint, satis conicere posse, quando firmam omni ex parte Polonis pacem nullo ab hoste sollicitari sciat.* Respondit Potocius: *non esse cur miretur Chmelnicius, quem non lateat, ex antiquo more Polonos paratam semper militum manum, altissimæ etiam pacis tempore, in limitibus Regni habere.* Cosacus regere: *nunc istā diligentia minus egere Rempubl: Cosacorum quippe præsidio & custodia, cui fidere possit, succinctam.* Qualis hæc, inquit Potocius, custodia aut pacis tutela est; *quando Nobilibus vicinioribus vis infertur, ceteris fugiendi necessitas imponitur; quando meus etiam in Nizinenſi præfecturâ subpræfectus agrè violentas agrestium manus effugit.* Tum Cosacus, *nullo Chmelnicij jussu fugisse istos, & si qui Nobilium vim passi sint, non à Cosacis, sed à subditis suis passos.* Noluit cum homine hac super re amplius disceptare Dux; sed quæſivit porrò, *quid istud belli sit, quod suo Marte suscepit Chmelnicius: saltem, antequam id sus-*
ciperet,

ciperet, secum, cui ut summo Exercituum Duci securitatis publicæ cura commissæ sit, inire consilium debuisse. Ille nescio quid causatus, properum ad quæſita sua responsum petebat. Cosacum excipiebat Tartarus à Perecopensi Præfecto juxta cum Cosaco & eodem fine missus. Interrogatus hic à Potocio, ubi jam agat Præfectus? Cum Chmelnicio, inquit, *missus scilicet ad illum à Chano cum 30. mill. Tartarorum.* Perstrinxit hæc confitentis libertas Ducem; tamen joco rem involvere malens, latè patent, inquit, *ditiones Regiæ Maj: & pro necessitudine, quam Chanus cum Rege habet, integrum ei est pascuis uti nostris.* Subjicit Cosacus, *Terra Cosacorum jam Tartarorum terra est: nec in ea quicquam illis negamus.* Post alios ultrò citroq; habitos sermones digressus tum Potocius, paulò post utriq; internuncio respondit: *se jussu Serenissimi Regis sui hic metatum castra; sine jussu ejusdem inde non moturum.* Statim tum responso isto minus contentum fore Chmelnicium o-
sten-

stendit Cosacus, jecitq; porro voces, unde Cosacorum consilia in bellum prona colligi possent. Nihilominus æstate istâ non erupere hæc in apertum: seu quod satis haberet Valachum, hoc anno, ita emunctum, ad arctiorem necessitudinem secum, in secuturos casus sibi, ut rebatur, munimento futuram compulisse: seu quod potentia sibi non satis adhuc compositæ conscius, excubito rem hunc Regis exercitum, alacrem equidem & congregari paratum, Ducem quoq; publicas & in ijs suas injurias acerrimâ virtute ulcisci cupidum, revereretur. Cæterum Nobilitas non tutius illis in oris agebat, quam si bellum publicè gereretur. Adeo injurijs primum varijs, mox & cædibus in nonnullos istic desæviebatur: ut tandem pleriq; fugiendo inde consulere sibi necesse

cesse habuerint. Neq; proceres, quorum aliquib: magna latifundia; aliquib: ut Visniovecio Duci; principatus istic erant; quicquâ inde aut certè perparum percipiebant emolumenti. Unde fremere isti, & pacē ejusmodi nihil propè bello meliorem dicere. Rex ipse scripsit ad Chmelnicium, *bellum in Valachia in jussu suo motum, injurias Nobilitati illatas, & velut ex cineribus resuscitatas belli scintillas, homini exprobens: simulq; mandans, ut exercitus in hyberna dimittat, seditiosos & Heris suis, exuto obsequio, arma inferentes, puniat coercetq;.* Reverenter accipere epistolam visus est; sed in exequendis, quæ Rex mandasset, frigidus, agrestium quidem insolentiam non cohibuit: Interim vicinorum Principum, in primis Turcicam magis magisque sibi firmabat: Moschorum quoq; foedus jam dudum eò ardentius ambiens, quo fidius sibi ab eorundem sacrorum populo præsidiū pollicebatur. Et Moschi quidem

dem hâc Cosacorum fortunâ eousq; uti instituerant, ut â Polonis, jam, ut malè putabant, debellatis, conditiones tolerabiliores, quam quas olim â Victore Vladislao IV, gloriosæ memoriæ, impetraverant, obtinerent. Eoq; sine Legatos non ita pridem miserant, qui *ne scio quam ignominiam Principi suo, per non datos ei à Polonis quibusdam Proceribus titulos, nec non scriptis aliquibus famæ, ut agebant, ejus gentis minus honoris illatam Magni Ducis sui nomine, causabantur, adeoq; in compensationem injuriæ, Smolenscum & ingentem argenti summam postulabant à Republ; simul, si quod vellent, non impetrassent, bellum minantes.* Sed istos tam diu Varsoviæ retinere Regi placuit; dum de superbis postulatis per Nobilem virum, Bartlinscium nomine, interrogatus ipse Magnus Dux significaret, *num ipso conscio & autore adeò immodica spirarent legati.* Ille ejusmodi responso dimisit internuncium, quod non difficilem mox cum legatis transactionem reddidit.

dit. Scilicet enim is, quemadmodum Græcæ Religionis, quam & ipse sequitur, in Rusiâ Polonicâ incrementis lætabatur, ita Chmelnicij fortunæ non admodum favebat: eo quod bonis successibus hîc usâ rebellio, facilè quoq; animos plebis Moschoviticæ ad similes conatus erectura videbatur: & jam passim istic semina ejusmodi seditio- num gliscebant, alicubi etiam in flammam eruperant. Nondum Rex Legatos Moschicos dimiserat, cùm à Chano veniunt, qui Regem in societatem belli adversum Moschos invitent; præmium societatis Regi offerentes, quicquid illius terræ junctis armis occupatum ibi fuerit: Chanum solis ditio- nibus Tartaricis, quæ jam sub Moscho sint, contentum fore. Sed Rex cum Moscho antiquum, quam novum istud

P

cum

cum Chano fœdus maluit. Ipse interim misso Alberto Biecinscio interprete Chanum à societate Cosacorum avel-
lere conabatur. Et res pulchrè cedere cæperat: postea tamen à superveni-
entibus Cosacorum nuncijs disturbata est. Cum amico Poloniæ Palatino li-
terarum commercium jam frequentius habebat Chmelnicius, stabilem scilicet
sibi ab eo amicitiam pollicens, ut cui arctissimus per matrimonium accessu-
rus mox esset nodus. Sed is verbis be-
nevolentiam præferens, consilia ex re-
rum fluentium cursu temperabat: fa-
ctam vel poti⁹ extortam conjugij spem,
si sine detrimento terrarum suarum
posset, lubenter frustraturus. Regi por-
rò subinde adhuc scriptis literis, Chmel-
nicij machinationes & Turcis jã autora-
tum animū significabant è viciniâ amici,

suam

*suam simul in Polonos propensionem contestantes, sed quam tempori
tandem & fortune submittere cogerentur, nisi à Rege & Re-
publ: conatus Chmelnicij interverterentur.* Simul &
hujus epistolas trans mittebant, pacti-
onum cum Turcâ indices, minaces
contra & ignominiosas admodum Re-
gi Regnoq; Unde omnimodè de reme-
dijs cogitare res monebat. Altiores jam
hominis istius cristæ erant, quàm ut fer-
ri possent; & patientiam omnem au-
dacia ejus anteiverat. Simul verò ipsâ
superbiæ magnitudine ruinam sui Po-
lonis promittebat: Insolentiam enim in
tali fastigio diu consistere non posse
rebantur, quin iret in præceps.

Convocat Regni Ordines Rex; *Comitia
sub finem
Anni M.
16c. L.*
*conculcatam Majestat: suam & simul Reipubl: exutos ditio-
nibus & herili dominio tot Nobiles, principesq; Reipubl: viros,
superbum viribus suis perduellem & subinde se novis accingen-
tem, imò jam post Tartarum Turcas ipsos in Polonos armantem,
paulo post in Regem suū Regnumq; nihil non ausurum, demon-
strat.* Aderant ex omni parte Proce-

P 2

res &

res & ex Palatinatibus nuncij, qui Nobilitatis mentem deferre ad Comititia solent: pari omnes libertate, & proin, ut fieri necesse est, non pari mox consensu, quæ è Republ: viderentur, differentes. Erant quos belli adversa adeò perculerant, ut pacem qualemcunq; præhabendam armis censerent.

Et hi attritas Regni vires, contra Cosacorum ingens robur, pronasq; in ipsorum auxilium vires Ottomannicas, deniq; pactorum Zboroviensium fidem causabantur. Sed alij & plures, præsentia futuraq; peniti⁹ introspiciētes, eò jam propè deventum judicabant, ut aut Cosacis, aut Reipub: pereundum sit. Nonnisi precarium videri in eos Regis imperium: & adolescere istuc Principatum, qui nisi maturè prematur; triste aliquid minetur Polonorum gloriæ & Libertati. Pacta istos & interpretari & violare pro lubitu. Ea igitur ex hac parte servata velle, nihil aliud fore, quàm imbecillitatem suam confiteri. Esse Reipubl: adhuc vires, dum rectè excutiantur, & qualescunq; sint, melius suffecturas crescenti, quàm suum jam apicem adeptæ potentiæ. Recaluisse etiam nunc antiquam in animis virtutem; & quæ diuturnâ pacis felicitate paulum elanguerat, adversis admonitam, arma compositius jam tractare. Quod caput sit, adesse Regem, qui animi plenus & corpore vegetus, parvis exercitibus magna egerit, & sum-

mæ vir-

mæ virtutis clarissimis aliquoties editis speciminibus, majora porrò polliceatur. Benè illi cecidisses, etiam cum desperatissimæ viderentur. Daretur huic justæ molis exercitus: haud dubiè frenatâ insolentiâ rebellium, Reipubl: antiquum & vigorem & dignitatem redditurum. Hos ita differentes

novissima porrò postulata Cosacorum accendebant, quibus inter alia petebatur,

ne Nobilibus intra terminos, Cosacorum stativis destinatos, habitare fas sit. Et porrò firmandæ Zboroviensium pactorum securitati, à Rege & Republ: obsides, viros primariæ dignitatis, atq; insuper peculiare iusjurandum exigebant.

Indignantissimè omnes ferebant, eo audacie prolabi istos, ut tam immodica audeant postulare. Non sufficere ijs pacta verbo Regio, fide publica, comitiorum etiam autoritate stabilita: ea insuper requirere, quæ nullus unquam Regum aut Monarcharum Regi alij vel imponere vel præstare sustineat. Ludibrio istos habere Regnum: quod ad infima servitutis autoramenta quærant adigere. Fidi equidem non posse tam diffidentibus: & immodestis ejusmodi postulatis nihil profectò illos aliud indicare, quam pacis & felicitatis suæ pertæsos, bellum velle.

Cum insuper Amici Poloniæ Principis monitrices & ad hunc aliosq;, Chmelnicij literæ, in Regem Regnumq; contumeliosissimæ legerentur: nemo jam propè adeò abjectè in

P 3

quie-

quietem propensus mansit, quin omnes nervos Reipubl: intendendos svaderet, ut fervorum Dominis suis adeo superbè insultantium jugum excutiatur.

Nihilominus, ut moderationis, cuius isti obliti sint, Respubl: saltem memor esse videatur, Commissarios primū ablegari ad istos placuit, qui referant

Commissarij destinati ad Chmelnicum,

si quā per obstacula evidentissima, pactis Zborovienſibus minus adhuc satisfactum videretur, in Rege & Reipubl: moram non esse, quin satisfiat: simul moneant, quæ pactorum ante satis stabilitorum nova & inusitata firmamenta requirant, immodica ipsis, Regno inhonora esse. Deniq; sua ipsis facinora ob oculos ponant: qui tot Nobiles ad propria sua prædia aut non admiserint aut admissos immaniter trucidarint. Quorum Ductor Chmelnicus, inscio & inconsulto Rege, legatos mittat ad externos Principes, vicissimq; recipiat, fœdera & haud dubiè armorum societatem paciscatur. Deniq; quod indignissimum sit, vicinos amicosq; Regno Principes hostiliter invadat, nihil pensi habens: Rempubl: insciam & invitam ingentis belli necessitate implicari sic posse. In istis omnibus justam & properam emendationem postulandam, quod fræni aded in immensum erumpenti licentiæ amicâ compositione injiciantur, vi alioquin imponendi.

Ludibrio fore videbatur hic delegatorum conatus, nisi ab armorum pone se-

ne sequentium terrore momentum & pondus acciperet. Quare constitutum tum mox est, Rege inprimis annitente, ut sine morâ, delectibus passim in Regno institutis, stipendiariæ quinquaginta millium copiae conficerentur. Rarò ante tantæ magnitudinis exercitum ære conscriptum viderat Regnum; haud difficulter tamen Regis consilio judicioq; , vel ipsi potius necessitati publicæ annuere omnes. Et ne nervus deesset, tributa illicò indicta sunt, magna sanè & multa, tamen svavia, quia abolendo majori Regni oneris destinabantur. Etiam in Generalem Nobilitatis universæ evocationem, ubi res exigere videretur Regi, consensere Ordines. Quamquam uti antea, ita nunc quoq; non deerant, qui manibus pedibusq; contendere-

tenderent, delectibus potius habitis conflandum quantumvis exercitum, nullo autem modo ciendas has intimas Regni vires.

Hyeme jã adultâ, An: M. lxx. Ll. ineûte, hæc concludebantur, & hyeme eadẽ in effectum deduci ista votũ erat omnibº.

Quod Cosacis, si hostes quam subditi Reipubl: esse mallent, minus temporis ad parandas contrà vires daretur; & prior ad illos Polonis accessurus futurus erat, dum flumina & paludes, quibus illi multum fidere soleant, gelu constrictæ tenerentur. A Turcis, frigoribus intolerantissimâ gente, nihil nunc subsidij illis expectandum, nec à Tartaris aded vel facîle vel diu juvari posse, ubi pabulum equestri illi militiæ brevi defuturum sit.

Nec mora, illicò tympana passim circumstrepunt, colligendo militi quã domestico; quã externo. Et hujus facilius tum copia haberi poterat, quia in vicino Germaniæ Imperio, pax non ita pridem coalita multis militiæ magis vacationem, quàm tædium fecerat.

Cæte-

Cæterum collectioni militis utcunq; suffecere hiberni hi menses: sed tam citò tamen ille ita armari instruiq; nequibat, ut tum illicò duci in Russiam posset. Ita q; cum Ordinario Reipub: exercitu illuc Martinus Calinovius, Campestris militiæ Dux, vir longo rerum usu bellisq; dudum exercitatisimº à Rege missus est, præpediturus, ut, si bellum paci antehaberet Chmelnicus, non nudum saltem Reipubl: latus reperiret. Et is quidem simul ut armis circumsonare Poloniam audivisset, (id enim diu latere hominem non potuit) illicò contrà accingebatur; nihil de ferociâ immodestiãq; remittens. Nam & pacis prætentamenta, quæ Commissarij, hominem tali rerum statu adire non ausi, eminus ostentaverant, aspernabatur: & nullum fidum

Q

indi-

indiciū attemperandæ ad Regia imperia voluntatis præbebat. Illicò & ex ejus Tribunis unus minimè postremæ notæ, Nieczajus nomine, trium millium copias ducens, cancellos pactis Zborovianis definitos transfiliit, igne ferroq; omnia passim miscens. Qui ubi à Stanislao Lanckoronio Palatino Bracaviensi, vigili illius tractus defensore, frustra per literas monitus esset, ipsosq; etiam milites Palatini, viros nobiles, in conspectu nuncij, qui Turcicâ ab Aulâ tum aderat, obtruncari jusisset, Campiductorem tandem & hunc ipsum Palatinum, rigente etiamnum fide hiberno in se concivit. Et ita istis feliciter cesit res, ut campo hominem brevi armis exigent. Postea cum in Crasnam oppidum se recepisset, eo expugnato, occisum istic à Baibuzâ nobili viro,

viro, Simeonis Baibuzæ veterani ductoris filio reppererunt. Reliquas, quas ille homo hîc illic disperferat copias, per oppida affectari oportuit; quorû aliqua etiâ ea occasione vel exusta vel miserè saltem direpta sunt. Nieczajo, uno capite hujus lerne eliso, alijs nec minor Dux nec melior, Bohunus Calinovio sese objecit, Vinniciamq; occupavit. Regia illa Urbs est, & in ejus arce Cosaci non incommodum receptaculum sibi habituri videbantur. Sed arcem Regii, superato non sine periculo, imò & exitio nonnullorum, Boho flumine, aggressi & deniq; per vim ingressi, repositos istic Cosacos non paucos trucidarunt. Major tamen pars in Urbem refugerat, ubi è Monasterio quodam magnâ obstinatione elusere Regionum conatus. Et in auxilium ijs veniente aliarum

liarum copiarum Ductore Gluchio, Vinniciam tum Regij reliquere, sed ita, ut mox resumpto impetu eandem, expulsis cæsisq; infessoribus Cosacis, recuperarent. At non procul inde restitit iterum Bohunus, & eum plurimæ legiones, Czeherinensis, Przylucensis, Lubenensis, Braclaviensis, bis mille minimum milites singulæ complectentes, ibant sublevatum. Quos contra progredi in campum Regijs visum est, relictâ tamen, qui Urbem, & deposita in eâ impedimenta defenderent, peditum & Calonum manu: intermixtis etiam nonnullis Voluntariorum. Inter hos orto temerè terrore ac confusione, currus à Calonibus expilati & relictâ Vrbs est. Exercitus verò, uti effusi, quâ fors ferebat, famulitij fugam sistere non poterat: ita ipse in acie stabat immo-

immotus paratusq; prælio. Tandem tamen metu, ne à multitudine circumventus, commeatu, cujus quicquid paratum erat, cum curribus in Vrbe amiserat, careret, Barum Campiductor retrocesit: non negligens inde crebrò Regem admonere de Cosacorum vi universâ magis magisque indies ad exercitus Polonicos appropinquante.

Rex verò ex itinere Zuroviciam (locus in Lithvaniâ religione & miraculis celebris est) pietatis causâ suscepto recens reversus, nunc verò brevi aleam belli impendentis ingressurus, sollicitâ ad eam curâ accingebatur. Militem autoratum in castra properare jubebat; quæ Potocius magnus Exercituum Dux primò ad Vlodomiriam, mox ad Sokalum locaverat, illuc undiq; signa colligens: ibi etiam Regem

Anno M.
Loc. LI.
mense A-
prili Rex
ad bellum
egredi-
tur.

præstolaturus. Hic vero acceptis x. Aprilis sollēni ritu ab Innocentij X. Pont. Rom. Nuncio faustis Pontificis illi⁹ comprecationibus & simul donis, Gladio pileoq; ab Vrbe missis, triduo post Varavia Lublinum versus egressus est; multis Senatoribus comitantibus. Et eā in Vrbe, ordinatione rerum, tum imprimis etiam religiosis operibus aliquantum temporis insumptum. Spatium quoq; datū est, ut ad summum caput suum Proceres alij confluere possent, futuri huius expeditionis comites. Eodem quotidiane propè literę de hostis in Podoliam ingressu, validisq; ei identidem accedentibus auxilijs afferebantur. Coniunctionis etiam inter Imperatorem Turcicum & Chmelniciū sacramentum, commentantibus ultrò citròq; nuncijs magis ma-

magisq; affirmari, undiq; atq; ab ipsius Imperatoris Germanici Oratore, Constantinopoli agente, nunciabatur. Eò minus morandum Rex putavit, quin universam Poloniæ Nobilitatem edictione postremā (nam jam binæ præcesserant) evocaret.

Calinovius interim Dux Campestris, & Lanckoronius Palatinus Bracaviensis modico illo novem millium exercitu, cuius numerum Podolica Nobilitas aliquantum auxit, egregiā virtute hostem detinuerant hætenus: ita rem semper moderati, ut nec militem hunc, præcipuum scilicet patriæ finium custodem periculo temerè objicerent, nec Chmelniciū tamen sinerent securum grassari. Hic verò obicem talem ægerrimè ferens, & florem hīc ipsum militiæ Polonicæ esse non

non nescius, vestigabat enixè, quā deprehensum intercipere posset: etiam sic magnum rebus suis momentum se additurum sperans, si impediret saltem, ne is cum cætero Polonorum exercitu conjungere se posset. Facilius cum singulis sibi fore negotium; & oppresso vel circumvento uno exercitu vires Reipubl: longè minores, suas famâ ipsâ terribiliores fore. Interim autem Baro Cameneciam Regij concesserant; quam cum præsidio, quale præcipuo Poloniæ & Christianitatis omnis propugnaculo necessarium videbatur, firmasset Calinovius Campiductor, monitus à Rege, ut retrò ad reliquum exercitum festinaret, paruit, & militem per infesta undiq; itinera, & subinde pugnando, reduxit. Insecuta hunc sunt octodecim Cosacorum millia, duo Tartarorum.

Quæ remansit multitudo, ingens sanè, (septuaginta millium, ut nonnulli perhibent,) aggredi Urbem statuit; desolatam, opinor, abitu suorum, aut certè perculsam rata. Fortè & à loco adeò celebri, si res benè cessisset, Militiæ suæ eximiam felicitatis, sin minus, generosi ausûs saltem famam circumdare quærens. Etiam circum circa latè omnia populati manipuli: & Panovecensem inprimis arcem proditione adepti, multam prædam asportaverant. Inde tantò alacriores ad Urbem multis assultibus aditum sibi moliebantur. Sed loci arduum, & oppugnatoribus adversum situm, nec minus arcem defendentium virtutem experti, nihil usquam efficere potuere. In altero etiam assultu ita tum à Germano peditatu & tormentis;

tum à Præfecto Camecenſi Potocio, ſummi Ducis filio, qui trecentis ſuis comitatus ex urbe proruperat; excepti ſunt, ut cæſis non paucis reliqui retrogreſſi, ſexaginta currus prædâ Panovecenſi plenos, & plurimos Coſacorum Tartarorumq; obſeſſis reliquerint. Et reliqui inſultus haud parvâ illis clade ſteterunt: adeò ut poſteâ Ductori ſuo vim propè inferrent, qui inſcio Chmelnicio, ad Urbem oppugnatu adeò difficilem, tantum militis prodigeret. Tartaros quoq; & ipſum Præfectum Perecopenſem nescio quis ingratuſ nunciuſ vehementer iſtic, (ut poſteâ ex captivis intellectum eſt,) percule-
rat, unde tramifſo in omnes terrore, lubentiſſimè auditum eſt Chmelnicij edictum, quo abire Cameneciâ jubebatur Coſacorum iſte exercituſ. Neq;
feli-

feliciuſ res cedebat illis, (quorum ante mentio facta eſt,) perſecutoribuſ Regij exercituſ, Coſacis & Tartariſ. Aſſultabant illi equidem ſæpiſſimè, & propè aſſiduò frontem, latera, tergum, carpere querebant: aliquo Regionum, ſed majore plerumq; ſuorum damno. Non procul certè Zboroviâ, xiv. Maji, cum exercitū & præcipuè Legionem Sobieſcij Præfecti Craſnoſtavienſis, (filiuſ eſt Jacobi Sobieſcij, Caſtellani olim Cracoviienſis, celebris in Republ: viri,) adorti eſſent, inſigni ſtrage affecti ſunt: captuſquè iſtic inter ceteroſ Canovi-enſis Coſacorum Tribunuſ, & ex Tartariſ Muſſa quidam, eximio inter ſuoſ loco habituſ, qui & ad Regem poſteâ ductuſ, Varſavię in vinculiſ, liberalioribuſ tamen, tenetur. At majora ſubindè detrimenta paſſuſ eſſet hoſtiſ, ni-

fi fame aliquantum elangvisset hic exercitus: quia inprimis etiam equi magnam partem ceciderant. Currus abjicere trajectuum difficultas jusserat; unde equis, qui eos vexerant, lixæ impositi fuere, quò & expeditior ad iter esset, & hosti numerosior videretur exercitus. Tandem hic per tot & conflictus & calamitates enisus, Majo jam adulto, ad castra majora, inspectante Rege, & magnâ utrinq; se excipientium læticiâ, pervenit. Vbi illi aliquot dierum quies ad respirandum concessa, subsidia item ad reparandum belli instrumentum, curâ inprimis supremi Regni thesaurarii Boguslai Comitis de Lelsno data sunt.

Rex verò eadem illa castra apud Sokalum posita XIV. Maij ingressus erat, magno procerum copiarumq; comi-

comitatu. Insequebantur in horas turmæ cohortesq; tum stipendijs Reipubl: autoratæ, tum aliæ à Senatoribus cæterisq; Principibus Reipubl: viris coactæ. Tantum enim isti ergà Regem & Rempubl: studium hic ostendere, ut quidâ suo ære mille quingentos stipendiarios adduxerint: ac computatæ deniq; hæ honorariorum manûs decem millia militum efficerent. Sed porrò tum etiâ Nobiles, sub Palatinatûs quiq; sui signis, sensim confluebant. Inter alios Lublinensem nobilitatem adduxerat Joannes de Michow Michovius, vir genere, doctrinâ, aliisq; dotib⁹ conspicuus. Sed paucis post adventum diebus febris ardente correptus, diem suû obiit. Allabantibus verò in dies undiq; legionibus, excrescebât copiæ Regis adeò, ut deniq; à centum milliû numero haud longè abessent:

essent: citra etiam Castrense famulitium, quod etsi numerosum admodum, & ad arma satis habile, pugnacitatis etiam non spernenda superiori bello dederat specimina, extra censum tamen militum solet haberi. Sed & Nobilitas Palatina-
tuum ac territoriorum aliquot remotiorum adhuc aberat: posteaque illa, ubi advenit, non ultra Sokalū progressa, longe citra belli aleam, non sine invidia & convitio cæterorum, constitit. Ceterum Rex à Deo sibi capienda rerum exordia ratus, hoc ipso in oppido non ad sanctæ tantum Virginis aram, quæ istic in suburbano Bernardinorum cœnobio præcelebrishabetur, vota magno ardore suscepit, sed die Corpori Christi sacrato, publicam & translatā huc ab Urbe Romā Jubilei solēnitatem, opportuno exercitus isti⁹ ad religiositatem & fortitudinem incita-

citamento, festam admodum supplicationem institui voluit. In quā & Regia hastatorum vexilla præcedebant. Sacra mysteria, quæ Andreas Lescinius, Culmenfis & Pomesaniæ Antistes, idemque Magnus Regni Cancellarius, gestabat, & signa alia obviam lata, ubi ad Antistitem perventum erat, ejus ad pedes demittebantur, testandę submissioni, quā honori divino & glorię Crucis arma sua dicasset exercitus. His ritè perpetratis, exercitus mox omnis lustratus est. Indē jam morę omnes abrumpendę videbantur, ne, quæ in istā vastitate copiarum jure metuebatur, commeatus inopia ingrueret. Cui proin arcendę Rex multum intendit curę, diligenter ipsemet, quæ res posceret, imperans ordinansque: inprimis & disciplinę diligens custos, cujus defe-

defectu facile mole suâ laboraturum exercitum videbat. Dabat præterea operam, ut continuâ præcursorum operâ compertum haberet, quid ageret hostis. Deliberatio dein incidit: *numquid concitis omnibus viribus in hostem eundum esset: an, præmisso seorsim stipendiario milite, ipse Rex hic cum Nobilitate necessitatem majorem opperiretur.* Et in multam noctem consultatio extracta est, diu in diversum euntibus suffragijs. Tandem tamen eorum sententia evaluit, qui toto cum exercitu progrediundum contendebant; Regis ita & animo in bellum gloriamq; ardenti, & non minùs rationibus obsequentes: quibus mora ad Sokalum, & divisio exercitus acriter impugnabatur. Inprimis enim demonstratum, *angustiores iniquioresq; hunc esse locum, quàm ut explicare in eo aciem suam Poloni possent: & si copias distraherent, per partes circumveniri & atteri posse, qui juncti non tueri se tantum, sed & vincere hostem valerent.* E-

tiam

tiam quòd per Glinianense territorium nonnulli exercitum ducendum putabant, displicebat ceteris, *quia sic multum à consilio Regis discederetur, qui quàm brevissimum ad hostem iter quæreretur. Non rectiorem autem superesse viam, quàm quæ Beresteciam duceret; & illud ad oppidum latissimos expandendæ aciei patere campos, ac pascua victumq; faciliorem fore.* Ita istuc ire decretum est, sed non ante, quàm reversi exploratores novissimi de hoste aliquid attulissent. Verùm paulò post allabebantur nuncij, cladem duarum turmarum ferentes: quarum una Leonis Cas. Sapiehæ Pro-cancellarij Lithvaniæ; altera Firleji Palatinidæ Sendomiriensis erat. Eæ simul exploratum missæ in septingentorum, quæ Tartarorum, quæ Cosacorum manum inciderant: nimiam securitate suâ, ut prima fama tulerat, sed veriùs, ut diligentior inquisitio postea aperuit, multitudine hostium circum-

S

ventę

ventæ oppressæq;. Nam diu & strenuè fatis se defenderant, adeò ut & non pauci nec inulti occumberent: alij graviter fauciarentur: pars deniq; vincti cæperant abduci. Sed ut mirè res mortalium omnes versat agitatq; fortuna, ita bellorum vices intra breve momentum alternat. Hic equidem quos vicisse crederes, eadem mox horâ victos vidit. Revertebantur illi his spolijs ac læticiâ gestientes, cæterà securi: cum Jasnoburscius, recens ob fidem ergà Regem & Rempubl: nobilitatus Cosacus, ipso istius conflictûs & strepitu de hoste admonitus, cum globato militum accurrit, & repenti in solutos noctu irruit: eâ virtute successuq;, ut universam hanc manum disjiceret, vinctos Polonos milites liberaret, complures Cosacos, nec non Tartarum

*Septingē-
tos Tar-
taros &
Cos. fun-
dit Jasnoburscius.*

tarum Cercassiensem faucium & jam lingvæ impotem, equorum porrò, boum, atq; argenti etiam (apparet enim à templis aut domibus nobilium direptis recentes fuisse) non modicam vim secum auferret. Sed & alibi tùm improsperè res cessere Cosacis. Olykam enim Alberti Radzivillij Principis, Lithvaniæ Cancellarij benè cultum & inprimis templo splendidissimo nitens oppidum, antecursor Cosacorum exercitus, Ductore Bohuno, multis millibus oppugnare cæperat. Sed cum oppidani fortiter & multâ cum strage hostis se tuerentur, in loca circumjecta is iram vertit, & violento impetu omnia pervagatus, multâ cum prædâ revertebatur ad Chmielnicium. Dum verò in itinere esset, incidit in manus Alexandri Coniecpolscij Vexilliferi

*Olyka de-
fensa con-
tra Cosacos.*

liferi Regni, qui cum mille selectis excurrere iussus, his, quâ visum, distributis dimissisq; , non uno loco vagas illas Cosacorum cohortes fudit, & luculentissimam prædam in castra reportavit.

*Rex movet castra
versus Beresteciam*

Rex decimâ quintâ Junij movit castra, & Beresteciam versùs (præmissis illuc eodem Coniecpolscio Vexillifero) exercitum traducere cæpit: non sine multâ sollicitudine suâ, cum & difficili per loca uliginosa atq; aspera itinere dislocari nimis copias; & ingentem illam curruum multitudinem, intemptivo se mutuò anticipare conantium ambitu, implicatiùs procedere videret. Itaq; ubi unius diei labore periculoq; in planiora eluctatus esset exercitus, dividere eum in decem grandes quasi legiones visum est. Prima Regia erat, quam

quam stipendiarię, & his junctę, quas liberalitas Procerum adduxerat, cohortes ad duodecim millia militum extenderant. Alteri Nicolaus Potocius Castellanus Cracoviensis summus exercituum Regni Dux præerat. Tertiā ducebat Martinus Calinovius Palatinus Czerniehovienensis, Campiductor. Quartam Ioannes Simon Szcavincius Palatinus Brestensis. Quintam Jeremias Michael Dux Visnovecius Rusiæ Palatinus. Sextam Stanislaus Potocius Palatinus Podolię. Septimam Georgius Lubomierscius Regni Mareschalcus supremus. Octavam Stanislaus Lanckoronscius Palatinus Braclaviensis. Nonam Leo Casimirus Sapieha Pro-cancellarius Lithvaniæ. Decimam Alexander Coniecpolscius Regni Vexillifer, Huic exercitûs

exercitus ordinationi Rex ipsemet sex minimum horas inter flagrantissimi solis æstus impendit. Postero die Vygnankam perventum est, locum aquis pascuisq; uberem. Istic ex transfugâ cognitum, Chmelnicius ex castris suis, quæ inter Zbarazium & Visnoveciam oppida habebat, cum aliquot millibus suorum obviam ivisse Chano, quem uti pridem accuratissimis precibus & amplis pollicitationibus ad belli societatem invitaverat, ita jam dudum cernixè & desiderio maximo erat præstolatus: quippe suis non satis fidens viribus, cum Cosacorum equidem agrestiumq; ingentem multitudinem, at Tartarici equitatus vix sex millia secum hætenus haberet. Rex cum exercitu Beresteciam pergit, quod Prunsciorum olim Ducum, nunc Vladislai Comi-

Comitis de Lefzno Succamerarii Brestensis oppidum est. Id cum Styr° amnis undiq; circumluat, aliquot diebus in trajectu fluminis laboratum est. Ubi trajecterat exercitus, castra non procul oppido & ripâ fluminis locata sunt: mox & Viri insignes Stempkovius ac Czarnecius Signifer Sendomiriensis simulq; Castrensis Iudex, cum tribus ampli° millibus expeditorum militum missi sunt, speculatum, quid hostis ageret. Qui non multo post remittunt ex suis aliquos, nunciatum, *venisse cum exercitu Scythico Chanum, & junctis cum Chmelnicio copijs præmittere jam subinde aliquos, explorandis Regionum rebus.* Fidem nuncijs istis majorem mox ipsi illi austruunt, reversi ad Regem & non paucos captivos secum ducentes. Rex habito cum proceribus consilio Beresteciâ *Rex progredi versus Dubnam,* Dubnam (oppidum est Dominici Ducis *parat.*)

cis Zaslaviæ, Palatini Cracoviensis) pergere statuit, & jam currus cæperant præmitti, exercitu omni pariter ad iter hostem contrà & si quid amplius fors dedisset, jam accincto: cum Vifnovecius Dux, qui in excubijs tum stabat, significat Regi, Chmelnicium ire vi totâ suâ adversum Polonos, Dubitatum aliquantùm, an præstolari adhuc expediat alios de hoste nuncios; quod Regi non sine numinis instinctu placitum, Potocius summus Dux exercituum acerrimè insuper svadebat, *publicè unius sibi diei moram dari* postulans. Nempè is trajectûs, qui progressuris superandus erat, difficultatem verebatur, ab agresti quodam monit^o, eo potissimum in loco prosperum sibi aliquid promittere hostem. Stetit comperendinandi itineris consilium, & nequicquam re-
cla-

clamantibus nonnullis, edictum, currus uti reverterentur, qui præcesserant. Vix isti redierant, cùm nuncius nuncium urget, memorantium Chanum & Cosacorum universam potentiam Pereatinum tendere, locum vix duobus stadijs Beresteciâ distantem. Illicò in procinctu equi militesq; haberi jubentur, ne ad pabulationes quidem permissio è castris exitu. Sed petulans famulorum licentia in tanta multitudine nullis quandoq; sancitis cohiberi potest. Cæterum qui castrorum limites egredi ausi fuerant, pænas, quas legibus debebant, hosti pependerunt; quando unâ cum equis & curribus, à præcursoribus Tartaris, præter opinionem suggressis, properè abrepti sunt. Interim autem Rex, & exercituum Ductores in acie occupabantur instruē-
T
dâ:

dâ: eductusq; è castris exercitus ita disponebatur, ut exporrectis ad milliare propè unum Ordinibus; unâ parte Stirum annum pro munimento haberet. Quâ sylva adjacebat, pedites locabantur, insidijs arcendis. Inter hæc dies in vesperam vergere cæperat, cum selecti Tartarorum, decies mille numero, antecursores in conspectum Regionum profiliunt, adeò propè succedentes, ut omninò provocare hos viderentur. Tum Alex: Coniecpolscius Regni Vexillifer ferociam insultantis quasi hostis malè ferens, orat Potocium Exercituum Ducem, sibi ut cum legione suâ ire in hos audaculos liceret. Potocius, laudato egregio impetu, facit ei copiam pugnandi, simulq; in subsidium Georgium Lubomierscium Mareschallum Regni cum legione ejus ad-

*Prima
velitatio
cum Tar-
taris.*

jun-

jungit. Ibant bina primarij & propinqui inter se sanguinis capita, magnorum patriæ olim bellatorum non degeneres filij: Ibant summè alacres & suam quisq; manum ducentes in Tartaricas illas præcursum copias. Quæ istos in arenam progredientes conspiciatæ, magno impetu & truci fremitu effunduntur in subeuntes. Occurrit ruentibus Coniecpolscius, sua ipse signa modico spatio præcurrens, & Dux idem atq; miles inter confertissima hostium agmina, suis ipsum prævium passu alacri sequentibus, strenuè præliatur. Pugnantibus animosè subvenit Lubomierscius cum suis; pugnatur ferro cominùs, parte utrâq; in hoc Martis & fortunæ quasi prætentamento, specimen virtutis & felix futurorum præludium dare conante. Sed præ-

T 2 valu-

valuit Polonus, & solvi in fugam Tartarus cæpit. Interim verò sex insuper vexilla legionis Wisnovecianæ suis jam vincentibus in auxilium adcurrunt. Eò major in hoste trepidatio & intensior fuga. Institère mox junctim omnes præcipitantibus, & ad sesquimilliare usq; cædendo insecuti sunt. Non paucum capiebantur Tartari, etiam ex primarijs. Ex quibus cognitum est, Chanum Lesnowiæ, oppido Coniecpolsciano paucis passuum millibus à Beresteciâ distante, agere. Eum ad pacem cum Rege renovandam inclinatum, Chmelnicij dissuasum & precibus inde dimotum; sicq; eum tandem, repulsis pacis consilijs, in iter intentum Regis exercitum, quem etiam nonnisi viginti summum millium esse crederet, assultando, circa proximum in primis tractum, incessere ausum fuisse. His

His primordijs successit die sequenti (qui erat Petro & Paulo Apostolis facer) major & atrocior labor. Et enim tum Chanus ipse, cum omni exercitu suo jam præsens, in proximis collibus alas explicabat; ijsq; comites ibant selectissimæ quæq; Cosacorum cohortes. Rex suam pariter aciem curatè instruit, Andrea simul Lescinio Culmësi Pomesaniæq; Episcopo & eodē M. Cancellario obequitante, & bonis ominibus precibusq; animos militi addente. Stabat jam in omnia paratus miles, sed, dubijs adhuc consilijs viribusq; hostis, non est visum progredi totâ acie in certamen. Eques præcipuè eductus in campum est. Et præter alas nonnullas, quæ paulò post nominabuntur, longius à castris suis, hostem contra, processere turmæ cohortesq; Joannis

Sczavinscij Palatini Brestensis, Ludovici Veiheri Palatini Pomeraniæ, Ducis Boguslai Radzivillij, Joannis Sapiehæ Palatini Vitepsensis, terræ item Premysliensis, & Voliniensis Palatinatus equites, quos Michael Dux Czaratoricensis ducebat. Hostis, seu prioris diei dedecus eluere quærens, seu equitatum, quem pauci pedites fulcirent, minus formidans, densis cuneis in Regios procurrit: Chano ipso eminens & longè extra teli jactum, tubo optico exercitus Poloni improvisam ipsi magnitudinem & pugnæ auspicia speculante. Primum irruentium impetum Stanislaus Lanckoronius excipit. Sed illi multitudine circumfuso, impigrè tamen, etsi non sine damno suorum, inter quos & frater ipsius Sigismundus occubuit, luctanti, subvenit promptè, & nil quicquam

quam tardante senectâ (propè enim septuagenarius erat) Stanislaus Potocius Palatinus Podoliæ. Etiam Palatinatus Sendomiriensis sat strenuam hinc operam navabat, sed cum nec dum perrumpendæ hostilis potentiæ moli sufficeret, medio ab exercitu legiones Potocij magni Ducis, Calinovij item Campiductoris, Wisnovecij Palatini Russiæ, Lubomierscij Marechalci Magni, permissæ sunt in hostem. Tum verò recalescere prælium, & misceri ita inter se turmæ, ut Poloni ab alteris dignosci non possent: signis utrinquè se mutuò prætereuntibus. Alicubi longius provecta legio Potocii Ducis circumveniri ac laborare cœperat: itaque in auxilium fatiscentibus, præter Lubomierscianas alas, Sapiehæ Lithvaniæ Procancellarii legio subvenit. Sic iterum

rum utrâq; ex parte & certatur fortiter & magna strages editur. Cadunt primariorum etiam virorum plurimi. Ex Regijs quidem Joannes Cazano-
vius Castellanus Haliciensis, Georgius Ossolinscius Præfectus Lublinensis, defuncti nuper clarissimi Cancellarij fratre genitus, Stadnicius Succamera-
rius Sanocensis, Ligeza Premisliensis Ensifer, Jordanus Centurio equestris, Rzeczycius, plurimi è nobilitate Len-
ciciensi, & alii, in universum plus mi-
nus trecenti. Vulnerati item multi: inter alios Franciscus Dubravius Suc-
camerarius Premisliensis: & unâ exle-
gione Lubomierscii Mareschalci tri-
ginta turmales milites. Sed pulsus tamen campo & copioso suorum fuso sanguine, hostis est. Mille enim cir-
citer hîc oppetiêre, Capti item aliquot
infi-

insignes atq; è primoribus ipsis Tartari, nec non intimus Chani scriba. Sed minimè tamen satis pensata est e-
gregiorum, qui è nobilitate occubue-
runt, virorum strages: & ut penes Re-
gios eo die victoria mansisse videre-
tur, neutra tamen pars de felice suc-
cessu, utrâq; de virtute gloriari potuit.

Præcipite jam die, cum habito consilio, omnis ulterior mora hosti ma-
gis, quàm Regijs utilis esse videretur, prælium in lucem sequentem Rex de-
cernit, universo exercitu educto for-
tunam belli, cum Bono Deo, expertu-
rus. Itaq; Duces imperant Tribunis
& Ordinum Ductoribus, in mediam
noctem paratos uti habeant suos. Rex
ipse, vix quicquam quieti gratificatus
temporis, ad sacra convertitur, ut ad
summę rei auspicia Numen sibi pro-
pitia-

pitaret. Sine quo scilicet nihil ritè procedit mortalibus. Interea undiq; legiones alæq; confluunt, Regia imperia præstolantes. Is autem ipse circumiens, egregiâ dexteritate, comitantibus præcipuis administris, ordinat aciem. Quæ res ut clam hoste fieri posset, juvit nebula, ut quidam credidè, incantamenti ab illo excitata: quæ ad nonam penè horam usq;, diem fuscans, noctem quasi continuabat. *Acies Regia.* Aciei autem hæc erat series. Dextrum cornu, post Potocium Castellum Cracoviensem eundemq; Ducem exercituum, cui omnem porrò, quantum per corporis imbecillitatem liceret, aciem obire, & quæ opus erat, imperia dividere incumberebat, tuebantur Stanislaus Lanckoronscius Palat. Bracaviensis, Christophorus Opalinscius Palat.

Palat. Posnaniæ, Georgius Lubomierscius Comes de Visnic, supremus Regni Mareschalcus, Leo Casimirus Sapieha Procancellarius Lithvaniæ, Alexander Coniecpolscius Regni Vexillifer, Vladislaus Comes de Leszno Succamerarius Posnaniensis, cui alas velutum honorariorum Rex commiserat; bini deniq; Sobiescij, defuncti Castellani Cracoviensis filij; alijq; nonnulli Proceres: qui pleriq; omnes, non paucis suo ære autoratis manipulis aciem Regiam auxere. Sinistrum Cornu regendum committebatur Martino Calinovic Palatino Czernihovienfi, Campestri exercituum Duci, cui additi sunt, Dominicus Dux Ostrogia & Zaslavia, Palat. Cracoviensis, Joannes Sczavinscius Palatinus Brestensis, Ieremias Michael Dux Visniovecius Palatinus

tinus Rusfiæ, cum binis alijs ejusdem sanguinis Ducibus, Stanislaus Potocius Palatinus Podoliæ, Joannes Zamoscus Præfectus Calusienfis, Henricus Dönhofius equitum defultoriorum Tribunus, alijsq;. Ex his pariter aliqui privatas suas cohortes, nec modicas, addiderant publicis. Vtramq;, alam præibant tormenta: & omni ex parte velitum, equitumque defultoriorum circumlocatæ turmæ erant, gravioris armaturæ equitatu medium tenente. Aliæ deinde magno numero & variè armatæ sequebantur turmæ, è Nobilitate in Palatinatûs tributâ, suppetijs ferendis destinatæ. Medium aciei totius (quod *Corpus* vulgò appellant) Rex ipse curandum suscepit. Ejus ut diversi ordines, ita principijs fronti q; protegendæ tormenta præposita erant, regimen

gimen istorum tenente insigni bellatore Sigismundo Przyemscio, universæ Tormentariæ rei per Poloniæ regnum præfecto, & simul Notario Campestri. In Fronte ipsâ constitutus erat secundum tormenta incedens peditatus, tegentibus extrema ejus latera turmis equestribus. Sinistrum tuebantur equites Jacobi Veiheri Palatini Mariæburgensis, quos Schafgotzius ex Silesiæ Magnatibus regebat. Proxima his, sed spatio interposito, erat legio peditum Christophori Hubaldi, in expeditionibus Germanicis excubiarum. Præfecti Generalis dignitatem adepti, his verò novissimis Poloniæ bellis inter proximos meritissimosq; Regis administratos. Juxta Hubaldianos pedites stabat agmine tripartito Custodum Regij corporis phalanx, mille octingento-

gentorum capitum, regente eam Fro-
moldo Volfio Tribuno. Eodem in
ordine post modicum intervallum vi-
sebantur duo valida agmina Boguslai
Radzivillii principis, Magni Duc. Lithv.
stabulo, & simul nunc cohortibus Præ-
torijs universis præfecti. Horum de-
mum, totiusq; adeò primi Ordinis la-
tus, dextrum claudebant equites Joan-
nis Dönhofii Tribuni. Alter aciei istius
ordo in subsidium primi designatus ex
equitatu constabat totus. Sinistrum ejus
latus à Veihorianis similiter, & Joannis-
Diterici Meidelij Tribuni, dextrum
à Radzivillianis, & ejusdem, qui paulò
ante nominatus, Dönhofij turmis e-
questribus protegebatur. Mediū autem
hunc ordinem tenebat Rex, cui pro-
ximè adstabat turma Aulica quingento-
rum Polonorum Equitum, illustrium
ferè

ferè genere & fortunâ. His post Re-
gem præerat Casimirus Tyskewicius
Mag. Ducatus Lithvaniæ Pocillator.
Erat autem ea manus in duas divisa
cohortes: quarum alteram Sigismun-
dus Vbysius Vexillifer Dobrinensis,
alteram Joannes Vesselus-Præfectus
Ostrovienfis, titulo Optionum seu Vi-
ce-Tribunorum, ducebant. Primæ co-
hortis signum ferebat Iacobus Micha-
lovius Tribunus (vulgò *Woyska*) Lub-
linensis: Alterius, Alexander Iendrzej-
vius. Iuxta Regiam hanc turmam parte
ex utrâq; positi erant Germani Equites,
quos Sereniss. Elector Brandenburgi-
cus, ex lege feudi Prusfici, ductore Val-
rodo, miserat, quibus, Regio jussu,
aliquæ ex Polonicis honorariæ manus
adjunctæ fuere. Tertij ordinis oram
sinistram Meideliani, dextram Sigism.
Dön-

Dönhofij Præfecti Sokalensis equites defendebant. In medio ejus ordinis Andree Grudzinscij Castellani Nacensis, & Hyacinthi Rozrazevij constiterant cohortes, quas hinc Stanisl: Coniecpolscij & Duplessij, illinc sexcenti circiter pedites Sereniss: Principis Caroli, fratris Regij, Ductore Creutzio Tribuno, cingebant. Aciei universæ extrema tenebant magno numero & ingentibus spatijs circumfusa Polonicæ Nobilitatis vexilla. Hinc modico intervallo distabant Castra, vallis operibusq; subitarijs dudum circumsepta, ab aliâ parte, amne & oppido, nunc insuper relicto præsidario pedite, quantum tanto antestante exercitu necessarium videbatur, undiq; munita. In ijs verò Sarissæ, (*vulgò Kopje*) quas progressuri in aciem equites hastati,

Rege

Rege sic volente, hîc defixerant, longè eminebant; mirifico spectaculo eminus intuentium, cum ad cuspides singularum ex rutilante serico bipatentia sed parva vexilla, aurâ motante, luderent; ignaris haud dubiè simul illudentes, ut milites ibi stare, ubi hastæ hæ coruscabant, arbitrantibus major atq; extensior, quàm esset, Regius videretur exercitus. Postquam ita ordinata acies, & obeuntis undiquaq; Lescinij Episcopi ac Cancellarij Magni faustâ prece animatus miles esset, nebula quoq; interim decumbere cæperat, & mox velut levato sipario Sol adsplendescens exercitum latisimis spatijs, ac pulcherrimo ordine dispositum contemplantium omnium, hostium etiam ad rem inexpectatam stupentium obtutui inferebat. Horum

X
copiæ

copiæ vastissimæ & minimùm trecentorum quinquaginta millium erant: adeò ut solo selectiore milite milliaris Ruthenici, quod Germanico majus est, spatium implerent. Et Tartarorum quidem alæ eò conspectiores Regijs erant, quod magnâ sui parte montem leni jugo latè se exporrigentem, collesq; vicinos lunato quodammodo flexu occupaverant. Inde ad Cosacorum usq; phalanges extendebantur, quæ dextrum Tartarorum latus claudentes, rectis penè frontibus sinistræ Regiorum alæ, ordinante Chmelnicio, oppositæ erant. Intermixtæ & his Tartarorum ibant turmæ, agendis, quæ Equitatûs impetu & celeritate agi consueverunt. Hâc parte etiam Carrago constiterat, connexum ex curruum multiplici ordine objectamen-

mentum adversus subitam vim, & validissimis etiam incurfibus suffecturum. Cæterum, hostis ubi Regiorum longè latèq; fulgentes ordines turmasq; conspexisset, restitans, ad ipsam usq; meridiem cunctabatur aciem aggredi, sed Polonorum in campum interjacentem procurfiones expectabat provocabatq;. Cognitum etiam postea est, nondum eo die prælij fortunam, sed nocturnâ invasione castra Polonorum, quâ parte ea maximè infirma judicaverat, tentare voluisse. Attamen subinde aliquæ Tartarorum turmæ advolabant, velitationibus diem hunc deterere cupientes. Sed Rex penâ capitis sanxerat, ne quisquam suorum acie injussus profiliret. Pontes oppidi qui retrò in Poloniam spectabant, solvi idem iussit, ne qui hostium, flumine alicubi

traiecto, à tergo turbarent. Simul verò etiam sic, qui ex Regijs interclusâ retrò viam nossent, necessitate ipsâ ad dimicandi virtutem magis accendebantur. Interim autem machine bellicę, dexterimè rem moderante Sigismundo Przyemscio, creberrimis ictibus in hostem detonabant. Et ut propiorem ille vim sentiret, paulatim machinæ adversum juga, quæ spissis agminibus Tartari latè obtinuerant, equis trahentibus promovebantur: Regiâ acie continuo, sed pedetentim, insequente. Dextra ala in sylvam potissimum oculos & arma intenderat, quod in eâ non exiguæ hostium catervæ recondidisse se cernebantur, terga Regiorum quærentes invadere. Unde adeò illa, insidiarum metum causantibus iis, qui hîc rem curabant, aciem mediam, latere sic uno hosti.

hostilium incursum periculo diutiusculè patentem, tardius subsequebatur, cæteris moram istam, cuius causam aut nesciebant, aut non acceptabant, iniquè admodum ferentibus. Jam ultra medium sui processerat dies, & quod ejus reliquum erat, justo prælio haud videbatur suffecturum. Inde adeò erant, qui in lucem sequentem rejiciendum putabant conflictum: ventum simul causantes, qui hosti secundus, Regijs videbatur noxam daturus. Sed contrà alij, & numero potiores, verébantur, ne noctis interpositæ spatio usus hostis, Carragine, quam validissimam instruxerat, in Regios invecâtâ, campum explicandis ordinibus, & conflictui necessarium eriperet. Acerimè omnium Jeremias Visnovecius Dux per Sigismundum Dönhofium

X 3

Præ-

Præfectum Sokalensem moram omnem dissuadebat, ac faciendi insuper primi incursus copiam sibi à Rege postulabat. Rex itaq; ardore suorum utendum ratus, secundâ circiter post meridiem horâ, sinistro ex cornu cieri prælium jubet. Tum primus omnium idem Visnovecius brevi sed animosâ oratione suos allocutus, duodecim Veterani militis cohortes ipse præviis in hostem invehit. Quem Stanislaus Potocius Palatinus Podoliæ, & mox Cracoviensis, Sendomiriensis, Premisliensis, Lenciciensis Palatinatum, terræ item Velunensis & Orloviensis territorij nobilitas sequuntur. Animosè vicissim hostis occurrebat irruentibus, & ut multitudo superior erat, ita virtute præliandi diu minimè cedebat. Densa agminum hostilium nubes, tum
fumi

fumi & pulveris sublatis volumina ad horam penè integram conspectui suorum eripuerant Regios, solo propè clamore pugnantium, tum tormentorum bombardarumq; minorum sonitu fulgoreq; findente caliginem illam. Et jam erant qui de reditu istorum ad suos cæperant desperare. Uti sanè non æqua illis initiò fortuna fuit. Urgebant cominùs pugnando urgebantur vicissim. Et tandem à prægravante multitudo fatigatæ turmæ quædam cæperant labascere. Sed hortatu exemploq; cæterorum, qui, prout, in istâ ambigentis quasi Fortunæ cunctatione res exigeret, cedentes redeuntesq; in victoriam nitebantur; tum submisso à Rege auxilio firmatæ, resumpsere spiritus viresq;. Ita novo impetu instauratum prælium, magnoq;
omni.

omnium connifu impulsa deniq; hostilis acies, & Cosacus in Castra sua Carragine munita, Tartarus, qui in hoc cornu Cosacis junctus pugnaverat, in cacumen montis redactus est. Victoribus Scytham fugientem longè persequi non licuit, ne Cosaco interim è Carragine ad nova rursus tentamina aperiretur campus. Huic itaq; premendo visum potius est insistere. At interea Rex in Tartarorum cuneos, quà densissimi erant, mediam aciem invexerat. Quam cum hostis ille non uno incurfu initiò tentasset, male semper exceptus non sustinuerat dehinc ampli⁹ aggredi. Interim autem processerat illa, machinas, quæ in fronte positæ, directore Przyemscio, continuò promovebantur, & plurimam subinde stragem, latiorémq; strage formidinem in hoste dabant,

bant, secuta. Ille subeuntes & impetu & magis barbaro fremitu conatus est abstertere. Sed nihil hunc moratus contendit in jugum miles, præeuntibus strenuè, quæ in fronte constiterant, legionibus; Regeq; ipso præsentia suâ ac voce acriter omnes animante. Qui hîc, dum, quæ usus posceret, sui securus satagit, magno vitæ periculo singularem pro se excubantem Numinis curam expertus est. Cognoverat aliquà hostis, ubi Rex staret. In hoc igitur belli & fortunæ suorum summum caput vertenda tela & sollicitandum statuit fatum. Cumq; tormenta aliqua ad oram sylvæ locata haberet, horum duo in turmam Regi propinquam ita collineaverat, ut quatuor pilæ tormentariæ partim prætervolantes, circa ipsum Caput Regium sibilarent,

rent, partim non procul Rege humum delapsæ, ungulas equorum atq; etiam Regij prope stringerent. Ille discrimine suo & precibus proximorum procerum ne hæcenus quidem tum moveri se passus est, ut locum mutaret. Non eadem mens fortunæ Chani Tartarorum fuit. Nam cum Otvinovius Turcici Tartariciq; sermonis apud Regem interpres, vexillum magnitudine & colore albo apud hostem eminens conspicatus, Chanum istuc ipsum stare affirmaret, explosa Rege iubente machina, insignem Chano adstantem Tartarum equo dejecit; ipsum verò Chanum ita attonuit, ut mutato mox equo excedere moliretur campo. Tum verò multitudo omnis, jam ante ab urgentib⁹ Regiis monte depulsa, tanto majore ortâ consternatione laxare ordines & in fugam cursu pro-

properantissimo effundi, Chano ipso cæteros præeunte. Qui & securiorem sibi fugam reddere querens, expeditiores aliquot alas subsistere jussit, ut morarentur insecuturos Polonos, dum ipse se longius à periculo abstulisset. Sed & istæ non magno negotio disjectæ sunt ab ijs, quibus dextro in cornu positæ non tam pugnandi, quam pugne reliquum consummandi copia dabatur. Unde etiam nonnullorum ex istis querelæ audite, indignantium jam, in gloriæ partem non nisi serò se venisse. Persecuti tamen sunt, quibus id datum negotium fuit, Tartaros fugientes ad sesquimilliare, ita ut non pauci istorum partim caderent, partim caperentur. Cæteros nox interveniens & sua celeritas, quâ ista gens facile omnes alias anteit, eripuit. Fugientes projecere, quicquid moram dabat,

dabat. Vnde passim in viâ equorum boumque magna vis obvenit Regijs: vestes, faucii, cæforum cadavera, quæ aliquin auferre secum & cremare postea solent, ephippia, acinaces, currus reperti passim plurimi: ipsius denique Chani tentorium, insigne, tympanum, vehiculum, aliaque utensilia Regni Vexillifero, qui inter primos hostem persecutus erat, cessere. Liberatum etiam non pauci captivi, quam hostis plures, cum auferre secum non posset, truncârat. Sortem eandem meruerunt, qui hoc ipso prælio à Regijs capti sunt; sed vivi apud Duces exercitus, procures item quosdam, Regem denique ipsum servantur. Et ita quidem Tartarus, qui Chmelnicio omnis fortunæ autor, & rebellionis maximum huc usque columen, omni robo-

robore suo Poloniam aliquoties lacesseverat; istum porro in campum non suas tantum vires, sed consentiente aulâ Ottomanicâ, Dobrucenses, Silistrienses, aliasque Turcarum cohortes, sex millium minimum, secum duxerat, prælio victus, effusissimo cursu abiit: adeo ut eo die, quanquam in noctem jam labente, quinque milliaria summâ trepidatione emensum, captivi postea narrarint.

Cosacorum aciem uti in castra sua rejecerant; ita istuc per eadem vestigia insequabantur Poloni; Rege, postquam justam manum ad persequendos Tartaros misisset, reliquum exercitum, integris ordinibus, admovente Carragini hostili. Cæterum Chmelnicium ab his initio statim prælij ad Chanum se contulisse ferunt: Alij memorant, ubi laborare suam Tartarorumque aciem viderit,

rit, properato cursu insecutum, retrahere Chanum ad restaurandam communem fortunam studuisse: haudquam tamen auditum, sed acerbè potius, & non convitijs tantum, verum & vinctis propè exceptum: ingeminante subinde Barbaro; deceptum se ab illo, qui longè numero & viribus invalidiorem Polonorum exercitum esse toties dejerasset. Minatum etiam homini, se ipsum ad Regem missurum in Murzarum redimendorum pretium. Pateretur illic, quæ in Tartaros æquè ac Polonos perfidus meruisset. Quicquid sit, non ante dimissus à Chano Chmelnicius est, quàm is literis Czeherinum (quæ sedes ei pacificatione superiori, Regio indultu contigerat) missis, non modicam pecuniæ summam & spoliis ante e Poloniâ

loniâ ablatorum magnam partem ipsi dari iussisset.

Hinc properatis itineribus in extrema Rusiæ tendebat Chanus. Ubi autem sat longo à Polonis intervallo tutum se sentiebat, scripsit Epistolam ad Regem, ubi *cladem suam loci iniquitati imputat, per quam scilicet explicare alas suas, & quò intenderit, circumdare Polonos non potuerit. Alibi in Vkrainâ equiores sibi fore campos, si eo sequi Tartaros collibitum fuerit Nobilitati.* Ita barbarus, cum procul ab ictu esset, dedecus suum audaciâ verborum conabatur eluere. Revera enim de iterandâ pugnâ non cogitabat, cum magnâ festinatione ad terræ suæ latibula contenderet. Cæterum ut ad Cosacos redeam, ab his Chmelnicius abesse, nesciēre diu Poloni: & nihilo minùs animosè hostes, quàm si Ductor adfuisset, ad defendenda castra sua accingebantur. Noctem illam, quæ victoriam excepit, info-

insomnem totam sub cœlo pluvio duxit Rex, cavens, ne quâ ex insidijs victoriæ fructum interverteret hostis, tenebrarum beneficio scitè admodum uti peritus. Aderant ibidem Proceres, etiam Sacri Ordinis: quibus adeò prævijs, Deo, eadem nocte, in campo illo pro Victoria tam illustri & tam paucò sanguine partâ grates actæ sunt. Non enim Poloni plures quingentis hoc in campo perierant.

Sed alterâ ex parte refugos Cosacos, quorum ducenta penè millia copiis admotis incluserat Rex, periculum suum pariter fecerat exsomnes. Et ut gens hæc ex agrestibus ferè constans, laboribus & operi faciendo assuevit, unâ hâc nocte, & Carraginem firmiùs altiusq; instruxit, & quâ opus erat, vallo se incinxit. Nam ex aversâ par-

te, uli-

te, uligine, quæ latè istic diffusa, non pedem humanum, multò minus graviora equorum corpora ferre poterat, satis sibi videbantur muniti. Quia autem Duce carebant, (neq; enim Chmelnicus à Chano ad exercitum hunc suum redijt) alium, Dziadzialum nomine, tametsi multum reluctantem, in ejus locum (2. Julij) substituere. Mox omnimodo sibi consulere quærentes, litteras scripsêrunt clementiæ Regiæ & pacis desiderium spirantes. Verum haud seriò rem agere, aut nondum mites satis ad accipiendas leges videbantur, qui precibus arma interponerent. Et enim tormentis & omni vi hostili assiduo infestabant castra Regiâ, & transitu in alteram amnis partem prohibebant militem Polonum. Rex itaq; ferocientes majore vi aggredi statuit: u-

Z

bi in-

bi inprimis intellexerat, discordias inter illos gliscere, malum rebus arctioribus, ut solet, latius valiturum. Cæterum cum alij alia svaderent, nonnulli & intercluso fluminis cursu inundari castra hostilia posse arbitrarentur, id tamen tum præcipuè consilium sedit, machinis bellicis uti sine morâ & asiduò oppugnarentur. Eamq; in rem ex arce Brodanâ, à Stanislao Coniecpolscio, nuper Belli Duce clarissimo, exstructâ, molis majoris tormenta adducta sunt. Parari item trajiciendo amni pontes cæpère, & locis opportunis erectæ terreæ munitiones, ex quibus in castra hostica ictus machinarum perferri, hostisq; eruptiones repelli possent. Harum uni ultra amnem furtim arrepscrant Cosaci, & non sentientibus excubitoribus supervenientes, colla falci-

bus

bus inciderant, tormentoq; jam uni junxerant equos, avecturi illud in castra hostis; nisi rem animadvertisset Christophorus Hubaldus, qui cum legione suâ accurrens, Cosacis oppressis, munitionem istam recuperavit & postea terræ aggestu firmiorem reddidit. Postea in campum quoq; Cosaci erupère: eo numero & impetu, ut justum penè prælium moliri viderentur. Verum à Regijs acri nec incruentâ congressione repulsi sunt in castra sua. Perierunt istic quadringenti plus minus Cosaci. Sed & Poloni stipendiarios aliquot amisère. Sokolus & Piasoczynius, dum strenuè pugnam cient, fauciati sunt. Exin tormentarijs ictibus utrinq; certatum, magno hostis, nec nullo etiam Regiorum damno. Ex his quippe turmalis unus, gregarij aliquot

cecidere: & parum ab interitu abfuit Hyacinthus Rozrazevius illustris genere & virtute Tribunus. Equus enim, cui insidebat, majoris machinæ ictu tactus occubuit. Cum ita parum proficerent Cosaci, ad dolos iterum versi, de nocte obsessores omni vi adoriri constituerant. Sed primum Luna, clarius, quam ipsis commodum erat, micans, deinde imber; utrobiq; etiam Regis ac Ducum vigilantiam auctam intensamq; excubiæ consilia hostis irrita reddidit. Rediit tum ad Regem Mehemet Czelebejus, Tartarus gente, sed jam pridem inter Polonos agens, & hic probatam diu Potocio Exercituum Duci fide ac virtute, Centurionis honorem adeptus. Is agmine velutum promptissimorum fugientes Tartaros persecutus, plurimos ceciderat, eorum

rum etiam unum ex machina tormentaria in extremam pugnam duplici vulnere sauciatum adducebat, consilio & autoritate inter suos præcipuum, & Chani hujus decessori sanguinis propinquitate innexum: unde adeo rumor vulgaverat, Chanum ipsum graviter vulneratum imò & mortuum esse. Hic verò Murtafa Aga (nam id nomen erat capto) cum in via à suis relictus Czelebeji manum & vincula subiret, oblato ingente pretio persuadere huic contenderat, ut ad Chanum potius, quam ad Polonos ipsum deportaret. Sed is fidem pretio, & castra Regia Tartaricis prætulit. Idem plus quam mille Tartaros, partim cæsos, partim lethaliter sauciatos, in viâ reperisse se agebat; quos fugientes ceteri, ne per istas onerum moras sibi deessent,

essent, projecerant, magno indicio trepidissimæ eorum fugæ: cum alioquin ea gens cadavera suorum nefas credat hostibus relinquere. Cæterum res Cosacorum intra Carraginem suam conclusorum indies arctiores reddebantur. Excursionibus nihil profecerant hætenus, & Regij propius indies imminebant obsessis. Unum ferè solatium liber ex Carragine suâ aquarum paludumq; adstagnantium trajectus patebat: quâ commoditate alij ad fugam, alij ad pabulationes utebantur. Sed & has Balabanus vetus militiæ Tribunus, traductis in alteram fluminis ripam mille circiter militibus infestare cæperat. Et consilium identidem agitabatur de pluribus illuc trahendis legionibus. Sed ea res lentius procedebat, quod metuebatur, ne obsef-

obseffor exercitus, dispersâ nimium suâ vi, desperato hosti spem perumpendi, sibi alicubi ingens periculum pareret. Die vi. Julij cum tormenta Regiâ vi majore in obseffos detonuissent, flexi illi ad pacem quærendam nuncios mittunt, qui misericordiam orarent. Tres erant numero, Kresa Czeherinensis Tribunus, Hladki, & Pereaslavecus. Quos Potocius Exercituum Dux (nam ad hunc primum adducti erant) severissimis verbis increpuit, *indignos esse inquit, qui ad Regiam admittantur Majestatem, indignos, qui pro Christianis habeantur, utpote Tartaris Turcisq; ad eò arcto amicitie fœdere innexos.* Rex tamen, habito Senatu, audire illos sustinuit, qui humi prostrati nihil aliud, etiam cum alia interrogarentur, quàm misericordiam, omni culpâ factorum Chmelnicio imputatâ, ingeminabant. Pariter etiam Sena-

Senatorum, qui aderant, manus vestesq; osculabantur. Rex cum Senatoribus disceptatâre, tandem per Lescinium M. Cancellarium responderi illis jubet; *tametsi facinoribus suis veniæ propè spem excefferint, æmulam tamen Divinæ Misericordiæ Majestatem Regiam illos suæ non omnino expertes esse velle, dummodo seriæ pœnitentiæ & submissionis sat fida habeat argumenta.* Conditiones in crastinum exspectare, interim verò unum ex tribus relinquere jubentur in castris Regijs. Mansit Kresa, nec invitus, homo non contemnendi vigoris & non obscura animi in partes Regias propensi jaciens indicia. Postero die cum conditiones iis transmissæ, & citum postulatum esset responsum, nemo inde rediit, & postea apertè plerasq; ac potissimas conditionum abnuere. Hincq; adeò etiam recaluit armorum vis, & tanto crebrioribus in illos

illos jactibus tormenta Regia fulminavere. Quibus & illi vicem reddere non negligebant, sed fragore non magno (unde pulveris pyrii defectum Regii conjiciebant) & noxâ propè nullâ. Nonnulli verò ex iis eâ audaciâ fuere, ut fortim castris Regijs succedentes, tesseram per Tubicines militi enunciatam exciperent suisq; deferrent, ita ut aliam tum dari oportuerit. Et consilium oppugnationis, ad quam accingere se jussus fuerat miles, quia iisdem innotuisse credebatur, pariter tum omisum est. Porro, si qui ex Regijs comprehensi essent à Cosacis, ij magnis istis & exquisitis tormentis excipiebantur. Subcenturionem Radzivillianum ustulando, genua clavis transverberando, caput intorquendo miserrimè excarnificarunt, antequam occiderent.

A a

Ali-

Aliquos etiam illic excoriatos esse accepi ex ijs, qui cadavera ejusmodi cute suâ exuta in castris eorum postea vidisse se testantur. Quicquid sit, effratriones equidem illi conditionibus propositis, etsi non iniquis, redditi videbantur, & cum tacitâ spe elabendi se maximè solarentur, in speciem tamen omnia extrema experturos passurosq; se minabantur; nihil morati creberrimos oppugnantium ictus, quibus pulsabatur identidem Carrago eorum. Et audaciam eorum obfirmabant acuebantq; Poporum (ita Sacerdotes Rutheni appellantur) hortatûs, reditum Chmelnicij & properum ab alijs Cosacis Tartarisq; auxilium identidem spondentium.

Enimverò postquam nihil ejusmodi opis usquam appareret, flaccescere tandem

tandem plebes cæpit, & occultis vocibus primùm, mox apertâ fronte pacem ingeminare. Sed in contrarium jam nitebantur Ductores, rati scilicet pacem nonnisi suo discrimine constitutam. Ac hi Dziadzialum, quem nuper, Chmelnicio non comparente, Ducem sibi præfecerant, cum iam plebi pacem postulanti aures commodare videretur, depulerunt munere & in locum istius nunc hunc, nunc illum, postremò tamen consensione quâdam Bohunum suffecere. Ille (decimâ Julii) spartam suam ornaturus, novissima Cosacorum & Polonis scilicet stationibus proxima munimenta, assumptis secum multis millibus selectorum militum & tormentis duobus, firmatum ibat: quòd inprimis intellexisset, Lankoronium Palatinum Braclaviensem

traiecto flumine versus stationes ipsorum tendere, claudendis, quæ hucusque obsessis patuissent, viis exeundi. Cum delectos illos duceret Bohunus, ex conceptâ dudum suspicione, repente in plebe reliquâ oritur pavor, & clamante uno, veteranos Ductoresque abire ac deferere cæteros, eadem vox totis mox castris latè bacchata, cunctos Panico quodam terrore ita percellit, ut nihil quicquam morati, & mutuò se trudentes impeditentesque, quavisque posset, ruerent. Viæ, quas pridem magno labore & mirâ solertiâ sibi munierant, minimè sufficiebant festinantibus. Juxta has utrinque paludes, & vestigii impatiens uligo erat. Tanto maior in illo lubrico & pedem impressum vix remittente solo lapsantium labor pavorque. Inprimis postquam

Regii

*Cosaci X.
Iul: ausu-
giunt.*

Regij fugâ hostis, etsi tardius, intellectâ irruere in castra cæpere. Tùm verò injicere in cæni profunda usitatas è pellibus vestes, coria, centones, penulas & quicquid aliud transitum faciliorem reddere posse videbatur, tum circa tramites tumultuariò factos luctari, alibi in cæno ipso, quâ profundissimum erat, tegende salutis latibulum quærere. Veterani, quos ad munitionem firmandam prægressos dixi, cum præcipites adeò suos ruere viderent, reversi retinere hos initio laborabant; sed fugientium agmine abripiebantur. Tandem & quos retinere non poterant, præire cæperunt, ac quia equis melioribus adversusque hostem ritè accincti exierant, expeditiores jam erant ad fugam. Cæterum cum sic omnis ista multitudo effunderetur, ignarus rei Palatinus Brac-

A a 3 clavi-

claviensis, & in se impetum hunc destinatum ratus, ne à furentium immenso numero duo illa millia militum, quæ secum ducebat, opprimerentur, capto ex arenâ consilio locum occupat, ubi à tergo saltem tutus, circumveniri ab hoste non posset. Sed hostis in fugam totus conversus, nihil minus tùm quàm prælium cogitabat. Persequi fugientes non neglexere Regij, sed eadem, quæ illos, trajectuum difficultas morabatur sequentes. Nihilominus, quantum poterant, institere palantibus, inter cæteros inprimis Plocensis Palatinatus, qui indicto sub hoc ipsum tempus armilustrio, in campum evocatus, jam tanto promptior erat ad insequendum. Tota dies cædibus insumpta est, alijs gladio, aut ictibus sclopetarijs, alijs, quocunq; liceret modo, deprehen-

hensostrucidantibus. Ita illâ luce Cosacorum, agrestiumq; ingens numerus, triginta penè, ut quidam narrant, millium, in paludibus, dumetis, sylvis, cecidit. Sed non pauci extremis periculis in audaciam accensi, ex ijsdem avijs, noxam dare persecutoribus quærebant dabantq;. Cohors certè trecentorum circiter Cosacorum reperta est, quæ in locum aquis undiq; circumfluum delata, omnem vim contratendentium diutissimè propulsavit. Desperatos illos & mori impavidos conspiciens Potocius, veniam ijs commissorum obtulit; conservare scilicet cupiens, quorum virtutem alibi rectius impendendam admirans miserabatur. Sed illi contemptum vitæ & rerum, quæ vitâ posteriores sunt, monstrare cupientes, ac quod segnius persecu-

secuturos sperabant hostes, ubi laboris & periculi pretium periisset, quicquid habebant secum argenti, in conspectu persequentium in aquas subjectas effundunt peris. Mox multis cohortibus diu oppugnati tandemq; per uligines dispersi, pugnare in sequentes non desinebant, donec, penè singulatim, magno affectantiū & jam irā in obstinatos; tum pudore cedendi acrius urgentium labore, eminus, cominūs, prout quemq; assequi licuit, conficerentur. Ex ijs unus (quem quidam nobilem fuisse affirmant) præcipuè omnium oculos diu in se avertit. Namq; lembum nactus, eo tegumento per tres penè horas integras collineantium sclopetariorum evitabat ictus, tum falce vim propinquantium arcebat; vix demum à Nobili quodam Czechanoviensis terræ, & altero Ger-

Germano gregario, aquam collotenūs ingressis, falce & pilo trucidatus. In castris, præter imbellem sexum & ætatem, ingens præda reperta est. Tormenta octodecim. Pulveris pyrij magna vis. Signa quàmplurima, sed inter alia Regium, quod Chmelnicio ab Electione mox in autoramentum obsequij & fidei missum erat, & alterum quod olim Vladislaus IV. adversum Moschos ire parans, Cosacis miserat, solitum pignus, quo arma & virtus eorum ad Regni necessitates vocabantur. Inventum itidem Vexillum, quod xxix. Junij die, Regijs eripuerant Cosaci. Repertus gladius, quem Patriarcha Græcus Chmelnicio miserat, belli pro Religione sed veriùs Regione, suscepti prosperos successus precans gratulansq;. Qui eum apportaverat

B b

captus

captus est. Adfuerat eidem Chmel-
 nicio alius præsul Græcus, (qui Ar-
 chiepiscopum Corinthæum se dixerat)
 magnus plebis concitator. Et his i-
 psis in castris ingens pactionis deditio-
 nisq; mora. Nunc in tumultu cæsus
 maiora supplicia effugerat. Sed mitra,
 ampullæ, candelabra & alia tanti scili-
 cet Præsulis ornamenta Regi reddita.
 Traditum item Graphiarium Chmel-
 nicij, & in eo sigillum exercitûs Zapo-
 roviani, literæ item complures à por-
 tâ Ottomanicâ, Chano, Moscho, Prin-
 cipe Transylvano, alijs à Branicio, in
 castris hostilibus repertæ. Advexerat
 idem Chmelnicus non modicam pe-
 cuniæ vim: argenteorum nummorum
 uncialium, qui taleri vulgò vocantur,
 triginta minimùm millia, in stipendium
 Tartaris: quæ pariter inter milites ut
 cuiq;

cuiq; fortuna faverat, direpta sunt. U-
 ti & vestes pellibus pretiosissimis sub-
 ductæ & alia ejus hominis pretiosiora.
 Bombardarum varij generis tanta vis,
 quanta modico exercitui armando suf-
 ficeret. Commeatûs varij ingens co-
 pia. Et passim etiam ad ignem stan-
 tes ollæ & verubus affixæ carnes. Vn-
 de colligere est, improvisam illis hanc
 fugam accidisse, & scilicet divinitus
 potissimum immissam. Vnde factum
 quoq; est, ut hæc illustris Victoria, vel
 nuperæ saltem victoriæ complemen-
 tum paucissimo mersum sanguine con-
 stiterit. Nam Poloni quidem vix aliquot,
 germani quinq; gregarij, & unus Cen-
 turio ex legione Boguslai Radzivillij
 Ducis, qui expugnandis trecentis illis
 Cosacis, (quorum invictam constan-
 tiam modo retuli) vitam impendit. Cæ-
 terum

terum quia ex tam incredibili hosti-
um numero (ad ducenta enim mini-
mum millia is extendebatur) maiorem
partem, quanquam ægrè & per multa
avia servaverat fuga; visum est præter
illos, qui in ipso tumultûs æstu perse-
qui disiectos iussi sunt, septem insuper
mittere legiones veterani militis, quæ
Duce Calinovio Palatino Czerniho-
viensi, eodemq; Campiductore longius
progressæ, circumquaq; vestigarent di-
sperforum reliquias; & nusquam recol-
ligendi se copiam permetterent Cosa-
cis. Comites Calinovio dati Jeremi-
as Visnovecius Dux, & Vexillifer Re-
gni Coniecpolscius. Isti faustâ cum prece
dimissi, hîc illîc reperiebant palantes
& recente in obstinatos, nuperq; paci
non iniquæ refragatos irâ, dabant ple-
rosq; neci. Magna pars fugientium
Du-

Dubnam transiêre, sed & illic, dum lon-
gum aggerem trajiciunt, tria penè mil-
lia à præfidiarijs alijsq; eò missis cohor-
tibus interfecta sunt. Simulistic depre-
hensa ferunt subsidia, quæ cum ad ob-
sessos Cosacos tenderent, nunc sero post
rem perditam adventu in partem stra-
gis aut fugæ venêre. Rex ipse versus
Crzemeneciam, nobilitate penè omni
ad Beresteciam remanente, movit, iti-
nere glorioso quidem sed & miserabili.
Pasfim enim inter sparsa hinc inde per
campos cadavera eundum erat; pas-
sim etiam in sylvis occulentium se & fa-
me emorientium greges errare viseban-
tur. Corticibus arborum nonnulli se
per dies aliquot sustentaverant, jam
ita languidi, ut fugere amplius non
possent: tamen victoris gladij formi-
dine, in interiora sylvarum reptantes,
B b 3 dum

dum servare se nituntur, tanto magis se ope humanâ privabant. Ut mittendi essent Regi, qui occurrerent timidis, atq; etiam manus injicerent, non trucidandi animo, sed ut hortarentur, ne mortem sibi ultro accelerarent. Aliquib⁹ etiam jam fame deficientibus & sceletorum speciem repræsentantibus cibi jussu Regio suppeditabatur. Publicata deniq; diplomata, quibus venia commissorum subditis ad Heros suos revertentibus promittebatur.

Renunciarent modo Cosacis obsequium respuentibus, portasq; ijs clauderent; Regijs vero militibus de comæatu prospicerent.

Ad eum modum Rex severitatem clementiâ moderans, victoriam quidem persequi; sed si fieri posset non nimium cruentam habere studebat: Sui enim Regni membra, etsi ignobilia, tamen nobilibus necessaria non resc-

can-

canda penitus arbitrabatur, dum aptâ medicinâ ad sanitatem revocari posse viderentur. Cæterum præsentiam suam cohibendis Cosacorum belliq; simul reliquijs haud parùm videbat profuturam.

Fortius quippe rei absolvendæ institutos milites, si eodem auspice & Duce porro uterentur: & facilius cessuros pertinaces, ubi summum severitatis & veniæ arbitrum præsentem vidissent.

Itaq; omninò progredi assumptâ omni Nobilitate statuerat, Kioviâ saltem usq; inde fræna belli, prout resexegisset, moderaturus. Sed alij contra nitebantur, inprimis è Nobilitate pleriq; qui præter necessitatem, curam Penatium suorum non existimabant sibi diutius deferendam. Neq; verò opus esse totius Ordinis equestris præsentia ad reliquias hæc Cosacorum perdomandas. Impulsam eousq; seditionis molem suâ jam sponte ruituram. Aut si supersint, qui infelicia arma resumere audeant, eorum coercitioni Exercitum stipendiarium facile suffecturum. Non esse è re, ingentem hanc civium multitudinem in oras ducere desertas a cultoribus & a transfugientibus tum Tartaris tum Cosacis pervastatas. Plus noxæ ibi passuram à fame, quam armis daturam hosti.

Nonnulli &

Re-

Regem progredi nolebant, *spicilegia hæc belli ac gloriæ Ducibus relinquenda svadentes* Ipse Varsovi-
am rediret: *istic habitis Comitibus, stipendia & supplementa ex-*
ercitibus procuraret. Ita in togâ sagi negotiis & Reip: uni-
versa plenissimè consultum iri: Sed plures alij alia
causabantur, nonnulla etiam quæ hoc
bello neglecta putarent, acerbâ liber-
tate perstringentes. Triduo penè toto
cum his ex illo aliquot milliarium inter-
vallo commeantes disceptabant sum-
mæ dignationis viri, qui Regi ipsimet
ad res in Ukrainâ transigendas eun-
dum esse statuebant, ipsi euntem co-
mitaturi & eodem Nobilitatem invi-
tantes. Sed frustra: prævalebat mul-
tudo reditum efflictim postulantium.
Et dedit hoc tandem tanto illi Nobili-
tatis domuitionem poscentis consensui
Rex, ut & dimitteret abiturientes,
postquam certas pecuniarum & mili-
tum

tum suppetias promississent, darentq;
protenus, & ipse deniq; sequi pollice-
retur. Mox convocatis apud Orlam,
Firlejanum oppidum, Ducibus, Tri-
bunis, alijsq; Ductoribus præcipuis, quæ
res poscebat, iussa ac monita elargi-
tus, omnes Potocio, ut summo exer-
cituum Duci, parere jusfit. Hinc re-
dire jam paratum nuncij undiq; de pro-
tritis hîc illic Cosacorum globis exce-
perunt: & literæ à vicinæ provinciæ
Palatino allatæ sunt de victoriâ gratu-
lantes. In iis simul memorabatur, quod
& alij excursores Regij & inprimis ca-
ptivi, quos territus Barbarus & Regiæ
gratiæ studens præter solitum dimiserat,
ex parte retulerant, Chanum accepto de occupatis Cosa-
corum castris, nuntio, tanto magis in terram suam festinasse, sed &
quater mille Turcas copiasq; Tartaricas, quæ Cosacis suppetias i-
bant, intellectâ suorum clade, turpiter reditum, trajecto Borysthene,
præcipitare. Narrabat deniq; Palatinus scri-
pisse se ad Portam Ottomanicam literas, victoriæ Regiæ
indj.

indices: monuisseq; eos, qui istic clavum regant, ne Chmelnicianos nuncios, qui ibi opem quærerent, aliâ, quàm qualem victrix Regis fortuna pateretur, gratiâ exciperent. Et parva equidem benevolentia signa relaturos inde nuncios illos spondebat. Pariter verò ex Lithvaniâ de bonis adversum Cosacos successibus læta Regi revertenti apportabantur. Nam recens ibi, post alia feliciter ante administrata, & generosè repulsas Chmelnicii legationes, quibus Principem à susceptis adversum Cosacos armis astutè studuerat avocare, non uno conflictu hostem istic fuderat Radzivillius.

Constiterant non procul Lojoviâ ad Borysthenem & Sossium fluvios duodecim plus minus millia Cosacorum. Quibus Niebaba quidam præerat spectatus inter suos Tribunus. Is eductis ad ripam Borysthenis; è conspectu Lojoviæ, operâ tumultuariâ, munitionibus terreis cohortes aliquot imposuerat, trajectum illum Cosacorum usui

serva-

fervaturas. Eas aggressurus Radzivillius, Gregorium Mirscium excubijs M. Ducis Lithv: præfectum, cum ter mille selectis præmissum, fluvium trajicere jubet: ipse v. Julij, cum reliquo pediatu (equites enim terrâ ibant) & tormentis, flumine secundo, insequitur. Vbi temp^o esse visum, datum est à Principe, sono machinarum, faciendi assultus signum. Nec mora. Adoritur miles munitiones, atq; interim ad signum datum allapsus cum suis Mirsci^o à tergo pariter invadit hostem. Qui undiq; circumventum se sentiens, ubi per sesqui horam se defendisset, tandem prævalentibus Radzivillianis fugam arripit, paucis remanentibus & mox à persecutore milite obtruncatis. Victoria hæc ut Radzivillianis nullo penè sanguine constitit, ita mox instrumentum victo-

C C 2

riæ

riæ fuit alterius. Nam de adventu Principis & periculo suorum admonitus Niebaba, ut his laborantibus suppetias ferret, properè, cum equitatu præcipuè suo accurrit. Ergo iterum mox copiis his Radzivillianis, etiam antequam alia earum pars in trajiciendo flumine adhuc occupata, ad certamen venire posset, dimicandum fuit. Pugnatumq; est magno utrinq; ardore ad vesperam usq;: sed tandem perruptis hostium ordinibus, palma penes Radzivillianos mansit, quam opimiolem trium Tribunorum, atq; inter eos ipsius Niebabę cedes fecit. Gregariorum tria circiter millia periëre. Vexilla erepta duodecim. Capti non pauci, etiam ex insignioribus, atq; inter eos agnatus Niebabę, quippe fratre ejus genitus. Ceteri fugâ quâ dabatur, nonnulli in castra

stra sua non procul posita elapsi sunt. Sed nec in ijs diu morati Czernihoviam benè munitam urbem se receperunt: Vnde ubi missus à Duce Christophorus Potocius, Subdapifer (vulgò *Podstoli*) Magni Duc: Lithv:, ad castra Niebabę accessisset, vacua ea repperit. Lubeczam pariter ultro deseruere Cosaci; & Czernoblium venienti Vincentio Gosievio rei tormentariæ in Lithuania generali præfecto spontè dedit se. Neq; quicquam Principi postea moræ diu fuit, quò minùs Kioviam progressus, quicquid reliquum hydræ istius illâ in parte restaret, conspirante sociatâq; Ducibus Regni operâ, elidere pergeret. Ita inter allabentes undiq; lætos nuncios regrediebatur Rex Varſaviam. Attamen, antequam eò veniret, adversis etiam nonnullis aliquid

liquantum interpellatus est felicitatis Regiæ cursus. Nam & Leopoli transiturum sequior valetudo aliquot diebus attinuit; & cum postea firmato utcunq; corpore, iter continuaret, Lublinum transgresso, nuncius de morte unicæ filiolæ suæ Annæ Mariæ Terefæ allatus est. Ita mala bonis intermiscere solet fatum, & raro ulla felicitas ita mera est, quin acerbitate aliquā diluatur. Sed Rex quoq; de tanto hoste victor rediens, hunc domestici vulneris dolorem cordatè admodum tulit vicitq;. Et citatiore hinc itinere progressus Varfaviam x Augusti, sospes & optatissimus tristitiæ, quæ Aulam omnem obsederat, dispulsor, intravit. Cæterum in Russiâ adhuc erat Rex, & nec dum ad Beresteciam inter ipsum hostemq; deciderat fortuna, cum alibi auspi-

*Novus
tumultus
circa Cra-
coviam
dissipa-
tur.*

auspicijs ejus, nova & circa ipsam Regni Metropolin exsurgens tumultuum flamma, vigile inprimis Petri Gembicij Episcopi Cracoviensis & Ducis Severiæ curâ ac prudente dexteritate suppressa est. Locus, unde illa emicuerat, Czorstain vocatur. Arx est Regia, duodecim leucis à Cracovia distans, edito in monte ad Donajecium fluvium sita, & eâ parte, quâ fluvio imminet, ardua admodum accessu. Eam circa Cal: Junij uno alterovè comite ingressus est Napiercius, qui Kostkam, magnifico & illustris familiæ in Polonia, nomine, se vocari voluit: homo vanus vagusq;, & cui nihil aliud quàm audax paupertas ac turbatè in Regno res, amplioris fortunæ struendæ spem animumq; injecerant. Ac locum flagitio delegit, ubi Hungariæ vicinia

*Autor
tumultus
Napier-
ski.*

cinia & ipsa montium confraga non tantum socios audacię plurimos, sed & debilibus initijs latebras datura videbantur. Quippe illos Carpathi montis, & quę inde latè se exporrigunt, jugorum incolas, feroces ingenio atq; ad latrocinia pronos, qualicunq; militię specie prebita, excusatiorem predandi licentiam & si fors faverit, libertatis spem haud gravatim amplexuros rebatur. Quam in rem etiam sparserat inter agrestes, se liberandę a Nobilitatis & Judeorum tyrannide plebi venire vindicem. Nec inept⁹ seditionis ciendę comes & stimulus ei accesserat homo agrestis quidem, sed qui jam olim, magnis Comorovio, potenti istic Nobili, turbis datis clarus, Mareschalci nomen acquisiverat. Illo machinatore ad illiciendos vulgi animos utebatur.

batur. Et jam plurimi nefarię societati nomen dederant, quos ille Pseudo-kostka fertis viridibus insigniri iussit: eorum qui id signum non prætulissent, tuguriis villisq; flammis subicere minatus. Ubi præstructis ita fundamentis, rem ipsam adoriri statuerat, Czorstenum, arcem belli istius futuram, intrat, & suę mox potestatis facit. Quod tametsi nullā cum validā manu venienti facile fuit, quoniam, Præfecto longē inde absente, Judæus duntaxat aderat, arcis & præfecturę hujus proventuum conductor. Et Regio jussu venire se arci adeo neglectę protectorē fingebat Impostor, diploma ostendens, quod grandi sigillo munitum cū vidisset literarum rudis, & alioquin etiā pertinaci imparem se animis viribusq; sentiens Judæus, haud multum

tum reluctans, homini, ceu Regio ministro, & armato inermis, curam & Regimen Arcis concessit. Interim spargitur ea res per viciniam, & Cracoviam deniq; defertur, ad loci inprimis Episcopum. Cui quod cura istius oræ à Rege ad bellum eunte demandata, eoq; nomine etiam Regem comitandi necessitas remissa erat, minimè negligendum hoc, quicquid esset, visum est. Mittitur ad hominem, qui inquirat, quâ autoritate Arcem insedisset. Ille paucis absolvit nuncios, ijs, quæ faceret, Regia mandata unicè obtendens. Sed quia tum de confluentibus passim inter montium avia agrestium globis rumor crebesceret, suspicio simul gliscebatur, affinem aut Ducem eum esse coeuntium consilijs. Sine morâ manum unam alteramvè peditum submittit vi-

tit vigil & prudens Episcopus, pluresq; in montibus colligi jubet, disjiciendis nefariæ turbæ cæptis. Brevi ad quingentos excrevit peditum numerus. Et his ala velitum adjuncta est, quam in tractûs istius custodiam jam dudum suo ære alebat Episcopus. Iordanus etiam, conspicuæ nobilitatis Vir, pauciq; alij addidère aliquos de suis. Nam cæteri pleriq; nobiles, primoresq; qui validiores manus disturbandæ huic conspirationi submittere potuissent, ad castra Regia abierant. Unde tanto majores in terrâ quasi viduatâ successus sibi pollicebatur impostor. Cæterû ferunt inter pedites illos ab Episcopo conductos non paucos noticiâ & conscientia quoq; molitionis innexos huic pseudo-Kostkæ vel ejus socijs fuisse. Sed quia tanto facto concursu obviari viderint ori-

enti malo, conversis studiis eò jam impensius in conjuratos operam commoddasse, ut se innocentes probarent. Atq; ex his instructos aliquos, ut suggresfi rogarent in arcem admitti, tanquam focij futuri propugnatoribus. Et receptos esse, quia ut dudum notis & amicis fidebatur. Sed eodem jam alij quoq; , ubi de adventante Episcopi milite suboleverat Impostori, vocatu hujus adsciti erant. Ita ut is quadraginta præterpropter secum istic capita haberet. Vbi missa ab Episcopo manus ad arcem, Jarocio & Rubachio ductoribus, accesserat, primo omniũ, & ut consilio sic successu optimo istic hosti aquæ copiam eripiendam duxit. Vnus enim puteus erat, isq; extra arcis pomæria. Hunc magnâ celeritate occuparunt obsessores. Ita re pernecessariâ carebat cum suis Impostor: cætera omni-

geno

geno commeatu satis instructus. Crebro insuper pilarum, etiam tormentariarum, jactu infestabantur obsessi, quanquam innoxie ferme: adeò ut cum multa millia globorum emissa essent, nonnisi unus tamen Cocus ibi perierit. Sed spe destituti liberationis, simul & aquæ penuriâ maridi agrestes, tandem colloquium expetierunt. Quo dato, cum Kostkam & primarium ejus socium, *Mareschalcum*, ut dixi, appellatum vinctos dare jussi essent, parvère: sicq; vi. Cal: Jul: dediti sunt bini illi, & tertio post die Cracoviam devecti, ibidemq; per vicos præcipuos in curru, vinctis ad tergum manibus stantes, circumducti sunt, plurimâ undiq; turbâ ad spectaculum affusâ. Torminibus subjectus Impostor, cum, quid hominis esset, interrogaretur, nihil aliud respondit,

D d 3

dit, quam *Tribunum Aulicum* se, & magnis mox copijs imperaturum fuisse, nisi intercepta essent consilia: quippe viciniâ & Vrbe ipsâ Cracoviâ spoliata externum se militem adducere cogitasse. Et spem sibi auxiliorum à Chmelnicio & ex Ungariâ luxisse. Non multis post diebus captum de utroq; supplicium est, quale istiusmodi scelera decet. Reliqui ex arce statim, prout pacti erant, dimissi fuerant; multis dein præcipuos rei huius administratores culpantibus, quod impunè abire tantorum flagitiorum reos permisissent. Sed datæ obsessis fidei Sacramento defendebant se; & noluisse de-
*ditionem duris nimium conditionibus morari, aiebant: quòd quamprimum Caput duntaxat auferendum credidissent conjuratis, quorum ingentem numerum jam passim concurrere compere-
 rant. Illo sublato confectam rem prostratamq; universam, ipso eventu jam patere.*

Ignoraverant verò isti Ductores ad idem hoc restringendum incendium maiorem manum è Russiâ venire. Et enim Episcopus, simul ut coire in illis
 mon-

montium jugis agrestes intellexerat, novam & grandem tempestatem veritus, maturè Regi, quid ad Regni Metropolin ageretur, significârat. Ille, re ut æquum erat, pensitatâ, mittit prope-
 rè tres primarios Cracoviensis Palatinatûs Magnates, Michaëlem Zebrzydovium Regni Gladiferum, & Alexandrum Lubomierscium Comitem in Visnic, stabuli Regni Præfectum, nec non fratrem huius Præfectum Sandensem cum ter mille militum manu, magnam partem ipsorum stipendiis in usum publicum autoratâ. His negotium datur, suo Palatinatui & ibidem Episcopo, in comprimendis his novorum tumultuum principiis, magnâ vigiliâ, studio, sumptuq; laboranti opem ferendi. Et ibant illi sat festinatis itineribus, Sed felice Episcopali dexte-
 ritate

*Præfagiū
Mathe-
matici.*

ritate factum est, ut post captum iam Catilinam adventarent. Accepi ex viro præclare eruditionis & fidei; Mathematicum Cracovię degentem, in hunc ipsum diem, (xxiv. Jun.) quo Impostor in Urbem introductus est, vincula & captivitatem Chmelnicio portendisse. Accesit hætenus ad veri confinium ars, ut eo die non aspernandum Chmelnicii instrumentum in vinculis adduceretur, & Chmelnicio ipsi circa hoc tempus à Polonis clades, & ferè vincula imminerent. Nam Beresteciana Regis victoria paucis post diebus contigit. Dederat verò is vir etiam antea peritię suę illustre specimen, quando feralem illum prædixerat ictum, quo olim foedus parricida Piekarscius Sigismundum III Regem gloriosissimum tantum non de vitâ sustulerat.

De ex-

De extinctâ hâc nefariâ & multum sanè, si adolescere potuisset, periculosa conjuratione Rex paulò post victorias Rusficas accepit nuncios, qui cæterorum triumphorum gaudijs in cumulum quasi accessere. Potocius autem, ubi à Rege Varsaviam redituro digressus erat, quàm poterat celerimè ad persequendum hostem festinabat. Quoniam ipsum sinistra nonnunquam valetudo attinebat, & quia per loca desolata & famelica exercitus ducendus erat, fiebat inde, ut multi militum elangvescerent interirentq;. Germani inprimis pedites, qui evagari pabuli causâ, quod equitibus proclivius est, non poterant. Visum est ergò divisione copiarum faciliorem sibi reddere annonam. Et pars Calinovia Campiductori, ac Visnovecio Duci, pars Lanc-

E c

koro-

koronio Palatino Braclaviensi commissa est: medio inter hos itinere ipse Potocius summus Dux cum vexillifero Regni, alijsq; tendebat. Indictum simul, ut omnes Lubartovam dirigerent cursum. Quod oppidum, civium frequentia, & ingenio situs, intactum se hactenus servaverat ab hoste. Eoq; premisse copię quędā, speculaturę Cosacorum conatus, & si fieri possit, Pavolociam, ipsamq; Bialocervkam celeritate occupaturę. Passim autem placidē agere suos jubent Duces, ne violentiā militari in extrema aut fugam, magis stimularentur agrestes: sicq; abscondentibus se & pessundantibus sua incolis, ipsa tantō magis incandesceret deficeretve annona. Quamobrem & Magnates ad subditos suos literas nunciosq; misitabant, clementiam illis spondentes, dummodō ad

ad officium redirent. At Chmelnicius ubi à Chano, dato multo argento, liber & cum aliquā, etsi tenui accipiundi in posterum ab eodem auxiliij spe, dimissus erat, Pavolociam venit, ibiq; primos de suorum clade postremā, & miserabili fugā nuncios, atq; aliquos etiam ex profugis Tribunis excepit. Et quantumvis plurimum perculsus, instaurare tamen animum & vires cæpit ad colligendas fractę quasi fortunę tabulas. Dimittit itaq; per remotiores Rusiæ oras, literas ac nuncios, quibus plebem ad constantiam in tuendā causā hortatur.

Esse instabilem fortunam, ac solitum ei ludum, altius mox evehere, quos paulō ante depressoerit. Fuisse nunc eam Polonis, sed eandem etiam Cosacorum expeditissimos superstites voluisse, qui ad resuscitandum bellum & sarcindam cladem sufficerent. Regem cum majori exercitus parte in Poloniam recessisse, Ita fingi ubi Rakocius ipsum Regni caput invaserit. Inde sibi tanto plus bar homo, spatij fore ad vires recolligendas: adq; avertendas, quę jam ad fortē tamē versum Russos veniant, copias. Paucorum Magnatum cohortes esse, exultantium nuperā victoriā, ac Russis, ut subditis suis, tum allu-

dens, qui & ut debellatis insultare parantium. Sed frustra fore istos. & circa Cra- esse sibi in mundo, unde tam insolentes eorum spes retundat. coviā au- Confluere denud florem & robur Cosacica militiæ: & propediem tore Na- adfuturos Tartaros, qui ut nuperam labem expient; tanto jam piercio coortus, at fortius pugnaturi sint. Ita ille vulgus agrestium in herbâ passim animabat, aliquo suo compen- mox o- dio: sed non minore etiam Regiorum. pressus e- rat.

Nam his bonæ spei blandimentis retinebantur intra Lares suos plurimi, qui alioquin profugi, optima quæq; vel corrupissent, vel ad Cosacos iteratò coeuntes deportassent. Sicq; transeuntes Poloni tanto plus alimentorū reperiiebant. Interim paulatim Chmelnicii exercit⁹, tum Russorū, tum externæ rursus militiæ accessu, augescebat. Arguebant equidem Tartari ipsum fraudis, qui vires Polonorum extenuando, autor fuisset infelicis congressûs. Et vicissim Russi à Tartaris præproperâ fugâ se desertos querebantur. Fama etiam ferebat,

bat, alicubi fugientes istos à quodam Tribuno Cosacorum inclementer admodum habitos. Ac deniq; Potocius summus militiæ Dux ad Chanum miserat literas, vim minantes, nisi societati huic Russicæ nuncium is remitteret. Nihilomin⁹ aderant Chmelnicio Tartarorum duo minimū millia, quos, cum cæteri domum unâ cum Regulo suo tenderent, largis stipendiis induxerat, ut associarent se ipsi. Postea etiam is subinde ad Chanum mittebat, magnis promissis auxilia evocans, & identidem in suâ fortunâ Chani simul securitatem verti demonstrans. Se enim debellato periturum illi ingens propugnaculum, & hoc velut ponde strato ituros in ipsum Polonos. Sed & ad Aulam Ottomanicam tres Cosaci magnâ festinatione ablegati sunt, opē istic oraturi, monituriq; simul *Asscutos opem Cosacos retundende Polonorum potentia usq; pares esse posse; sin deferantur, pace cum Polonis initâ, arma in ipsos Turcas vertenda illis fore.*

Interim, quantum per Peditem, labore, victus penuriâ, morbisq; deficientem, Potocius poterat, iter celerebat; ne moram daret hosti, cuius molitiones non ignorabat, ad reparandum robur. Et ut undiquaq; hoc quasi calens ferrum cuderetur, ex Lithvaniâ etiam Ianusius Radzivillius Princeps, recens tum turmis non paucis, Georgii inprimis Hlebovicii Palatini Smolenscensis, firmatus, magnis itineribus adproperabat. Etenim, ubi duodecim millia Cosacorum, uti supra memoravimus, profligasset, Ductoribus ipsis, atq; inter eos Niebabâ cæso, alijsq; pluribus captis, Kioviam, ceu caput Rusiæ Primarium, cum suâ sponte, tum mox acceptis insuper in eam rem mandatis Regiis, tanto celerius sibi petendam duxerat; relictâ, ubi resposce-

posceret, parte copiarum, inprimis circa Czernihoviam Urbem Fronckevicio hastatorum equitum Pro-Tribuno, qui justâ cum manu retundendis præsidii, Czernihoviæ à Cosacis impositi, excursionibus advigilaret.

Principem victoriis suis instantem & ad præcipuum hostium cubile tendentem præibat fama, magnoq; omnia terrore passim implebat. Inter alios, Antonium & Orkussam Tribunos partim ad Czernobilum, partim in Ovrucensi tractu hærentes ita perculit, ut illicò fugam retrò capefferent. Orkussæ extremum agmen in trajectu quodam Pawsa Tribunus Radzivillianus deprehendit oppresitq;. Cum reliquis elapsus Ductor ad quintum à Kioviâ lapidem jungere cum altero Tribuno Antonio cohortes suas cæperat; sed & hic jam

jam junctos aggressus, quem Princeps præmiserat, Vincentius Corvinus Gosievius Structor M. Duc. Lithvaniæ, vir toto hoc bello de patriâ optimè meritus, ad Irpam amnem feliciter fudit: ita ut impedimentis & ponte exusto, Kioviam fugâ trepidissimâ se reciperent. Sequebatur Gosievius, & seorsim sine omni penè obice bellū, quâ terrâ, quâ Borysthene secūdo, in Rusiâ ulteriorē transportabat Princeps. Sed jâ Kioviam, prægressus Principem terror ita consternaverat, ut non tantū Cosaci, qui in illo tractu tutos se crediderant, decies mille circiter numero, præviis Tribunis, festinanter locum desererent: sed & Metropolita Sylvester Cosovius, Josephus Trisna, Cænobii, quod ibi celeberrimum est, præfectus, vulgò Archimandrita, nec non Magistratus

tūs Urbis literas supplices mitterent, ad omnes Exercituum tum Regni, tum Mag. Duc. Lithvaniæ Duces, totumq; exercitum scriptas. In quibus magnâ sollicitudine, ne Vrbi suæ aut templis vis aliqua inferretur, deprecabantur: a se nempe in Regem nihil unquam hostile tentatum, sed pro incolumitate ejus preces subinde fusas; multorum item Nobilium Virorum fœminarumq; inter hos bellorum æstus, vitam & fortunas in tuto apud se mansisse. Ad eorum ipsorum testimonium nunc se provocare. Et citius missuros fuisse supplicis animi indicia, nisi armati undiq; viam obsepsissent.

Cum literis istis dimissi plures; sed lentius ad Potocium pervenit Monachus lator literarum, & eo nomine à Duce perstrictus, difficultatem itinerum obtendit. Citius Radzivillio occurrere deprecatores, cujus scilicet arma ex proximo jam Urbem circumsonabant. Et movere illum Principem supplicum preces, ut Urbem armatus ingressus, nihil nisi arma & nocendi potentiam oppidanis, quos repperit, auferret,

ret. Nam plurimi eorum, seu sibi malè conscij, seu Victoris clementiæ non satis fidentes, antequam is Urbem intraret, aufugerant. Chmelnicius, tantæ Urbis jacturâ intellectâ, eò sollicitius dispersas convocabat vires; ac quâdam velut desperatione ad extrema accingebatur. Et promptos fati ad tentandam denuò aleam experiebatur non Cosacos tantùm, sed & plebem alicubi. Adeo ut inter agrestes quoq; sonarent voces, *Turpe esse ob unius prælij sinisteriorem successum cadere penitus animis. Fugatos aliquando, qui nunc fugarent: & posse eodem revolvî fortune rotam. Quod si in Russos cum Polonis fors porro conspiraverit, fore sub Turca sedem, ubi vitam melius & cum libertate agere possint, ac jam eo nomine scriptas ad Bassam Silistriensem literas.* Non exigua igitur hominum vis confluebat denuò ad Chmelnicium: alicubi etiam suo ductu bellum resuscitabant Cosaci agrestesq;. Inprimis, qui ad Tiram fluvii-

fluvium, Valachis loco & latrocinandi ferociâ propiores sunt, quatiebant arma. Adeo ut deliberandum esset Potocio Duci, an filio suo Præfecto Camenecensi, qui hætenus, quâ poterat, conatibus istorum fortiter obstiterat, submitteret opem, an illum potius ad se accerferet. Sedit consilium, ad majorem uti is exercitum vocaretur. Quò etiam (xvii. Augusti) cum duobus milibus feliciter appulit, Bohuni, præcipui Cosacorum Tribuni, Scribam, quem in itinere ceperat, secum ducens. Nondum autem is advenerat, cum summus Dux Bialocerkwam versus tendens, septem turmas præmisit, si nihil fors daret amplius, saltem de hoste certos aliquos allaturas nuncios. Sed ex Pavolociam, oppidum Johannis Zamoscij Præfecti Calusiensis, transeuntes,

Ff 2 quia

quia magnam rerum omnium copiam reppererant, non modo largiter se invitarunt, sed & violenter proterveq; admodum, quæ absumere non poterant, corrupere. Unde & secuta eos properè ultio est. Vix enim paulum ultra Pavolociam progressi erant, cum bis mille Cosaci, & quingenti Tartari à Chmelnicio emissi, obviam ijs fiunt. Quodq; animosè hi invehi viderentur, illi omnem hostilem potentiam adesse rati, retrò Pavolociam versùs, flectunt, curribus, quos in Vrbe ultra fas, nec esculentis tantùm sed varij generis rapinâ impleverant, libidini hostili relictis. Ac ipsos ad portas usq; Pavolocianas persecutus est Cosacus & Tartarus. Bonâ tamen fortunâ, his exultanter admodum refugosurgentibus supervenit Vonilovicius Visnovecij Principis Centurio,

rio, qui factò in medium hostium agmen impetu, ita divulsit dissipavitq; persecutores, ut pars Bialocerkwam, pars in castra sua retrò ageretur; pars caderet aut caperetur. Qui ex Tartaris capti erant, interrogati de numero Tartarorum, qui jam Chmelnicio mererent, *duo millia adesse, sed propediem quatuor insuper millia accessura: reliquos autem omnes Tartaros pascere equos suos & pariter in Polonos accingere se jussos, affirmabant.* Idem alij captivi, quos Juricza, & mox iterum idem Vonilevicius adduxit, uno ore asseverabant: hoc simul de novissimâ hâc impresione addentes, *creditum Ductoribus suis, aliquos duntaxat Magnatum Polonorum ad ditiones suas tendere; tantoq; adeò animosius impetum in turmas illas factû.* Potocius de hostis viribus, & quæ speraret, auxilijs Tartarorum edoctus, sistit nonnihil gradum, impedimenta & pedites, qui lentiùs procedebant, præstolaturus. Interim autem

cum cæteris militiæ capitibus, quid factu opus videatur, deliberat. Nonnulli *celeritate agendum suadebant, petendumq; ipsum Caput belli Chmelniciū, antequam Tartaricis suppetijs magis firmaretur.* Alij, inter quos Visnovecius, *Chvastorum in itinere, quā Kiōviam iretur, situm oppidum, flectendum esse contendebant; quò proclivior esset cum Radzivillio consiliorum communicatio & deniq; conjunctio armorum.* Posterius preplacuit summo Duci, sed sic tamen, ut adhuc impedimenta & cæteras copias expectandas sibi putaret. Interim & literæ à Principe Radzivillio superveniunt ad exercituum conjunctionem invitantes copiarum Polonicarum Duces. Sed petebatur id, quod idem omnibus modis isti quoq; desiderabant contendebantq;. Lentius tamen procedebatur ob languidiorem peditem, & ne inconsulta celeritas induceret in insidias exercitum. Quare Pavolocię aliquot dies extracti, non sine damno

illius

illius tractus, sed hæres ejus Iohannes Zamoscius Præfectus Calusienfis, per Palatinum Braclaviensem super eâ re compellatus, & hæc, & omnia sua bona, & seipsum Reipubl: usibus consecratum devotumq; esse, respondit. Dum hic ageret exercitus, nuncium accipit de obitu Hyacinti Rozrazevii Tribuni, viri illustri genere, fortitudine, peritiâ rei militaris & rerum gestarū gloriâ inter præcipua Poloniæ decora numerandi. Lubartoviæ relictum, contagiosus, ut perhibent, morbus abripuit. Sed paucis post diebus funestissimum iterum Poloniæ universæ Mors dedit ictum. Illud enim ingens belli fulmen, Ieremiam Michaellem de Koributh Ducem in Visnoviec & Lubne, Palatinum Russiæ, Præfectum Premisliensem, in flore ætatis, in ipso gloriæ cursu, incredibili Patriæ damno, & sum-

& summo omnium luctu sustulit: Ingentem hujus Reipublicæ Virum, & meritò cum curâ dicendum. Exsominis indoles, animus magnorum capax & clarescere properus ad ardua capessenda mox juvenem impulere: ac ipsa ad fines Rusiæ sita, & Scytharum incurfib⁹ opportuna hereditas amplissima campum ei patentissimum aperuerat. Simulatq; apta armis ferendis ætas ejus exstitit, nullum penè cum Tartaris certamen habitum est, in quo is illustria virtutis non dederit specimina. Et in fatali illâ post Vladislai Regis excessum, regni & felicitatis simul Polonæ eclipsi, nemo alius hostem, post cæsos exercitus, in viscera Regni grassantem fortius & præclarius sustinuit. Unde cum vox publica semper summo belli regimini destinabat; sed nescio quâ velut absti-

obstinatione subinde restitit fortuna. Primùm cunctabantur quidam summae autoritatis viri, tam fervidæ & ætatis & indolis Viro credere Regni protectorem exercitum; & ubi adept⁹ deniq; erat clavum belli, reddidit mox eum alijs, qui eâ potestate per cladem publicam evoluti, cum è captivitate redissent, munia simul sua repetebant. Bellum hoc Cosacicū exuerat illum penè omnium, quas vastissimas habebat, facultatum usu. Sed quæ florentibus reb⁹, raro illo & nonnisi præclaris rebus impenso vigore, perpetuâq; pulcherrimorum facinorum gloriâ, tum comitate & beneficiâ, penè supra, quam utile ipsi esset, collegerat, studia manebant; & ipsa reluctantis fortunæ velut invidia augebat illi ex miseratione quodammodo amorem. Non exi-

guum quoq; is priorum decorum titulis novissimo prælio addiderat cumulum: cum primus ipse in hostem duxit, & ad clarissimam victoriam non parùm attulit momenti. Acei porrò etiam spes publica civium in perfringendâ & conficiendâ hâc rebellionis excetrâ partes minime postremas assignabat. Sed cæpta ac vota omnia conculcavit præcox fatum; & quem tot ante prælijs, nuperq; tam præsentis periculo superstitem servaverat, nunc acutâ febre immisâ abripuit. Perculit gravissimè totum exercitum tanti fideris occasus, & cunctis militum tristissimos planctus, plurimis lachrymas & tantùm non arma excusfit dolor. Certabant mærendo Duces cum milite: nec potuit quicquam in hostem tentari, antequam tanto funeri utcunq; justa essent persoluta. Ita q;

(xxv.

(xxv. Augusti) major pars exercitus, ^{Jeremia} ^{Visnove-} ^{cii Ducis} ^{cadaver} ^{educitur} ^{castris} ^{maximo} ^{exercitus} ^{luctu.} inversis armis, & militaribus cunctis sed sincerissimis luctûs indicijs, longè extra castra cadaver prosecuta est. Postero die movit castra lugubria Potoci, publico mærori à negotio quærens solamen. Et primo omnium Trilisium, oppidū benè firmum, & magnæ remoræ, nisi præciperetur, futurum, aggredi visum est. Præmissiq; mox qui deditionem postularent loci. Cum ferocius respondissent, qui in oppido erant, præter alios Sigismundo Przyemscio Rei tormentariæ Præfecto eidemq; Notario Campestri; nec non secundum hunc Berkio Boguslai Radzivillij Principis Pro-Tribuno demandatum est, vi ut oppidum adorirentur. Illi selectis ex Germanicis cohortibus septingentis militibus, & tormentis aliquot minoribus instructi

Gg 2

rem

rem strenuè administrant: eo eventu,
 ut ipsi quidem septuaginta viros, atq;
 in ijs binos Ordinum Ductores Straus-
 sium & Wahlium amitterent; oppido
 tamen, & intra alteram postea horam,
 arce etiam, vi fortiter admotâ, potiren-
 tur. Nimia obstinatio oppidanorum esse
 visa est, quæ tot bonos milites absump-
 serat. Et foemine in repellendis oppu-
 gnatoribus, mixtæ vel præviæ viris, mul-
 tum intulerant damni. Adeò ut &
 Strausium Centurionem mulier falce
 interemisse feratur. Eo minus parcen-
 dum esse visum est tam noxijs: & cum
 Germanicis cohortibus in oppugnatio-
 ne supervenissent Polonicæ, nihil non
 iræ & gladio in oppido occupato permis-
 sum est. Non ætas, non sexus miserati-
 onem attulit. Viri minimùm mille pe-
 rière. Ipse, qui locum præcipuè defen-
 save.

Trilifium
 oppidum
 expugna-
 tur.

faverat, Cosacorum Ductor captus &
 in furcam actus est. Domus & quæ us-
 quâ in oppido reperta, militi in prædam
 cessere. Quæ auferri non poterant, vel
 non merebantur, cum oppido univer-
 so, flammis dicata sunt. Adeò res for-
 midabilis est, incidere in hostem, quem
 nimia obluetatione irritaveris, damna-
 riq; insuper in exemplum, quo terreri
 Victor alios velit. Cujus tum excusatio
 quodammodo severitas videtur, cū se-
 mel asperior esse sustinet, ne esse sæpius
 cogatur. Hic sanè non infelicitè cessit
 inclementia. Ignis enim ille longi⁹, quàm
 ureret, lucens, Chvastovum locuple-
 tem Episcopi Kioviensis, sed ab hoste
 jam infessam Urbem ita perterrit, ut
 non trecenti tantum, quibus tutela lo-
 ci commissa erat, Cosaci, sed & oppi-
 dani universi profugerent. Ita nemi-

ne penitus resistente Vrbs, firma satis ad vim, & non paucò alioquin sanguine constituta, in potestatem Regiam redacta est. Hic verò jam præstolari Principem Radzivillium statuerat Dux exercituum Potocius: ut junctis viribus posthac in hostem iretur. Et commabant identidem literę, quibus mutuò, quid ageretur, & quid factu opus esset, significabatur. Hæserat autem interim ad occupatam à se Kioviā Radzivillius, dū Regia mandata & exercit⁹ Poloni propiorem accessū opperiretur. Sed nec tut⁹ istic nec securus unquā agebat. Neq; enim cessabat hostis vestigare, quā illi⁹ vires accideret, iterq; interciperet, ne cum Polonicis copijs conjungi posset.

Decimā sextā Augusti Kiovię excitatum (quo autore vel casu incertum) ad Borysthenem fluvium, incendium sexagin-

xaginta domos exussit. Postero die circa meridiem denuò coortus ignis majorem noxam dedit. Præter vulgaria ædificia, & tabernas cum mercibus deustas, plusquam ducentę aulę Nobilium deflagrarunt: templa item plurima, tam Romani quam Gręci ritūs, & inter hæc ex vetustissimis unum, quod à Vlodi-miro, antiquo Kioviensium Duce, exstructum ferunt. Cathedralis, & Dominicanorum ædes integra mansit, quanquam & huic illapsę erant flammę, vix à milite demum extinctę. Auxit verò ignem afflans, appetente vespērā, vehemens ventus, unde sparsa latius flamma ipsis advolitabat castris, & nisi præaltus, in quo posita erant, mons intercessisset, correpta fuissent eadem clade. Redijt sub hæc ab excursu versus hostem factò unus ex Radzivillianis Ductori-

Etoribus Noldius. Qui ubi non procul portâ Kioviensi, aureâ dictâ, constiterat, animadvertit Cosacos Tartaris mixtos succedere proximo molendino & curribus suorum famulisq; manus injicere. Illicò Bellicum canitur, quo territi illi ad alterum inde lapidem refugiunt, sed simul aliquos insequentium cædunt fauciantq;. Interim equites desultorij, ac mox cæteri subveniunt, & hostem, ponte præter ejus opinionem superato, ita excipiunt, ut capti circiter centum, & in universum mille ferè desiderati sint. Erat autem trium milium illa man⁹, Cosaci magnam partem, sed quib⁹ multi agrestes & Tartarorum non modic⁹ numerus accesserat. Quamquã istorum plures à conflictu abfuerunt, è longinquo nempe fortunâ expeditionis istius speculati. Cæterum quotquot

hîc

hîc adfuere misi quidem à Chmelnicio, sed citius, quàm jussi erant, pugnaverant. Expectare enim alia sex milia debuerant; & ita junctis copijs undiq; Castra Radzivillij aggredi. Sed Noldium præproperè infectati, cladem sibi acceleravere. Neq; postea tamen infestos habere, & quâ posset, per insidias sollicitare Radzivillianos desijt hostis. At vigiles semper & intrepidus expertus est. Et tandem, provis ubiq; ad Kioviâ, quæ oportuit, & sufficiente præsidio relicto, iter cum exercitu ingressus est Princeps, copias suas Polonicis juncturus. Venire paranti obviam mille quadringentos milites Potocius misit, & ipse reliquum exercitum, quò minus spatij intercederet, ad Vasilovum promovit. Verum antequàm eò processum esset, tentare Chmelnicius

H h cius

cuius compositionem cæperat, missis ad summum Ducem literis, in hanc sententiam: *Se & Cosacos in servandâ pactione Zborovianâ, & obsequio S. Reg: M. adhuc constantes, injuriam quidem habere passos; attamen id, quicquid sit, Deo relinquere: nunc vero orare Potocium uti militiæ, sic in Senatu præpotentem; consilio & autoritate suâ efficere tentaret, ut positâ tandem isti sanguinis humani diluvio obice, exercitus Cosacicus Regiâ benevolentia de integro, ut olim, fruatur.* In alijs literis, incertam etiam fortunæ & ancipitem belli aleam ostendere ausus est Potocio. Cæterum multis parum fida esse credita est ista de pace sollicitatio, qui nihil aliud ab eo quæri aiebant, quàm moram temporis ad eliciendâ à Tartaris majora auxilia. Uti equidem aliundè etiam intelligebatur, perpetuis flagitationibus à Chmelnicio, & Chani Crimensis, & Turcarum opem advocari. Nihilominus explorare hominis mentem placuit, quibus conditionibus Regi ac Reipubl: conciliari vellet. Sed istâ ardua postulabat,

ut omnis compositionis conat⁹ vanus futurus esse videretur. Eò magis denuò ad arma undiq; conclamabatur. Auxerat exercitum Regni jam Radzivillius Princeps novem minimùm millibus optimorum militum: & non parvas idem copias, ut dixi, protegendæ Kioviæ alijsq; , quâ iverat, locis, reliquerat. Chmelnicius in illam Urbem, Rusiæ istius antiquam metropolin intentos maximè oculos gerens, & nunc discessu Radzivilliano suis molitionibus patentem ratus, mittit terrâ quinq; amplius millia, flumine Borysthene tria millia hominum; non Vrbi tantum subrepre ita, sed & scaphas Principis istic relictas occupare sperans. Verum infelicitè provenit machinatio. Nam illos, qui terrâ iverant, Calinovius Campiductor deprehensos tantâ virtute ac felicitate

profligavit, vicitq̃, ut vix nisi paucissimi effugerent. Et parta est hæc victoria permodico sanguine: cum hinc vix supra quindecim perierint, & inter eos Centurio Ioannis Zamoscij Præfecti Calusienfis, qui ipse huc Calinoviũ comitatus, milite suo non parum momenti ad victoriam attulit. Cæteri Cosaci secundo flumine proVecti, cum socios non repperissent, & frustra expectarent, abire tamen noluerunt, quin circa Urbem periclitarentur fortunam. Sed præfidiarij maturè à Radzivillio moniti, repulère fortiter suggredientes; & commodum ijs in subsidium venit missus à Potocio Sokolus, spectatæ dudum virtutis Ductor. Itaq̃; ab Urbe quidem irritus abiit hostis, scaphas tamen tres celeritate abripuit. Postea vi infestâ redeunti machinis grandioribus è monasterio

sterio Nicolajano multum noxæ illatum est; fuitq̃; cum novem cymbæ Cosacis refertæ, tormentariis ejusmodi ictibus juxta cum onere suo mergerentur. Inter hæc Chmelnicius, tametsi novis Tartarorum auxiliis (sex enim millia recens à Chano submissa erant, at numerus hic studiò, ad terrorem augendum, in majus augebatur,) succinctus, ad pacem iterum inclinare animum cæpit. Et hinc pariter ab Adamo Kisielo Palatino Kioviensi stimulabantur identidem Duces, ut ignoscendo bellum finire, quàm mutuo sanguine continuare mallent. Quando in primis Polonus etiam exercitus non laborum tantum, pugnandiq̃; assiduitate, sed & morbis multum attereretur. Ac mitigati illi quidem hætenus sunt, ut missos à Chmelnicio nuncios, pacis ineundæ quasi va-

Hh 3 dum

dum prætentaturos, non implacide acciperent. Quibus ad suos revertentibus additus est ex centurionibus spectationibus Nahorovius, pariter animum hostilem altius scrutaturus. Hic aliquot diebus istic detentus, tandem cum tribus aliis Cosacorum internunciis in Castra Polonica rediit. Illi ad Duces admissi, nomine suorum, veniam patratorum supplices orabant, simulq; literas reddebant idem petentes. Juxta verò Chmelnicius iterum Virum aliquem dexterum mitti postulabat, quicum Vihovius, exercitus Cosacorum Notarius, Chmelnicio ab epistolis & secretis, cæptum opus continuaret. Mittitur itaq; Machovi^o equestris Centurio, cum literis Potocii summi Ducis, in quibus, quod Chmelnicio Ductoris exercitus Zaporoviani non dabatur titulus, ea res homi-

hominem non parum turbavit, & injuriam, quam Duci suo factam putaret, præter reliquos asperabat verbis Dziazialus, ex præcipuis Tribunis unus. Sed à Machovio idoneis rationibus amota hæc sollicitudo & arrectis omnium auribus lecta est epistola. Postea semotis arbitris, de amandandis exemplò Tartaris agi cæptum. Ad quod cum Chmelnicius nullis persuasionibus, etiam Vihovii, intimi aliàs consiliarii, induci posset, institit Machovi^o eò usq; & reditum vel re infecta ad suos subinde urgens, ut deniq; Cosacus, post cæteras conditiones utrinq; approbatas, hanc quoq; non recusaturum se, polliceretur. Postulatum porrò, ut Chmelnicius ipse cum Tribunis nonnullis in castra Polonica, fidè fretus Ducum, veniret. Sed id non tam Chmelnicius, quam Tribuni cæte-

cæteri & plebs Cosacorum abnuebant. In campo autem istud negotium tractare non tutum satis videbatur ob Tartaros, quorum violentas manus ægrè illic evitaturi essent feciales pacis. Itaq; Vihovi⁹ penè supplex orabat, ut in arce Bialocerkvianâ hic de pace congressus haberetur. Omnia hæc cum redux à Cosacis Machovius retulisset Ducibus, post accuratam deliberationem decretū deniq; est mittere Commissarios: destinatiq; mox eò sunt Adam: Kisielus Palat. Kioviensis, Georgius Hlebovicius Palatinus Smolenscensis, Vincentius Corvinus Gosievius Dapifer magni Ducatûs Lithvaniæ, & Michael Cossacovius Subjudex Braclaviensis. Qui xv. Sept. castris valido satis cum comitatu egressi, in oppidum ramen nonnisi quingentosequitesinduxêre. Plebi hostili ingra-

ingratus erat istorum adventus, & multi non temperabant sibi, quin vim minarentur inferrentq; ingressis, fas scilicet gentium nihil morati. Quâ de re monitiâ delegatis Duces exercituū propere rationes quærunt securitati eorū consulendi. Et sine morâ ablegatur cum sat validis copiis Calinovius Campiductor, ut tam eximia Reipubl. capita è periculo, quod imminere iis videbatur, ad castra usq; reduceret. Sed illos oppido tardius, quàm condictum erat, egressos, diu Campiductor frustra præstolatus est: adeò ut inopiâ victûs redire in castra cogeretur. Tanto major sollicitudo incessit Duces militesq;: qui alii alia, omnes tristissima quæq; delegatis istis timebant, damnantes jam quoq; fiduciâ suam, quâ hosti nimiùm credidissent. Anxiis rumor affertur venire delegatos,

*Plebs sub
jugum re-
dire me-
tuens ad-
versatur
paci.*

sed à Tartaris in itinere infestatos egere auxilio. Sine morâ promptissimus quisq; militum, & famulitii castrensis turba sat numerosa effunditur, laborantibus opem ferre quærens. Incidunt in delegatos venientes, salvos quidem ipsos, sed impedimentis suis magnam partem à Tartaris exutos. Hi enim solitâ levitate & prædandi cupidine, fortè & quia hanc sibi pacem multum noxiam fore olfecerant, adorti erant currus Delegatorum, frustra prohibente Chmelnicio & cæteris Cosacorum Ductoribus. Qui equidem omnes egregiam fidem & sat vigilem, in defendendis contra furiosæ plebis & Tartarorum violentos conatus delegatis, industriam Polonis tum probârunt, in plurimos turbidorum etiam ferro grassati, & in reliquos non lenem polliciti ultionem, Cæterum periculo qui-

quidem damnoq; non parvo constitit inter hoc delegatis, non tamen nullum etiam pretium ejus videbantur referre. De omnibus enim ferè, quæ utrinq; postulabantur, istic convenerat: paucaduntaxat quæpiam reservata, de quibus postea in castris usq; disceptandum fuit. Itaq; cum nihil adeò grave obstare crederetur, quin brevi colophonem suum acciperet pacis negotium: visum est Ducibus ad locum, ubi sacramentum iterare Chmelnicius & præcipui Cosacorum Tribuni debebant, propius admoveere copias. Adeoq; xx. Sept. Hermanowkâ mota sunt castra, & versus Bialocerkvam totus exercitus pulchro ordine & apparatu procescit, Lithvanis lævum, Polonis dextrum latus tenentibus. Postero die mittit Chmelnicius literas, quibus hunc exercitûs accessum

cessum mirum sibi accidere nunciat, nihilominus Commissarios in crastinum adhuc mitti petit, rem omnem tandem consummaturos: seq; vicissim suos missurum spondet. Mittuntur hinc viri duodecim, illinc totidem adsunt, sed inter quos paucissimi ex primiceriis Cosacis erant. Hi primum turmas aliquot Polonicas in proximo stare questi, cum nonnisi ad Tartarorum undiq; imminentium incursiones arcendas venisse eas audivissent, obsidibus duobus acceptis, ad postulata suorum exponenda accessere. Ea hæc erant: *Primo pactis Zborovianis uti stetur. Deinde copiæ Polonicæ ut recedant. Postremo, integrum ut ipsis maneat, cum Tartaris amicitiam factam rectamq; conservare. Hos enim libertatis suæ custodes esse.* Portentosa omnia videbantur postulata, & longè nimirum alia ab ijs, quæ his aliquot diebus agitata, nonnisi extremam manū visa sint desiderare. Exprobrataq; illis

illis inconstantia & nov^o hic fastus, quem haud dubiè novæ Tartarorū copiæ, & fallax aliqua de Turcico auxilio allapsa aura ijs sufflasset. Monitūq; simul, *ne vanarū pollicitationum fiduciā se suosq; omittis mitioribus consiliis, in exitiū precipitarent.* Inde desperatā jam pace, meris jam belli meditationibus rursus incumbi cæptum est: & exercitum à Sigismundo Przyemscio curatissimè ordinatum, versus castra Cosacorum promovēre Duces. Radzivillio Principi & quæ sub illo erant, copiis Lithvanicis dextrum latus, incursionum hostilium periculo maximè obnoxium dabatur. Sinistram alam Calinovius Campiductor ducebat. Medium aciei Potocius summus Dux & cum tormentis Sigism. Przyemscius tenebat. Cosaci pariter effundebantur, Tartaris intermixti, sed quasi speculaturi duntaxat, quid Polonorum

norum agigaret exercitus. Plurimi etiam temulenti & clamori excitando, quàm ciendis armis aptiores. Quippe Chmelnicius, uti post intellectum test, septem ingentes cados spiritus ex filigine elicit promiscuo omnium usui promi paulo ante jusserat. Cum hostem præbitâ conciliationis specie ludificari visum, nunc in campos egredientem vidissent Poloni, præcipuis quibusq; prælio decertandum videbatur. Sed repugnabat is, sine quo scisci nihil poterat. Interim tamen turmæ nonnullæ eo loco jam erant, ubi pugnandi non copia tantum, sed necessitas oblata talis, ut honestè effugi non posset. Quibus cum hoste velitantibus Czarnecius vexillifer Sendomiriensis, & mox Stanisł: Potocii Palatini Podoliensis copiarum suppetias, consentiente

Velitantes cum
hoste.

ente tandem Duce, tulère. Alibi vero dextra aciei ala, prævio Radzivillio Duce, acerrimè in vecta in hostem, campo illum sub ipsa usq; castra ejus propellebat. In quæ & ipsa factus impetus, forteq; etiam bello victus fuisset hostis, nisi tardiore in prælium consensu dies penè elapsus, & nox suborta justum insidiarum metum prudentibus fecisset. Postero die Chmelnicius per Reitarovium Equitum ductorem de copiarum Polonicarum appropinquatione iterum multa questus, nunciari tamen juxta jubet, *hoc, quicquid Cosacorum heri ad arma junctâ cum Tartaris manu venisset, non suo venisse jussu: & pergratum sibi esse, non in grandiore sanguinis effusionem incaluisse pugnam: neq; adeo spem usq; pacis occisam, ad quam, ut cæpta sit, pertexendam ipse adhuc maneat paratus.* Sed hosti inter pacis ostentationem, belli moras & augmenta virium quærere viso irati jam omnes, si ob morbos exercitum vastan-

stantes tempori & necessitati hætenus quid dedissent, haudquaquam amplius contendebant fidem habendam. Kiefelus tamen Palatinus ad mitia semper pronior, duas saltem horas illi usq; largiendas censebat. Intra has nisi ad æqua annueret, non obstiturum se posthæc, quin elusa pacis consilia armis vindicarentur. Non nisi sero jam die responsum misit hostis, & antequam id afferretur, plebs interim Cosacorum nihil non hostile tentabat. Pars in camporum apertum effusa animos Poloni exercitus in se avertebat, pars nemorum ac dumetorum latebris suggressa imminabat castris, hæc q; eadem à tergo Tartarus adoriebatur. Sed longè citra votum stetere, quod erat, non amittere, si quæ affulsisset, rem benè agendi, contra Polonos, occasionem, aut
 si ni-

si nihil aliud efficere possent, terrore saltem sparso, tanto optabiliores obtinere conditiones. Vergente verò, ut dixi, die redibat Reitarovius, in posteram lucem summam manum pacis negotio imponendam, nomine Chmelnicii, certò promittens. Et usq; tamen, seu jubente, seu, quod similis vero, plebi coërcendæ impare Chmelnicio, assultabant subinde agrestium & Tartarorum cohortes, copias ad castra, inclinato die, redeuntes, quæ possent, ex insidiis carpentes. Et ita triduum adhuc totum paciscendo ac simul perpetuò cum hoste, Tartaro inprimis, velitando effluxit. Capiebantur ex hostili multitudine, cadebantq; subinde plurimi: hinc pariter nonnulli, vi vel fraude hostium, at plures mortalitate, quæ tum immiti admodum pluvii cæli tempestate
 Kk ingra-

ingravescebat, abripiebantur. Tanto magis morarum tædebat Duces, cum hostis nec ita in arenam belli procederet, ut justâ acie decerni posset, & pacis etiam negotium molestis traheret procrastinationibus. Tandem xxvi. Sept. à Chmelnicio tres Cosaci adsunt, magis jam feriū absolvendi pacificationis negotij desiderium ostendentes; nihilominus dura usq; petunt: in primis, ut Cosacis, quos vicies mille numero esse, consensū jam erat, in Braclaviensi quoq; & Czernihoviensi Palatinatibus stationes suas habere fas sit. Cum Commissarii id abnuerent, postero die obtinere hostis studuit, ne iisdem in Palatinatibus militi quoq; Polono hiberna essent licita: saltem, dum Chmelnicius in digerendo Cosacorum exercitu, alboq; ejus conficiendo occuparetur. Præterea Cercas-

cas-

casiensem & Borovicensem tractum concedi usibus suis postulabat Chmelnicius. Sed hoc posterius dare se nisi Rege & Republ: jubente, negabat posse Potocius. Alterum, ad tempus certum, homini permittendum censuit, cum præsertim is secretò Zacvilichovio veteri equitum Ductori indicasset, non adeò efflictim istud petiturum se, nisi plebi id obnixè postulanti gratificandum omninò putaret; saltem eòusq;, dum congregata illa & multitudine suâ freta turbas dare, ipsiq; etiam Ductori vim inferre posset; & ei jam à Ducibus quoq; ipsis dandum aliquid videri. His ita utrinq; acceptis, nulla in cæteris mora fuit, ut quæ jam pridem mutuo consensu rata habebantur. Nec quicquam restabat, quàm ut Chmelnicius cum præcipuis Tribunis Castra

Kk 2

Polo-

Polonica ingressus, jure-jurando pacta firmaret. Et ipse quidem, ubi securitati suæ, acceptis obsidibus, satis consuluerat, promptus erat ire ad Duces. Sed ex Tribunis nonnulli, nescio quid causantes, dehortabantur. Nihilominus Zacvilichovio, quid rei æquitas dignitasq; partis Regiæ flagitaret, ob oculos ponenti obsecutus, venit xxviii. Sept. in Castra. Istic supplex Potocio factus veniam commissorum cum lachrymis orat. Inde Radzivillio Principe, cæterisq; Magnatibus demissè itidem salutatis, conditiones pacis audire jubetur. Quarum ego, cum Latinitatem vix capiant, si ad verbum ex vernaculo verti debeant, summam hîc ponam:

I. Quandoquidem exercitus Sacræ Regiæ Majestatis Zaporovianus, ejusq; Ductores omnes perpetuo iterum obsequii nexu Regiæ Majest. & Reipubl. se subjiciunt, permittunt Commissarii, ut posterum viginti millium capitum sit ille exercitus. Isq; à Duce suo ac Tribunis ordinari inq; album referri; stationes verò in bo-

nis

nis Regiis solius Palatinatus Kioviensis, Braclaviensi & Czernihoviensi intactis, fixas habere debet. Nobilium quoq; bona ab illis stationibus immunia erunt: & si inde aliquis in censum Cosacorum fuerit cooptatus, is sedem suam in bona Regia Palatinatus Kioviensis transferre tenetur, & antequam transferat, vendendi res suas ac fundos libertatem habeto; nec Heri, Præfecti aut Subpræfectiulli, obicem iis ponunto.

II. Recensio viginti millium Cosacorum, qui ordinariè Regi & Reipubl. merebunt, inchoanda intra alteram à Pacificatione hebdomadam, circa proximè verò futurum Christi natalem finienda est. Matricula autem seu Album Cosacorum, quod cuiusq; Cosaci nomen, cognomen & sedem descriptam continebit, subscriptione Ducis Cosacorum munitum, Regiæ Majestati mitti, atq; in Acta publica Castri Kioviensis referri debet. Quisquis in albo illo descriptus reperietur, antiquis privilegiis & juribus Cosacorum fruetur: quibus albo illi non contigerit inscribi, solita ante subjectionis obsequia Arcibus Regiis præstabunt.

III. Exercitibus Polonicis in Palatinatu Kioviensi, Cosacorum stativis destinato, stationes nullæ permissæ sunt: uti vicissim Cosacorum stationibus, Palatinatus Braclaviensis & Czernihoviensis à proximè futuro Christi natali præclusi esse debent.

IV. Nobilibus Kioviensis, Braclaviensis, Czernihoviensis Palatinatum ad sua, uti & Præfectis ad bona Regia, eorumq; usum-fructum, munia item sua & juris-dictiones liber reditus patebit: à censuum tamen exactione abstinebunt, donec rationario seu albo Cosacorum ritè factò, pateat, qui privilegiis Cosacorum frui debeant, qui minus.

V. Czeherinum Strategus seu Dux Cosacorum possidebit. Sed uti is, cui nunc Cosacorum regimen mandato & privilegio Sacræ Regiæ Majest. commissum est, Bohdanus Chmelnicius, ita in posterum, qui ex eadem gratiâ Regiâ illi succedent, privilegiorum eorundem compotes, Regi & Reipubl. jure-jurando fidem

subjectionis & obsequii obstringere suam debent. Tribuni contra sub imperio Ducum, quos Regia Majest: exercitui Cosacorum suo praefecerit, sunt.

VI. Religioni Græcæ, quam Exercitus Cosacicus proficitur, pristina libertas secundum antiqua jura per Cathedras Episcopales, Tempa, monasteria sua omnia, sancta & intacta maneto. Collegium item Kioviense in statu suo servator. Si quid possessionum Ecclesiasticarum, durante hoc Bello, contra antiqua Ruthenorum jura obtentum aut usurpatum fuerit, ea usurpatio nullius ponderis esto.

VII. Quicumque ex Nobilitate Romani vel Græci ritus inter turbatas hætenus res, Cosacis adhaerint, Cives item Kiovienses, amnestiæ beneficio fruuntur, & vitam, honores, liberos, facultates omnes salvas retinent. Si quid adversum in aliquem ut capite diminutum, occasione belli hujus, statutum fuerit, id publicâ lege abrogator.

IIIX. Iudæis in bonis Regiis & nobilium, jus incolatus & conductionum, ut antea, liberum esto.

IX. Tartari quotquot jam sunt in terris Polonicis, illic relegantur, & citra vastationem terræ abscedunt, nec stativa usquam hic figunt. Eos porro Cosacorum Ductor amicitiae & servitiis Reipubl: denud innectere promittit. Sed si hoc ante Comitia proxima factum non fuerit, spondet ipse & universus Cosacorum exercitus, amicitiae eorum se renunciaturus & ut adversum hostes Regis ac Reipubl: juxta cum Regni exercitu arma laturos finesque defensuros: neque cum illis, vel ullis aliis externis Dominis consilia inituros aut conspiraturos: sed in fideli obsequio Regis & Reipubl: constanter & perpetuo mansuros. Et ut hodiernum Ducem cum Tribunis & exercitu universo, sic in posterum etiam successores eorum obstrictos fore, fide & studio deditissimo ad omnes Regis & Reipubl: necessitates ac imperia præstare esse.

X. Ad

X. Ad Magni Ducatus Lithvanie fines uti Album & delectus Cosacorum nunquam pertinere hætenus, ita necdum pertinere, sed, ut ante cautum est, intra Palatinatus Kioviensis limites terminantur.

XI. Kiovia cum Vrbs metropolitana & juridicialis sit, ex eâ quàm paucissimi milites in matriculam seu Album recipiuntur.

Istæ conditiones tam à Commissariis, quàm à Duce Zaporoviano & Tribunis reliquis in certius fidei utrinque servandæ autoramentum jurejurando sanciri debent. Exin Polonici exercitus in loca designata discedent, ibi Cosacici exercitus recensionem præstolaturi. Tartari quoque illic, atque ipse etiam Cosacorum copiae domum dimittentur. A Duce denique Cosacorum & Exercitu Zaporoviano ad Comitia proxima mittendi sunt nuntii, nomine ipsorum, scilicet: Regiæ Majest: & Reipubl: pro veniâ commissorum data gratias acturi.

His ita lectis, & tum subscriptione nominum tum juramento rite stabilitis, publicæ aliquandiu læticiæ, quibus solet, modis litatum est. In convivio, cui Chmelnicius cum Tribunis suis nonnullis interfuit, injecta ab illo finisterior Palatini Valachiae mentio offensas aliquas excitaverat. Sed hæ postero die per Vichovium à Chmelnicio missum deprecationibus mox discussæ sunt. Moveri

Potocii
Castell.
Cracov.
extrema.

veri postea utrinq; copię capere. Duce
cem verò exercituum Potocium ut
subinde hætenus ægritudines variè ex-
ercuerant, ita pace tandem stabilità re-
vertentem Paralysis impotem sui, &
in Apoplexiam deniq; versa, vitæ ex-
ortem fecit. Ad Machnowkam, Tis-
kevicianum oppidum, prima sidera-
tio usum dextri lateris, ferè & sermo-
nis illi ademerat. Sedulâ tamen
curâ Luberti Erbenii Medici, qui ipsi
annis aliquot, per varias rerum vices,
vinculaq; etiam Scythica assiduus va-
letudinis custos adfuit, aliquantulum
revaluit. Sed sui negligentior, & qua-
si certus jam mortis, corpori continuis
à juvenia ipsâ laboribus fesso, ne post
tanti quidem morbi incursum quietem
necessariam indulgit: perpetuus adhuc
in itineribus, & imperatoriam scilicet
sub

sub dio mortem expetens, ut & ipse
fessus est Amicis, qui illum ad mayo-
rem sui curam hortabantur. Ultimum
itinerum fuit, quod Laticzoviam urbem
Regiam, sed cui ipse præfectus erat,
suscepit, ut istic de Czercassiensis Præ-
fecturæ jure & possessione Nicolao Po-
tocio filio, quem sui loco in captivita-
te Scythicâ reliquerat, resignatione le-
gitimâ, cederet. Cum inde rediret, le-
thali omnium corporis membrorum
resolutione intra vehiculum suum, xx.
Octob. correptus, fato repentino animâ
Deo reddidit. Vir à tenero bellicis con-
secratus & innutritus operibus. Decimo
sexto ætatis anno prima militiæ tyro-
cinia, sub fortissimo Duce Zolkievio,
ad Smolenscum deposuerat. Ad Cze-
coram postea, unâ cum Ducibus, infe-
licem Martis aleam expertus, vincula
LI Can-

Cantimiri, celebris fortitudine Tartari, subijt. Inde post biennium exactum redux, Generalis Podoliæ Præfecti honore exceptus est. Cui post & Notarii Campestris accessit munus. Cum eximiam in bello virtutem clarissimo militiæ Duci Stanislao Coniecpolscio probasset, visus deniq; dignus est, qui ei collega daretur; sicq; Campiductor Regni, & mox Palatinus Braclaviensis renunciatus est. Eò magis postea, ubicunq; arma Polonica fulsere, fulsit simul Potocii fortitudo, secundissima Coniecpolscio in reb°, quas ille Heros gloriose gesfit, adiutrix. Fracta equidem olim Cosacorum ferocia, eorumq; post Cumekense in primis prælium, sub adductius Regni frænum coactæ vires uti auspiciis Vladislai Regis, directioni Coniecpolscii, ita administrantis Potocii

virtu-

virtuti potissimum debentur. Post facta Coniecpolscii successor eidem in præcipuis Reipubl. dignitatibus fuit: paulò post, Castellani Cracoviensis & Ducis exercituum summum honorem adeptus. Sed ut rarò mortalibus idem semper felicitatis tenor est, ita fortuna Potocii, cum eò effloruerat, ut ulterius penè progredi non posse videretur, sese circumegit. Ac cum brevi post Cosacorum rebellio ingruisset, in tempestatis illius primâ quasi caligine, vitæ & rerum ejus hætenus prosperimarum cursus ad vadum obhæsit. Inexpectat° præcipuè Tartarorû ad rebelles access°, nec non stipendiariorû Cosacorum, quibus iterato sacramento astrictis Viri generositas fidē habuerat, proditio, (ne alias causas jam memorem) in duplicem cladem & in vincula deniq;

Ll 2

niq; Tartarica ipsum & simul florem militiæ Polonę induit. Inflictum ibi Reipubl; atrocissimum vuln^o aggravavit secuta mox Vladislai Regis mors, tum nescio quę patrię infelicitas, quā capti Potocii absentia non illicò eque autoritatis vel potestatis pensata est successore. Postea ē vinculis redemptus, ubi pacem cū Cosacis, quandiu per illos licuit, tuitus esset, in belli deniq; arenam, Regni & necessitate & decreto publico, cum eodē, qui antea infelici insultaverat hoste, prosperiore eventu commissus est. Et adversa prioris belli, quę ipsi præcipuē, usitato summorum Ducum fato, multi imputaverant, auspice & Duce Rege fortissimo, non poenitendo compensavit hostimento. Nam & ad Beresteciam fidus adjutor Regis, & postea belli hujus toti^o præcipuus consummator

tor fuit: id scilicet, cœlo favente, extremum affecutus solatium & decus, ut vitæ suæ labores, quos gravissimos semper sustinuit, partā Patriæ suæ publicā Pacis tranquillitate terminaret.

FINIS.

Brevis Index temporum hu-
jus belli.

ANNO M. DC. XLVII. Semina tumultuum
Cosacicorum occultè gliscunt, & deniq;
autumno exeunte erumpunt.

Anno XLVIII. mense Majo ordinarius Regni exer-
citus duplici clade afficitur, & eodem tem-
pore VLADISLAUS Rex excedit rebus humanis.

Ann. eodem in Autumno post Pilaucianā disces-
sionem, Leopolin & Zamoscum obsidet hostis,
atq; ad Lublinum propè ipsum accedit. Sub id
tempus eligitur Rex Serenissimus IOANNES
CASIMIRUS.

Anno XLIX. ineunte, Pereaslaviæ induciæ ad Pen-
tecostes usq; festum fiunt. Vere vixdum ap-
petente præluditur utrinq; bello.

In Iulio obsidetur ab hoste exercitus Poloni-
cus ad Zbarasium: liberatur idem à Rege, pa-
ce post conflictum ad Sboroviam initâ.

Anno L. Pax cum lubrico hoste ægrè servatur in-
tra Regnum. Sed Muldaviæ, vel ut perperam
quidè, usitatè tamè passim vocatur, Valachia
Palatinatus invaditur ab hoste; & externa au-
xilia, ac Turcicum in primis patrocinium ad-
versus Poloniae Regnum sollicitatur.

Sub

Sub finem anni decernitur in Comitibus Commis-
sio ad Cosacos, simul miles colligitur, Campi-
ductore ad Russiae defensionem præmissio.

Anno LI. mense Aprili Rex contra Cosacos &
Chanum Crimensem egreditur, sub finem Iu-
nii profligantur Tartari & Cosaci, hi mox ob-
sidentur, & tandem persequentib' profugū ho-
stem exercitibus Polonicis & Lithvanicis. ex-
eunte Septembri, pax redintegratur. Quam
DEUS ratam & diuturnam esse jubeat.

Mutanda quin plura hic observaturus sis, lector, non ambi-
go. Interim aliqua à me ipso animadversa annotare hic pla-
cuit; cætera quæ vel effugere oculi diligentiam, vel
corrigi nisi aliâ editione non possunt, beni-
gnitati interim tuæ committo.

Primò Inscriptio per totum librum debuit esse talis, BELLI SCY-
THICO-COSACICI LIB. omiſſa voce HISTORIÆ. In dedicat.
P. ult. lin. 2. post fidenter pone, ad Te. Pag. 11. lin. 8. tolle post
nunc. comma, in margine pariter duplicata commata. Pag.
12. penult. lin. gloriosius. Pag. 40. lin. 10. post incutere, tolle
comma. Ibid. lin. 16. post instratos pone pedes, & mox post
indutus, pone, & plures unus. Pag. 43. lin. 4. tolle comma
post acciperet. Pag. 45. lin. 8. post discrimine tolle comma.
P. 55. lin. 10. pone, Vitowski. Pag. 58. lin. 4. post juben-
tem pone, clarus bellator. P. 61. lin. 8. post unus, infere (vulgò
Major) P. 64. lin. 11. tolle semicolon post alsveti. P. 66. lin.
6. pro felicia, pone audacia. lin. 9. pro quidem pone, satis.
P. 67. lin. 6. pone designaret. P. 68. lin. ultima, postera.
P. 69. lin. 10. pone amnestiam. P. 71. lin. 11. pone peccasset.
12. 113

1000

12. in posterum. P. 91. lin. 15. pone vocem amissam vires
 post Kriczevii. P. 104. lin. 10. dele (ut supra retuli.) P.
 110. l. 5. omisum, Chmelnicus. P. 113. pro semina pone scin-
 tillæ. P. 116. lin. 13. pro Cosacis pone Cosacorū tali licentiæ.
 P. 120. lin. 10. accessus. P. 135. lin. 3. post præcedebant tolle
 comma. P. 148. lin. 16. pro eum pone ipsum. Pag. 161. l. 6.
 pone, ignaros haud dubiè ita fallentes, ad savissus autem re-
 fer. lin. 8. post arbitrantibus pone comma. P. 176. lin. 11.
 pro campo pone conflictu. P. 193. lin. 13. evocabantur. P.
 194. lin. 14. pone alijsq; à Branicio Equite in. P. 195. lin. 2.
 pone, pellibus nobillissimis eximæ. lin. 14. pro merum lege
 rursum. P. 197. lin. 7. pone accessu. P. 201. lin. 17. lege retu-
 lèrunt. P. 232. lin. 1. pro ingentem pone, inclytum. P. 233.
 pro Viro pone Duci. lin. 17. post studia, pone, nobilitatis. P.
 214. lin. 13. pone sacramento. P. 248. lin. peult. tamen. P.
 254. lin. 5. pro test lege, est.

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

